

Regina Dürig

Qadınlar və Daşlar

Tərcüməçi: Zaur Səttarlı

Jette için, gelecek için

Mündəricat

1. Fraqmentlər
2. Alatoranda ellips
3. Üstüörtülü söhbət
4. Diqqətin küncələrə cəmlənməsi
5. Asteriya, öz sözlərinə görə
6. Qadınlar kataloqu
7. Qış təslim olmağı bacarmır
8. Tənhalıq
9. Qəzəblənmək qərarı
10. İki ada, bir qüsür və çox yaxşı bir fikir
11. Əgər
12. Canavar olmayan ərazi

Qeydlər

Təşəkkür

Fraqmentlər

Qələm

Ağ mərmərdən bir qadın bədəni: qolları yoxdur, bəlkə başı da yoxdur, sinəsi isə yerindədir, möhkəmdir, üstündə: paltar və paltarın qırçınları sıralanıb. Deyirlər ki, Mikelancelonun qarşısına bir mərmər qaya qoyulubmuş, o da mərmərin içində hansı fiqurun oturduğunu görüb, sadəcə o fiquru azad etməliymiş. Düşünürəm ki, əgər sənin azadlığın başqa bir insanın əlindədirsə, onun dəyəri nə qədər ola bilər? Bax, mən isə çəkici iti uclu dəmirə vururam, o dəmir də alebastra¹ toxunur. Çililər ətrafa sıçrayır, onları sonra süpürgə ilə yığacağam, amma indi yox – indi gücüm qalmayıb. Mən deyirəm: Qollarım ancaq qələm saxlamağa öyrəşib. Və kursu aparan heykəltəraş qadın deyir: Lap yaxşı – kəski də bir qələmdir, sadəcə onun vəzifəsi parçalamaqdır.

Məşəqqət

İkinci gün köməkçi uzun-uzadı mənim necə işləməyimə baxdı və sonra dedi: Əslində bu, bir katarsis² olmalıdır. O gedənə qədər çalışdım ki, daşa daha çox güc verim və eyni zamanda sərbəst görünüm. Əslində isə məni daxildən tarazlığa gətirən işə səy göstərməyim deyildi, yox, iş stolumun altında yığılan xırda daş parçaları idi: qərarlarımın ovxalanmış qırıntıları, bacarıqsızlığımın görünən üzü.

Azadlıq

Dağ olmaq istəyi: sərt və möhkəm, səbrli və böyük, uca və dürüst, yarğanlı və qürurlu.

Abstraksiya

İndi işlədiyim alebastra görə pul ödəməli olmadım. Köməkçi onu hər tərəfdən nəzərdən keçirib dedi: Onsuz da bununla heç kim nəşə bir şey edə bilməz. O, uzunsovdur, ortasına doğru incəlir, sanki əyləmli bir qum saatıdır. Daşa sadəcə tabe ol, dedi və aləti mənim qabağıma qoydu, amma heç vaxt düz bucaqla vurma. Zaman keçdikcə həm hamar, həm də yumru, həm parlaq, həm də tutqun səthlər yaranır. “Uşaq kimi görünür,” – göndərdiyim şəkillərə baxanların hamısı eyni şeyi deyir. Mən isə əminəm: bu forma abstraktdır.

Damarlar

---

¹ **Alebastr** heykəltəraşlıqda istifadə edilən bu yumşaq, ağmtıl dekorativ daş

² **Katarsis** (alm. *kathartisch*) sözü adətən psixologiya və incəsənət sahəsində işlədilir və “təmizləyici, ruhu boşaldan, emosional olaraq rahatladan” mənasını verir.

Mən alebastrın səthini nəm, getdikcə daha incə dənəli sürtmə kağızı ilə işləyib şüşə kimi olanadək və damarları görünməz olanadək cilalayanda, 90-cı illərin ortalarında həm ana, həm də ata tərəfimdə baş vermiş böyrək çatışmazlığı xəstəliyini düşünürəm. Bilmirəm, bunun səbəbi 90-cı illər idi, yoxsa başqa bir şey, yalnız o vaxt necə dəhşətə gəldiyimi xatırlayıram, – babaların, nənələrin qanını yavaş fırlanan pərpərəli bir qutudan keçib axdığını və ən əsası, qanın yenidən onların damarlarına qayıtdığını görmək dəhşətli idi. Düşünürəm ki, alebastrın öz əcdadlarının qanının susqun qaldıqlarına görə yaranan çöküntülərdən təmizlənməsinə heç vaxt ehtiyac olmayıb. Ümid edirəm, məhz bu hal daşa əsaslı bir məmnunluq, bəzən də bir inam bəxş edir.

Hava

Kursu aparan heykəltəraş qadın deyir: “Bir vaxtlar məllimim mənə məsləhət görmüşdü ki, imza atanda yalnız adımın baş hərflərini yazım – yəni qadın olduğum dərhal bilinməsin. Bütün hallarda – o, böyük adam idi. Onun on beş dəqiqəyə yonub qopardığını mən yarım günə güclə bacarırdım. Əgər bu qədər ləng işləsən, bu işdən heç vaxt dolanışıq pulu çıxara bilməzsən.” Buna baxmayaraq, o mənə heç vaxt pnevmatik alətlə işləməyi öyrətmək istəmədi – mən də gizlicə kompressor kursuna yazıldım. Bax belə. Yaşamaq üçün hava lazımdır.

Tip

Kursdan sonra bir az içki içməyə yollanırıq: ən böyük daş üzərində işləyən və görünür ki, onu yalnız kiçiltməyi hədəfləyən Ben, sabun daşından³ yuvarlaq burulmuş bir heykəli iynəvari raspalarla⁴ mükəmməlləşdirən Kori və mən. Çox danışırıq, çünki yorulmuşuq, bəzən paltarımızın üstündə daş tozu tapırıq, barmaqlarımızla ovuruq. Sonra başqalarına masamızda yer açmaq üçün bir-birimizə daha da yaxınlaşırıq, insanlar bizə işlədikləri restoranlardan danışirlar, sonra kimsə araç gətirir. Hamısı sürətlə danışır və iri dişlərini ağardaraq gülüşürlər. Bizim yalnız başımızla təsdiqləməyimiz və ağrılarımızı azaltmaqdan ötrü qollarımızı ovuşturduğumuz onları narahat etmir. Kori tualetə gedəndə aşpazlar öz aralarında onun kimlə evə gedəcəyini müzakirə etməyə başlayırlar. Söhbət onun ehtiras oyadan xarici görünüşündən, əvvəlki gecələrdə kiminlə olmasından, göz-qaş edərək kimin üstünlük əldə edəcəyindən gedir. Ben və mən qalxıb nümayişkaranə şəkildə pencəklərimizi götürürük ki, Kori artıq masaya qayıtmaq məcburiyyətində qalmasın. “Yoxsa sən onun tayısan, hə, Ben?” – deyərək aşpazlar arxadan qışqırırlar.

Versteinerung əfsanəsi⁵ üçün eskiz

Məkanlar: Həmişə soyuq olan bir evin bağı. Axşam tıxacındakı magistral yol. Fiqurlar: Daim böyüyən, amma hamıya güvənməyən bir insan. Nisbətən kiçik, heç nə deməyən, amma hər şeyi hiss edən bir insan. Rekvizitlər: Fransız dili lüğəti. Çadır. Dondurucu.

Təhlükəsizlik

---

³ **Sabun daşı** (almançada Speckstein) – yumşaq, asan yonulan mineral daşdır, adını almanca “Speck” (donuz piyi) sözündən alır, çünki səthi yağlı-piyli kimi hamar görünür.

⁴ **Raspa** – kobud səthləri hamarılmaq üçün istifadə olunan daraq formalı yonma alətidir. Əsasən ağac, metal və ya daş üzərində işlənir.

⁵ **“Versteinerung”** alman dilində “daşlaşma, daşa dönmə” deməkdir. İnanca görə insanlar günah işlədiklərinə görə **daşa dönlər**. Bu motiv Almaniya, Avstriya və İsveçrə dağ kəndlərinin xalq nağıllarında geniş yayılıb. Təbiətdə rast gəlinən qəribə formalı qayalar və daş sütunlar xalqa “daşlaşmış insanlar” kimi izah edilir. Məsələn, Almaniya “Versteinerte Jungfrauen” (“daşlaşmış bakirələr”) adlanan qayalar var.

Biz Korini evinə qədər ötürürük və mən bir dəfə payızın əvvəllərində, günorta vaxtı, bir istirahət məntəqəsinə, Rokki dağlarına getdiyimi danışırım. Sandviç yemişdim və qablaşdırmanı atmaq istədim, amma zibil qutuları ayılara qarşı təhlükəsizlik məqsədilə qapaqlarla bağlanmışdı və mən onları açma bilmədim. Qapağı açmağa çalışarkən düşündüm ki, bəlkə əllərimdə nəsə qaydasında deyil, bəlkə müəyyən mənada mən dişi ayıyam və bunu indiyə qədər hamıdan gizlətmişəm – təkcə bu zibil qutusu məni tanıyırdı. Kağızı isə cibimə qoydum və özümlə apardım, artıq özümü təhlükəsiz hiss edirdim.

Düşüncələr

Heykəltəraş qadın bir də onu demişdi ki, Parisdə Rəssamlıq Akademiyasına gələndə özümü Sezarın⁶ rəhbərlik etdiyi sinifə təqdim etdim, amma dərhal anladım ki, onlar məni istəmirlər. Mən də o qədər soyuqqanlı deyildim ki, fikirləşim və ya deyim ki, “İstəmirsinizsə, vecimə deyil, mənim də sizin qədər bu sinifdə olmağa haqqım var.” Elə ona görə də dərhal çıxdım və yan atelyeyə girdim, orada hamı daş yonurdu və ab-hava çox gözəl idi, hamı diqqətçil idi. Beləliklə, mən daş yonana, heykəltəraşa çevrildim. Amma mənə, bu təsadüf deyildi. Daş yonmaq insanın ya xoşuna gəlir, ya da yox, bu, demək olar ki, genetikdir. Əgər sənə uyğundursa, fikirlərini sakitləşdirir. İşləyərkən beynində qalan yeganə şey elə işin özüdür. Başqa heç nə düşünürsən, yalnız bunu düşünürsən: Mən bu səthi necə tam olaraq, bütünlüklə hamar edə bilərəm?

---

⁶ **Jean-Léon Gérôme** və ya “César Baldaccini” (sadəcə César adı ilə tanınan heykəltəraş, 1921–1998) nəzərdə tutulur. Parisdə Rəssamlıq Akademiyası (École des Beaux-Arts) ənənəvi olaraq məşhur ustaların atelyələrinə bölünmüşdü. Tələbələr “filan ustadın sinifində” (atelierində) təhsil alırdılar.

Alatoranda Ellips

Şokolad satan köşkün yanına çatmaq üçün əvvəl zərgərlik şöbəsindən keçmək, sonra eskalatorla qalxmaq, ev əşyaları və qadın bölməsindən ötüb restoran stendlərinin önündən keçmək lazımdır. Buzun üstündə ibtidai sinif uşaqları boyda balıqlar yatır, öz balıq yuxularına dalaraq.

Xatırlamıram, bizə içəndə xırçılıtlı ilə partlayan və rozmarin dadı verən şokolad konfetlərini kim gətirmişdi. Yadımdadır ki, onların bükülü olduğu selofanın parıltısı mətbəximizdə necə yad görünürdü. Yadımdadır, Ka o qiymətli kiçik kublardan birini ağızda əridəndə gözlərini yumurdu. Onun üzündə hər şey bir anlığa işıqlanırdı.

“Başqa bir şey istərdinizmi?” – deyə soruşur qadın. Mən beynimdə çoxdan düşünürəm ki, şokoladı hazırlayan elə bu qadındır, amma gerçəklikdə əlbəttə, o deyil.

“Yox, təşəkkür edirəm”, – deyirəm. Daha demirəm ki, əgər mən şokoladdan çox alıb ehtiyat yığsam, varlığa inamın beş qat çətin yolunu özüm üçün asanlaşdırsam, bu, onun cazibəsini, seyrini öldürə bilər.

“Mən də özümə hədiyyə etməyi xoşlayıram”, – deyir qadın, qızılı etiketi böyük ehtiyatla bağlamanın üzərinə yapışdırarkən. Və mənim, istər-istəməz gözlərimə yaş dolur. Mənim təsəvvürümdə o qadın səhərdən bəri uzun, qızılı qaşığıla kakao yağı və kakao kütləsini qarışdırıb, indi isə qablaşdırmanı mükəmməl şəkildə sonuna çatdırmaqla məşğuldur.

“Cəmi 19 avro”, – deyir, bağlamanı mənə uzadır və başı ilə işarə edir. Mənim kövrələrək üzümü ovuşdurduğum ona utarılaacaq bir hal kimi görünür. Utanmalı da deyil, çünki o, patissierdir⁷. O, həyatın nədən ibarət olduğunu, eynilə bir şokolad kimi, nə vaxt əridiyini, nə vaxt parıldadığını, nə vaxt topalaşdığını yaxşı bilir.

“Siz çox narahat olursunuz”, – deyir, qalıq pulu qaytararkən, – “Ka tezliklə geri dönəcək.” Ya da belə deyir: “Nə gözəl olardı ki, fikirlərimiz yalnız qanaşdan⁸ ibarət olaydı, içində heç bir samit olmadan.” Və ya deyir: “Bu axmaq qızıl qaşığıla qarışdırmaq böyür tərəflərimdə dəhşətli gərginlik yaradır, fizioterapevtim isə yalnız iki həftədən sonra boş vaxt tapacaq.” Mən qadına xoş həftəsonu arzulayıb çıxıram. Şokolad torbası asta-asta xışıldayır, mən onu yemək bölməsindən, qadınlar şöbəsindən, ev əşyalarından keçirib apararkən eşidirəm.

•

Avtobusu artıq ikinci dəfədir ki, düz xəttin üstündə ötüb keçirlər, kənd yollarında belə hadisələr tez-tez olur: insanlar avtobusu ötüb keçərək kənd həyatını bacardıqca tez arxada qoymaq istəyir. Sürücü musiqinin səsini azaldır ki, daha yaxşı söyə bilsin, sonra başını bulayır və səsi yenə artırır. Mən isə işdə son həftələr uydurduğum problemləri fikrimdə canlandırırıram ki, buralara gəlməməyə özümə haqq qazandırıram. Prokat məsələsində uğursuz alınmış bir yeniliyi və həmkarımla bağlı guya uşaq bağçasında yaranmış fəvqəladə vəziyyəti beynimdə götür-qoy edirəm. Öz-özümə soruşuram: bir uşaq bağçasında fəvqəladə vəziyyət neçə dəfə yarana bilər və görəsən, övladı olmayan insanlar da belə “təcili halları” yaşamağa olurlar? – bəlkə də uşaqlı olanlardan daha da kəskin yaşayırlar bu halları.

---

⁷ Şirniyyatçı qadın (fr.)

⁸ **Ganache** (qanaş) — fransız qənnadçılıq terminidir. Əsasən şokolad və qaymaq qarışığından hazırlanır.

•

Avtobus dayanacağı köşkü taxtadan düzəlib. İçəridə gözləyirəm, təbii ağac qoxusuyla qusmaq qoxusu biri birinə qarışıb. Günəşin buradan daha çox ehtiyac duyulan yerlərdə dolaşib gələcəyi ana qədər içəridə gözləyirəm.

•

Nəfəsimi buraxıram, sanki əllərim də nəfəsini buraxır, pomidorları kəsməkdən daha çox əzən bıçaq isə nəfəsini alır. Mən bunu “googl” etmişəm: “Mən” mesajları, müşahidə, ehtiyac kimi quru məsləhətlər. Amma kiminsə sadəcə heç nə demədiyi halda nə etmək lazım olduğu yazılmayıb. Bıçağın tiyəsinə cəfəri yarışıb, pomidor suyu stolun üstünə axır. Sous alınmayacaq, çünki qaymağı götürməyi unutmuşam. Pulunu ödəyib, amma sonra qaymağı orada qoyub getmişəm.

Adətən belə şey mənim başıma gəlməz. Heç vaxt da gəlməyib.

“Makaronu atım?”

Yanımda Ka var, bədənlərimiz bir-birinə toxunur. O, farfalleni⁹ suya tökür, su köpüklənir. Sonra suya çox az duz atır, o qədər az ki, dadına heç bir təsir etməyəcək. Onun mədəsi tox pişik kimi bir səs çıxarır. Əvvəllər sözlər onun üstümüzdə atdığı bir yorğan idi – altında rahat, yumşaq, bəzən dar və isti olurdu.

•

“Bunu?” – Ka mənə dərin bir boşqab uzadır, bəzəyi elə zəngindir ki, sanki tropik çiçəklərdən düzəldilmiş bir dəstəni yeyəcəyəm. – “Yoxsa bunu?” – Kənarı tünd mavidir, üzərində qızılı nöqtələr var.

“Mən sənə seçmədiyini götürürəm”.

“Yenə də aqressiv olmusan”, – Ka deyir.

“Sadəcə acam”.

Ka mənə iki boşqab uzadır. Mən evdəki kiçik fincanları düşünürəm – açıq yaşıl rəngdə, üstündə xırda çillər var, və istənilən yeməkdən bir porsiya üçün tam uyğun ölçüdədirlər.

“Sən gərək özün seçəsən”, – o deyir.

“Bunların hamısını işlətmək nəyə mənə qəribə gəlir”.

“Airbnb¹⁰-lərdə də yeyirsən, axı”.

“Amma onların sahibləri ölü deyil”.

Ka boşqabları iş masasının üstünə qoyur və mətbəxdən çıxır. Mən sousa bulaşmış kəpənəyəbənzər makaronları həm çiçəkli, həm də zərif boşqaba tökürəm.

Kanın xasiyyəti dəyişməmişdi, yenə məni anlamaq istəmirdi. Qalan hər şey onda yadlaşdı, sanki naxışlı divar kağızları və çiçəkli yastıqlar onu yavaş-yavaş özlərindən birinə çevirir: tozlu və sərt, o qədər ki, daim asqırağını boğmaq məcburiyyətində qalırsan.

---

⁹ Kəpənək formalı makaron növü.

¹⁰ Airbnb – insanların öz evlərini və ya otaqlarını qısa müddətlik kirayəyə verdiyi onlayn platforma; buradakı mənə başqasının evində qalmaq və onun əşyalarından istifadə etməkdir.

•

Mən yatağa uzanıb yox olmağa çalışıram.

•

Böyrümü nəşə sıxır, bunun təsirindən oyanıram. Əlimlə yoxlayıram, heç nə tapmıram. Kadan aralanıram, amma onun vərdişi dəyişmir: gündüzlər birbirimizdən nə qədər uzaq olsaq da, o, gecə mənə bərk-bərk qısılib yatır, elə bil belimə əridilmiş mum tökülüb. Ka fasilələrlə nəfəs alır, sanki növbəti addımı düşünəcəkmiş. Əynindəki gecə köynəyini mütləq dolablardan birindən götürüb; köynək çox yuyulmaqdan süd kimi ağarıb, yalnız naxışları qətiyyənlə solmayıb.

•

Səhər ilk dəfə dəhlizdəki mebelin birbaşa mətbəx qapısının yanında, əslində kiçik bir telefon masası olduğunun fərqinə vardım. Bu fakt və yaşıl örtüklü masanın siyirməsindən tapdığım "Sarı Səhifələr¹¹" kitabçası içimdə nəşə oyadır. Nəyisə tapmağın mümkünlüyü və nizam-intizam. Bu xüsusi məkandan digər bir xüsusi məkana çata biləcəyinə əminlik. Sonsuz incə bir tel boyunca qarşı tərəfə uzanan bir bağlılıq.

•

"Sadəcə ona dözə bilmədiyim üçün", – Ka deyir.

"Amma sən həmişə demişdin ki, onunla nə qədər az əlaqən olsa, bir o qədər yaxşıdır", – Kanın danışıq tərzini yamsılayaraq deyirəm, sanki daş divara səslənirəm. Onun atası bizə hər dəfə baş çəkməyə gəlib-gedəndən bir neçə gün sonra elə hiss edirik ki, o özü ilə nə isə aparıb. Böyük bir oğurluq yox, daha çox kiçik bir fırlıdaq işlədərək.

Hətta restoranda şam yeməyi yedikdən sonra belə, o gedəndə yerində kiçik, maddi boşluq qalır.

"Mən başa düşürəm, sən nə istəyirsən", – Ka deyir, "Əvvəl sakitcə yazmağımı istəyirsən. Sonra da məhz bunu etdiyim üçün əsəbləşirsən. Sonra buradan çıxıb gedirəm ki, sənə yük olmayım, amma buna da narazılıq edirsən. Bəlkə bir qərar verəsən, mən sənə üçün nə qədər dözülməzəm".

Mən faktları əldə edəndə həmişə onlar təhrif olunmuş olur. Necə deyim ki, sakitcə yazmaq məsələsi iki ay qüvvədə idi. Təqaüdün bitməsi ilə təqdimat arasındakı iki aylıq keçid müddəti artıq bir ilə uzanıb. Bir ildir ki, kirayə haqqını tək ödəyirəm. Axı, Ka indi atasından miras qalan evdə yaşayırsa, bu o demək deyil ki, tutduğumuz mənzilin kirayə haqqını ödəməməlidir. Cavab əvəzinə xiyar turşusu bankası yerə düşür.

Xiyarlar boz döşəməyə dağılır. Mən çıxmaq istəyirəm, amma mətbəx şkaflarla doludur, keçməyə yer yoxdur, buna görə də yalnız geri, ərzaq otağına çəkilib bilərəm, amma bu da bir az gülünc olardı. Banka Ka ilə mənim aramda parıldayır və ikimizin də ayağında yalnız corablar var. O çömbəlir və tör-töküntüyə, qarışıqlığa yaxından baxır. "Hər yeri batırdım", - dil açanda bu mənim ilk sözlərim olub. Anam həmişə bunu gülməli bir şey kimi danışardı. Guya mən bu sözü ondan öyrənməmişəm. Halbuki elə uşaqlıqdan hər şeyi yolundan çıxarmağa meyill olsam da, indi nə edəcəyimi bilmirəm, çünki süpürgə tam islanacaq və yararsız hala düşəcək. Elə bu vaxt ikimiz də eyni anda görürük ki, Kanın corabı və xiyar suyu açıq qırmızıya boyanır.

"Lənətə gəlsin", – deyirəm.

---

¹¹ Telefon kitabçası

Ka heç nə demir, sadəcə baxmağa davam edir, sanki gözlərinin qarşısında tropik bir çay mənzərəsi var. Quşlar yoxdur, ilanlar yoxdur, iri quru heyvanları yoxdur – yalnız xiyarları timsah kimi təsəvvür etsən, onların ən böyük təkamül nailiyyəti yatmaqdan başqa heç nə etməmələri və yalnız özlərinin ən az gözlədiyi anda bir həvəskar fotoqrafı udmaları olar.

“Mənə dəsmalı verə bilərsən?” – deyər soruşuram. Ka gecikərək reaksiya verir, bir anlıq qorxuram ki, huşunu itirib, amma hələ də çöməlmiş vəziyyətdədir. Mən qırıntıları və xiyarları bir kənara çəkirəm, Kanı stula əyləşdirirəm, corabını çıxarıram və kəsiyin kiçik olduğunu görürəm.

“Qırıq hələ içindədirmi?” – deyirəm.

“Məncə, yox”, – deyir.

“Maqqaş gətirir?”

“Əla olar”, – Ka deyir.

“Yara bantı harda var?”

“Bəlkə tualetdə, əl-üz yuyanın altında ola”.

Siyirtmənin içi elə görünür ki, sanki sakinlər on illər əvvəl ölüb getiblər. Etiketsiz bir neçə tübik, içində yalnız tünd rəngli qalığı olan kiçik ətir şüşələri, bir ovuc dəmir pul, müxtəlif formalarda daraqlar.

Yataq otağındakı dolabı axtarıram və daha çox gecə köynəkləri, bluzlar və gümüş çəngəl-bıçaqlar tapıram, amma yara bantı tapa bilmirəm. Ən əsası isə Kanın burada nəyisə yığırdığına və ya səlqiyyəyə saldığına dair heç bir işarə yoxdur. Onun sözləri ilə desək: “Mən bunu həll edəcəyəm, əlavə iş kimi çox rahatdır. Və başqa heç nə olmadığından, bu ili də vaxtında təhvil verə bilərəm, və sən mənə yeməyə dəvət etməlisən”.

“Ya da qara-ağ kaşılı vanna otağında”, – deyər Ka qışqırır.

Güzgülü şkafdakı dərman qutusunda yalnız parçalanıb lif yığınınə çevrilmiş bir sarğı rulonu, dərman tübikləri, ağız yaxalayıcı maye, üç qutu Nivea kremi və rezin halqalar var.

Mən Kanın barmağına tualet kağızını sarıyıram və sarğıni rezin halqa ilə bağlayıram.

“Hazır”, – Ka deyir.

•

“Bu işlə məşğul olacaq yaxın qohumları yox idimi?”

“Bir əmisi oğlu vardı, Fransada. Amma onu pul maraqlandırmırdı”.

•

“Görürsən, dözmək olar”.

Ka divara yerləşdirilmiş buxarının qabağına nazik tor qoyur. Vaxtilə divar kağızı qızılı rəngdə olubmuş, bu da qırmızı məxmər oturacaq dəsti ilə birlikdə köhnə Avropanı xatırladan bir bar təsiri yaradır. Jurnal masasının üstündə qlobusa bənzəyən siqaret qabı var. Ka büllur qrafinlərin birindən bizə viski süzür. Axsamaq istəmədiyi üçün cizgi filmindəki dəniz qulduru kimi yeriyyir, amma barmağını yerə basanda qan dərhal yenidən axmağa başlayır.

O, mənimlə eyni yorğanın altına girir, ondan lavanda və tüstü qoxusu gəlir. Deyir: “Bir neçə foto var, Peterin atası buxarının qarşısında oturub, odun qoyulan oyuqda. Məncə, o Stalinqradda olub. O, ya soyuğu, ya da qeyri-insaniliyi bədənindən çıxarmalıdır”.

“Peteri tanıyırdın?” – deyər soruşuram.

“Bəzən bizə gəlirdi. İlk dəfə mənə Lego dəsti¹² verdi, çünki düşünürdü ki, mən oğlanam. Lego dəsti xoşuma gəlirdi. Həmişə güləndə öskürürdü, bunu da xatırlayıram”.

“Bəs atanla əlaqəsi nə idi?”

“Hər ikisi ehtiyatda olan zabit idi”.

•

Mən hardansa oxumuşam ki, cavabını eşitmək istəmədiyən sualı heç vaxt verməməlisən. Buna görə də mən soruşmuram ki, o bu evlə nə etmək istəyir? Özüm üçün başqa bir sual tapmaq istəyirəm, amma verə bilməyəcəyim sual başımda Times Square¹³ kimi parlayır. Alovun içinə baxıram, o da parlayır, amma yumşaqdır. Mən Kanı özümə çəkirəm, onun onurğa sütunu sinəmə dəyir. Əllərim onun qarnındadır, o isti deyil, amma yumşaqdır.

“Səndən ötrü darıxmışam”, – Ka deyir; bu sözlər mənim içimdə titrəyir.

“Hmm”, – deyirəm, amma səsimin tonundan bu hiss olunur: “Mən də sənə üçün darıxmışam, amma əslində istədiyim qədər deyil. Çünki artıq kimin üçünsə darıxdığıma tam əmin deyiləm. Düzünü desəm, yaxşı bilirəm kimin üçün, amma o insanın hələ var olub-olmadığını bilmirəm. Belə çıxır ki, varlığından sadəcə zəif bir iz və saysız-hesabsız hekayələr qalmış birinə can atmaq, demək olar ki, dini bir arzu kimi görünərdi”.

Məncə, fotosəkillərlə bağlı Kanın başqa nə kəşf etdiyini soruşmalıyam. Amma belə etsəm, onun özgələrinin həyatında eşələnməsinə ya qanuni, ya da ən azı maraqlı göstərmiş olaram, halbuki bu, sadəcə həddi aşmaqdır. Söhbəti bizim əvəzimizə o aparır, o yaraşıqlıdır, mədəniyyətlidir və tamamilə arzuladığım kimi davranır.

“Sabah sənə saxsı quş kolleksiyasını göstərəcəyəm”, – Ka deyir.

“Bir bölmə yerli quşlar üçün, bir bölmə də köçəri quşlar üçündür. Hansını əvvəl görmək istədiyini seçə bilərsən”.

“Sabaha qədər düşünüb qərar verərəm”.

“Və sonra, bəlkə zirzəmindəki kitabları da yoxlaya bilərsən”.

“Oldu”, – deyirəm, amma səs tonum heç nə demir. Viski bizim içimizə yayılır, düşüncə yavaşlayır. Yuxu gəlir, sanki uzaqda yaşayan bir dost kimi, o gəldikdə hər şeyi birdən deyir.

•

---

¹² Lego dəsti – konstruksiya oyuncaqları

¹³ Times Square – Nyu-York şəhərinin ən məşhur meydanı. Reklam panelləri, elektron lövhələr və yanib sönən neon işıqları ilə doludur.

Mən gecə üç dəfə oyanıram. Bir dəfə hər yer qaranlıqdır, yalnız kiçik bir kömür közərir. İkinci dəfə bağçadakı yarpaqlar tək-tək qaranlıqda görünür. Üçüncü dəfə böyük pəncərənin önündə bir heyvan dayanır və mənə baxır. O nəyisə bilir, amma mən bilmirəm. Lakin, tam oyanıb soruşmağa macal tapmazdan əvvəl, o yenidən yox olur.

•

Səhər oyananda qonaq otağı daha soyuq gəlir, çünki ocaq çoxdan sönmüb, sadəcə qoxusu qalıb. Ka qəribə, bükülmüş vəziyyətdə uzanıb, sanki əlləri bir gecədə müstəqillik qazanıb. Mən onun çiyini sığallayıram, sonra üzərinə örtüyü çəkirəm.

Ka bir planetdir.

“Ayağa dura bilmirəm”, – o deyir.

“Bəlkə sən də yatağan biri olacaqsan”, – deyirəm.

“Yox, mən ciddi danışıram, ayaqlarımı hərəkət etdirə bilmirəm”.

Mən örtüyü çəkirəm və ona arxası üstə çevrilməyə kömək edirəm.

“Kəsiyə görə?” – soruşuram.

“O kiçik idi, axı”.

Kanın dizinin altına yastıq qoyuram. Başının altına isə əlavə yastıq gətirirəm. Mətbəxə gedirəm və filtr kağızını qəhvə maşınına yerləşdirirəm. Elə bil, kimsə həyatın üst qatını soyub çıxarıb, indi isə yalnız fəaliyyətlərdən ibarət bir həyat qalıb. Tozu içinə tökürəm və suyu qrafinlə ölçüb əlavə edirəm, tezliklə aparatın tıqqıltısı eşidiləcək. İlk dəfə görürəm ki, haşiyəli pərdələrin içində iki tovuz quşu işləyib. Yorgun görünülər, bəlkə də temperaturdan.

Ka həkimə müraciət etməyəcək. Çox güman ki, çay içəcək və ya vanna qəbul edəcək. Bu, tibbi sistemə etibar etməməklə bədənin özünü sağaltma gücünə həddindən artıq inanmağın qarışığıdır. Mən osteopatoma¹⁴ çağırmağı düşünürəm, amma məsafədən diaqnoz qoymaq üçün vəziyyət uyğun görünür. Qəhvə fincanları sarı-narıncı rəngli örtüyə yapışmış, örtük isə rəfin üzərinə sərilmiş. Bəlkə də ev istəyir ki, biz ona inanıb azadlıqla, hisslərlə və ümumiyyətlə, örtüklərlə vidalaşaq.

“Sabah axşam mənimlə evə gedərsən? Yalnız özünü yaxşı hiss edəne qədər”, – deyər soruşuram.

“Qəza olmayan yerdə, qəza planına ehtiyac yoxdur. Otur və qəhvəni iç”.

•

“Xəbərin var ki, hamının tanıdığı o qoca Ziqmund¹⁵ bunu bilirdi?” – Ka deyir.

“Nəyi bilirdi?”

“Mən bunu haradasa oxumuşam, amma artıq tapa bilmirəm”. Ka başı ilə yemək masasındakı kitab yığınlarını göstərir, onlar çılçırağın ən aşağı büllur asqılarına qədər qalxır. Sonra o, çəhrayı kağıza bükülmüş

---

¹⁴ Osteopatiya – alternativ tibbin bir istiqamətidir. Əsasən əzələ-sümük sistemi problemlərinin müalicəsinə yönəlir.

¹⁵ Ziqmund Freyd nəzərdə tutulur.

bir konfet açır. Bu, mən buraya gələndən bəri yediyi ilk şeydir. Mətbəxdəki makaronlar isə hələ də qalıb. Sanki etiraz edirlər, amma nəyə qarşı olduğunu bilmirəm. Kanın üzü işıqlanır.

“O bilirdi ki, onun yanına göndərilən qızlar və qadınlar travma almışdı. Çünki, onlara kim bilir nələr edilmişdi? Amma sonra düşündü: bu qədər çox vyanalı qadın travma alıbsa, bu, vyanalılar üçün nə deməkdir? Necə ola bilərdi ki, vəzifələri və ağ yaxalıqları ilə cəmiyyətin dayaqları sayılan bütün o ciddi cənabları günahlandırıb desin ki, onlar birlikdə öz arvadlarına, qızlarına, bacıqızlarına və nəvələrinə təcavüz ediblər? Və əgər bunu edə bilsəydi, əgər onun təvazökar səsi onların təmtəraqlı qulaq dəliklərində əks-səda versəydi, onda onun özü ilə, onun şöhrəti ilə nə olacaqdı?”

“Bəs sonra nə etdi?” – deyə soruşuram.

“Hər yaxşı həkimin edəcəyi şeyi etdi. İsteriyanı icad etdi”.

“Harada yazılıb?”

Ka yenidən masanı göstərir, bu dəfə əli ilə.

“Peter ginekoloq idi, bəlkə də yaxşı biri idi. Ancaq kitab rəfində şüşə içində saxlanılan bir rüşeym vardı. Mən onu şam ağaclarının yanında basdırdım. Şüşə ilə birlikdə, içində maye olduğu üçün. Səncə, bu axmaqlıq idimi? Əgər o maye zəhərlidirsə?”

•

Mən ona dəfələrlə deyirəm ki, rüşeymin təhlükəsiz olduğunu düşünürəm, yəni on illər boyunca kanserogen mayədə qalsa belə, ən azından normal vəziyyətdədir.

Amma Ka mənə torpaq sahəsinin o biri ucundakı kiçik meşəni göstərmək istəyir.

O, ayaqqabılarını o qədər yavaş geyinir ki, ağrısının olduğuna inanıram.

“Məncə, bu səhər bağda bir maral gördüm”, – deyirəm.

“Onlar hasardakı dəlikdən keçə bilməzlər. Yəqin, tülkü olub”, – Ka deyir.

Biz üzgüçülük hovuzunun yanından keçirik, su o qədər azdır ki, pilləkən tamamilə görünür. Sonra diz hündürlüyündə olan otların arasına yeriyirik. Arxada isə əvvəllər bostan olan yer var: istixananın qalıqları görünür, qulançarlar isə hündür boy atıb, yaşıl gövdələri küləkdə yellənir.

Ka yonca ilə örtülmüş bir təpəcikdə oturur və nəfəsini dərir. Mənə şüşə qabın yerini göstərməsini, ya da onu özünün qazıb çıxarmasını gözləyirəm, amma o sadəcə gözlərini yumur. Məni hədsiz uğultunun içində qoyur. İşıq yavaş-yavaş bozarır, yalnız ağac gövdələri öz yerində qalır. Burada nə skamyaya, nə də başqa bir şey var. Sadəcə çəpərlənmiş, amma öz öhdəsinə və zamanın şəffaflığına buraxılmış kiçik bir meşə parçası var.

“Qışqırmaq istəyirəm”, – deyirəm.

“Buyur, necə istəyirsən”, – Ka deyir.

“Onda quşlar qorxar”, – deyirəm.

“Onlar biçənək kombaynlarından da, mopedlərdən də, lap axmaq Şanti xorundan¹⁶ da sağ çıxırlar, onlar möhkəmdirlər”.

“Olmaz”, – deyirəm.

“Üçə qədər sayıram”, – Ka deyir, mən başımı yelləyirəm, o sayır və sonra o qədər ucadan qışqırır ki, səsi əks-səda verir.

“Ciddi deyirsən?”, – deyə Ka soruşur.

“Şanti xoru mənim diqqətimi yayındırdı”, – deyirəm.

•

Ka böyük pəncərənin yanındakı şezlonqda uzanıb, gözləri bağlıdır, amma əlində kitab tutur. Hansısa klassikdir: kənara qoyduğu antikvar bir kitab. Mən ona izah etməyə çalışıram ki, heç olmasa bu sahədə müəyyən bir bərabərlik yaranıb: köhnə kitablar artıq böyük ustadların da əsərləri olsa, əvvəlki kimi bahalı deyil. Amma o, uzun-uzadı titulları və kitabın buraxılış illərini ehtiramlı səslə oxuyandan sonra deyirəm ki, bəlkə tələsmişəm, qoy yoxlasın, bəlkə doğrudan da baha qiymətə satılar. Amma Ka indi elə haldadır ki, planlarının heç biri tezliklə gerçəkləşməyəcək. Ağrı təkrar-təkrar bədənini sarsıdır, sanki birdən bütün hər şeyin qıcolması kimi. Mən buxarıya tez-tez odun atıram, arada dənli şorba bişirirəm və vaxtı keçmiş bütün ərzaqları zibilliyə atıram. Bilirəm ki, bunu etməklə Ka ilə mübahisəyə yol açıram. Ka deyəcək ki, mən onu daim himayə altına almağa çalışıram. Mənsə ona sadəcə kömək etmək istədiyimi deməyəcəyəm. O deyəcək ki, mənim guya faydalı davranışlarım qalan hər şeyi qeyri-mümkün məcralara sürükləyir. Mən də deməyəcəyəm ki, o bərkimiş ət konservlərini zibilə atmağımın səbəbi praktik olmaq deyil, sadəcə beynimdəki qorxudan yayınmaqdır.

•

“Əla”, – Ka şorbanın dadına baxanda deyir.

“Təpdiyim bütün ədviyyatları içinə qatdım”, – deyirəm; bu zarafat kimi səslənməlidir, amma sanki ittiham edirəm. Və əslində, bu doğru deyil, mən dörd müxtəlif, dənli şorba reseptini internetdən axtarmışam və hamısında işlənən ərzaqlardan hələ istifadə oluna bilənləri seçib qatmışam. Öz-özümə düşünürəm: nə vaxt başladı bu şübhə, yəni dediyimiz hər şeyin başqa bir mənə daşdığı hissi?

Ka şorba qabını kənara qoyur.

“Və onun Afinada bir taksi belə çağıra bilmədiyindən xəbərin var idimi? Ya da fayton, ya da o vaxt nə vardısı?” – deyə soruşur Ka.

“Kimdən danışırısan?”

“Əlbəttə, qoca SF¹⁷. Çünki o yalnız qədim yunan dilini bilirdi”.

“SF. Hə, Science Fiction¹⁸”.

“Bəlkə də sən haqlısan, evə getməklə bağlı”, – Ka deyir.

---

¹⁶ Dənizçilərin xor qrupu

¹⁷ Sigmund Freud –in baş hərfləri.

¹⁸ Elmi fantastika (ing.) – Burada söz oyunu qurulur.

Bilirəm ki, bu tələ deyil, amma yenə də nə deyəcəyimi bilmirəm.

“Və həkim”. Bu nə sualdır, nə də tam bir cümlə, sadəcə qürub işığında dayanıb göz qırpan bir yarımçıq ifadədir.

“Yoxsa indi istəyirsən? Həkimlə əlaqən var?” – deyə soruşuram.

Ka gözlərini yumur. “Alınmaz”, – deyir.

“Bəlkə, evə gələn həkim olar?”

“Mən sabaha görə dincəlməyi üstün tuturam”, – Ka deyir.

“Əminsən?”

Ka başı ilə təsdiqləyir. Mən qalxıram və mətbəxdə suyu axıdaraq qab yuyurmuş kimi hərəkət edib, yerli təcili yardım həkiminin nömrəsini axtarıram.

“Bura gələ bilərsən?” – deyə səslənir Ka. Mən kranı bağlayıram. “Çay istəyirsən?”

Ka başını yüngülcə yırğalayır.

“Sənə nəşə oxuyum?” – deyə soruşuram.

“Yanıma uzanarsanmı?” – deyə soruşur və kənara sürüşür, amma nə qədər çalışsa da, demək olar ki, tərpanə bilmir. Mən özümü onun yanına yerləşdirirəm, amma əsasən köməkçi stolun üstündə uzanmış oluram. “Divanda uzanaq” deyə təklif etmirəm. Ka qızdırmalı uşaq kimi yanıma qısıılır. Onun başını sıgallayıram və baxışımı dumanla dolan bağa yönəldirəm. Bəlkə də ev onunla vidalaşır və bunu etmək üçün sonuncu sakinin getməsinə ehtiyac var. Ki, o da sakitcə və təkbəşinə gedə bilsin. Anamda da belə olmuşdu – mən yanında oturduğum müddətə o, ölə bilmirdi. Nəfəsi artıq havadan çox suya bənzəyirdi, amma dayanmaq istəmirdi. Üçüncü gecə tibb bacısı dedi ki, bir az evə getsəm, daha yaxşı olar. Mənsə düşündüm ki, bunu mənim üçün deyir.

“Nə düşünürsən?” – deyə soruşur Ka.

“Elə bilirəm ki, bağı bizə baxır”.

“Məndə də tez-tez belə olur”, – Ka deyir.

“Bəlkə də böyük pəncərələrdəndir”.

“Ya da, bəlkə, yersiz dərəcədə açıq və gizliliyi olmayan bir bağıdır”, – Ka deyir.

•

“Onlar bütün bu işlərin öhdəsindən necə gəlirlər?”

“Onların yəqin ki, bir bağbanı olub. Və kənddə oğlanlar şənbə günləri ot biçib pul qazanırdılar ki, hansısa əyləncə gecələrinə getsinlər. Bağa dair düz bir qutu şəkil tapmışam. Onlar xüsusilə dahliyalara¹⁹ vurğun olublar”.

---

¹⁹ Dahlia – dekorativ çiçək

Dahliaların necə göründüyünü bilmirəm. Gözümün önündə parlaq rəngli, damarlı yarpaqları olan bir şey canlanır. Odun şaqquldayır və mən qalxmaq istəyirəm.

“Boşla getsin”, — Ka məni qucaqlayıb saxlayaraq deyir. “Əslində bu əşyaların hamısını tullamaq lazımdır. Oyma naxışlar-filan boş şeylərdir. Kimin vecinədir ki, Makau adasında hansısa bir kişi yonucu alətlərlə işləyə-işləyə öləncən toz udub. Əsas odur ki, altmışıncı illər interyer baxımından gözəl dövr olub. Mənə bir az da viski ver.”

•

“Bir şey danış mənə”, — Ka deyir.

“Biz nə qədər yatmışıq?” — deyə soruşuram. Görünür, yuxuda və ya ondan əvvəl yan masanı kənara çəkməyimlə taburetləri şezlonqa tərəf sürüşdürmüşəm ki, təxminən çarpayı böyüklüyündə bir səth yaranıb.

“İndi şahzadə gələcək və bizə yağlı peçenye gətirəcək”.

“İndi hələ gündüzdür, yoxsa yeni səhər açılır?” Telefonum, yəqin ki, mebelləri yerbəyer edərkən harasa düşüb, çünki heç yerdə görmürəm. Taburetin altına baxmağa çalışıram, amma dərhal başımdan ağrı qopur, ona görə də fikrimdən daşınıram. Axı, bu qədər viski yox idi, və mənə, biz onu tam içməmişik.

“Məndən bunu astronomik maraqlardan soruşursan, yoxsa bu bir metaforadır?” — deyər Ka soruşur.

“Ən gecə üçdə avtobusa minməliyik, yoxsa başqa nəqliyyat tapa bilməyəcəyik”, — deyirəm.

“Yeri gəlmişkən”, — Ka deyir, — “SF-in adını daşıyan bir asteroid var; ‘Dirty Dancing’in premyerasının olduğu gün kəşf edilib. Və Mondo okeanının yaxınlığında bir krater də var”.

Bilmirəm bizə nə olub, amma əminəm ki, biz çox uzun yatmışıq.

“Əgər istəyirsənsə, mən danışım”, — Ka deyir, — “məsələn, daşla bağlı bir nağıl. Olsun?”

“Hmm”. Yenidən uzanıram və başımı hərəkətsiz saxlamağa çalışıram.

“Belə. Biri vardı, biri yoxdu, qədim zamanlarda bir uşaq var idi — o, ən çox şirniyyəti sevərdi, valideynlərinin çarpayısında hoppanmağı xoşlayardı, amma dişlərini yumağı sevməzdi. Sənin kimi, mənim kimi bir uşaq”. Ka işarə barmağı ilə burnumun ucunu tapır və ona toxunur. “Yeganə fərq o idi ki, bu uşaq portağal şirəsindən hiçqırmadı, amma bu o qədər də vacib deyil. Uşaq hələ çox kiçik olanda valideynləri onun başının yumşaq yerindən öpər və deyirdilər: Biz nə qədər xoşbəxtik”. Ka barmağı ilə əmgəyin harada olduğunu güman etdiyi yerə toxunur. Mən fikirləşirəm ki, əgər kəllə sümükləri hələ də kiçik qitələr kimi hərəkətli olsaydı, nə gözəl olardı. İndi içəridə yerindən çıxmış hər şey sadəcə həmin o yarıqlardan axıb gedərdi. “O yer bərkiyəndən sonra valideynləri bunu artıq tez-tez demirdilər. Onun əvəzinə belə deyirdilər: Bəs nə vaxt dissertasiyanı bitirəcəksən, ya da heç olmasa, bir fərziyyə irəli sürəcəksən, qəsdən fikrini yayındırmaqdan? Özünə etiraf edə bilməzsənmi ki, məsələ dünyanın dərin və çevriliş yaradan bir həqiqətini tapmaqda deyil, sadəcə iş sahibi olmaqdadır? Sual verməyi sonraya saxlaya bilməzsənmi? Daimi iş yerin olan vaxtlara?”

Əlimlə Kanın əlini axtarıb tapıram və onun şəhadət barmağını dodaqlarıma sıxıram. Sonra əllərimiz yastığın üstündə yan-yan qalır, onun əli istidir, mənim əlimdən möhkəm yapışib. İçimdə hər şey kobuddur, amma xoşbəxtəm.

“Valideynlərin işi var, kompüterdə nəsə yazmalıdırlar. Uşağa isə onların kompüterlərində heç nə yazmağa icazə verilmir. Bəzən valideynlər həftəsonu da işləməli olurlar, onda onların əsəbləri pozulur. Başları ağrıyan

timsahlar kimi sürünə-sürünə iş masalarına gedir, uşağın hər sualına hirsə çımırırlar. Hekayə də elə həmin gündə başlayır. Uşaq iş otağının qapısını sakitcə örtür. Dəhlizdə dayanır və barmaqlarıyla rəfdəki kitabların cildlərinə toxunur. Sonra bir müddət valideynlərinin çarpayısında hoppanır, amma bu elə də əyləncəli deyil. Böyük bir stəkan portağal şirəsi içir və hıçqırığın gəlməsini gözləyir. Amma bu dəfə o da gəlmək istəmir. Hər şey bu qədər darıxdırıcıdırsa, sakitcə oturub kitab oxumaq daha yaxşıdır, — deyə uşaq düşünür.

Rəfdən bir kitab çəkir: cildi qaradır, üstündə gümüşü ulduzlar var. Və yazılıb: *“Sehr kitabı”*. Hərflər qəribə görünür. Uşaq vərəqləyir. Oxuyur: *“Hokus-pokus və Böyük fənd – Daşa necə çevrilmək olar”*. Kaş, sehr duaları normal hərflərlə yazılıydı, — deyə uşaq düşünür. Amma o axmaq deyil. Valideynlər bir neçə saat yazı yazır və birdən fikirləşirlər: Bu gün uşaq qəribə dərəcədə sakitdir. Bəlkə artıq müstəqil olmağa başlayır? Onlar qərara gəlirlər ki, bu qədər tərbiyəli olduğuna görə uşağı sevindirsinlər. Axşam yeməyini hardan sifariş edəcəyimizi o seçsin, — deyirlər və yenə kompüterin yanına qayıdırlar, çünki ekran onlara hələ çox iş qaldığını göstərir. Yemək menyularını götürüb uşaq otağına girəndə görürlər ki, uşaq oyun xalçasının üstünə çox böyük bir daş sürüyüb gətirib. Bu daşı bura necə gətirib, görəsən? — deyə düşünürlər. Axı, onun balaca qolları hələ çox zəifdir. “Minni”, — deyə ana səslənir, — “bu daşın burada nə işi var?” Amma cavab gəlmir. Ata hər yeri axtarır, amma uşaq heç yerdə yoxdur. Hətta onların çarpayısında da deyil. Qonşuların qapısını döyür, amma uşaq orada da yoxdur.

“Bəlkə çöldədir”, — ata deyir. “Evdə geydiyi başmaqla?” — deyə soruşur ana. “Ya da kiminsə evinə oynamağa gedib”, — deyə ana əlavə edir. “Bizdən soruşmadan?” — deyə ata təəccüblənir. Qorxu yavaş-yavaş fikirlərinə hopur. Ana uşağın dostlarını yığmağa başlayır. Ata isə daşa diqqətlə baxır. O, hətta qulağını daşın üstünə qoyub qulaq asır, — bunu niyə etdiyini özü də dəqiq bilmir. Mum kimi hamar səthə qulağını daha möhkəm sıxır, amma heç bir səs eşidilmir. Yalnız ananın səsi gəlir: “İstəsən, sən də axtarışa qoşula bilərsən.” “Bəli, qoşuluram”, — deyə ata pıçıldayır.

“Səncə, daşa çevrilmək necə bir hissdir? Ağır olur, ya yüngül? Bu, uşaq üçün sanki parıltılı bir mağarada olmaq kimidir. Nə acdır, nə susuz, nə yorğun, nə kədərli, nə də tənha. Heç nə hiss etmir, heç nə eşitmir. Uşaq olduğunu və uşaqların valideynləri olduğunu da unudub. Artıq heç nə vacib deyil — yalnız o parıltıdan başqa”.

“Bunların hamısını sən özün uydurursan?” — deyə soruşuram.

“Bu da artıq vacib deyil. Heç nə vacib deyil. Yalnız, bəlkə də, susuzluq. Səndə su qalıb?” — deyə Ka soruşur.

Sanki oturduğum kreslonun yanında gizli bir bulaq var?! Başımı yelləmək əvəzinə bir səs çıxarıram.

“Onda ata anaya sehr kitabını uzadır. Valideynlər daş olmuş uşağa uzun-uzadı baxırlar. Ana barmaqları ilə daşın səthini sığallayır, amma daş o qədər sərt ki, heç cür öz uşağı kimi hiss olunmur. “Biz xəstəxanaya getməliyik”, — ana deyir. “Səncə, onlar bizə kömək edə biləcəklər?” — deyə ata soruşur. “Yoxsa sehrbaz yanına getmək istəyirsən?” Ata başını tərpətib təsdiqləmək istəyir, amma ana artıq Uber sifariş verir”.

Daş olmuş uşağı otaqdan çıxarmaq heç də asan deyil. Çünki o indi doğrudan da, çox, çox ağırdır. Pilləkəndən aşağı düşürmək də bir əzaba çevrilir. Küçəyə çıxanda sürücü dizlərini büküb birdən güc verərək uşağı avtomobilin baqajına qaldırır. “Bəlkə ön oturacağa qoymaq daha təhlükəsiz olardı?” — deyə ana soruşur. Ata təngnəfəs olub, cavab verməyə halı yoxdur.

“Hansı məsələdə sizə kömək edə bilərəm?” — deyə həkim eynəyinin altından valideynlərə baxaraq soruşur. “Uşaq”, — ana deyir. — “İndi qəribə səslənə bilər, amma biz tam əminik ki, bu kitabın köməyi ilə... yəni, biz onu bir dəfə bit bazarından almışdıq... uşaq daşa çevrilib”, — deyə ata əlavə edir. “Hmm”, — həkim deyir və qeyd lövhəsi üzərində əllərini birləşdirir, — sanki nəşə yazacaqmış kimi, amma yazılası heç nə yoxdur. — “Dəqiq nə vaxt olub, bu?” “Bit bazarı?” — ata soruşur. “Bu gün günortaya yaxın”, — ana deyir. “Biz ikimiz də işləyirik, evdə sərbəst işləyirik, bəzən həftəsonu da işimiz olur”. “Yəni, hazırda çox gərgin dövrünüzdür”, — həkim deyir. “Bəli, hər şey üst-üstə düşüb, bir də uşaq bağçasında yay tətildir, həmişə ən uyğun olmayan vaxtda edirlər bunu”, — deyə ata əlavə edir. “Hmm”, — həkim qələmi masanın üstünə

döyəcəyəyə deyir. “Axı, məsələ bu deyil”, — deyə ana xatırladır. Həkim çox kiçik bir fənərlə daş olmuş uşağa işıq salır. Sonra bir anlıq fikirləşir ki, bəlkə valideynlərin gözlərinə də işıq salsın, amma fikrindən daşınır. Rəfdən bir qutu həb götürür və deyir: “Gündə üç dəfə, bir ədəd, su ilə qəbul edin. Qidalanmaya və yuxuya fikir verin. Əgər yaxşılaşma olmasa, gələn həftə yenə gəlin”. Ana “bəs daş olmuş uşaq bu həbləri necə içsin?” deyə soruşmaq istədiyi anda həkim artıq sağollaşır. Ata başını bulayır.

Evə qayıdanda valideynlər iş bölgüsü edirlər: ana internetdə axtarışa başlayır, ata isə sehrbazlarla danışır. “Uşaq, daş, yardım” yazanda ananın qarşısına belə başlıqlar çıxır: “Kömək edin, uşağım daş udub” və “Kömək edin, uşağım başqa uşaqlara daş atır”. Bunların probleminə bax, — deyə ana düşünür.

Ata isə ötən il Almaniya Sehrbazlıq Çempionatının finalına çıxmış demək olar ki, bütün sehrbazlarla danışır. O, başa düşür ki, sehrbazlarla sehr haqqında danışmaq, əslində, elə də asan məsələ deyil. “Ümumi sehr” kateqoriyasının qalibi olan qadın deyir: “Bəlkə məsələ itkidə deyil? Hər şey bir yerə aparır, sadəcə baxmaq lazımdır, — hara baxırıq, məsələ ondadır”.

Beləcə, bir neçə gün keçir. Valideynlər yemək yeyirlərsə də, yalnız qəlyanaltı qutusunda şeylərlə kifayətlənirlər: ballı kekslər və undan bişirilmiş heyvan fiqurları. Müştərilərinə isə “xəstəyik” deyirlər. Artıq çoxdandır yuyunurlar. İnternetdə axtarmadıqları və ya telefonla danışmadıqları zaman bir-birilə mübahisə edirlər, çünki ikisi də düşünür ki, o biri vaxt itirir. Dalaşandan sonra isə gedib daş olmuş uşağın yanında oturlar. Daş olmuş uşaq hələ də o par-par yanan mağaradadır. Nə acdır, nə susuz, nə yorğun, nə kədərli, nə də tənha. Hər şeyin mənası təkə o parılıdadır.

“Tapdım!” — deyə ana qışqırır. “Bu sehr kitabının ikinci cildi də varmış! İngiltərədə bir mağaza tapdım, hələ də satılır — *“Pişik və çaydan”* adlanır”. Ata özünü çox axmaq hiss edir, — *bu axı, mənim də ağılıma gələ bilərdi*. Ekspres çatdırılma iki gün çəkir. O iki gün ərzində valideynlər evi səliqəyə salırlar. Nəhayət, yenidən yemək yeyir, yatır və hər beş dəqiqədən bir karqo izləmə səhifəsinin yeniləmələrinə gülürlər.

“Bu dəfə sən elə”, — ana kitabı ataya uzadaraq deyir. — “O qədər sehrbazla danışmısan, gərək nəyəyə yarəsən”. Ata sehr duasını kəlmə-kəlmə oxuyur.

“Niyə ağlayırsınız?” — deyə uşaq soruşur, amma valideynlər cavab vermirlər. Onu o qədər möhkəm qucaqlayırlar ki, uşaq az qala nəfəs ala bilmir. “Hey, sizə nə olub axı?” — deyə uşaq soruşur. Valideynlər hər şeyi ona danışirlar. Ona hətta daş olanda necə göründüyünü göstərən bir şəkil də göstərilər. Amma uşaq heç nəyi xatırlamır. Yalnız çox-çox uzaqda, yaddaşında bir parıltı var. Amma o qədər uzaqdadır ki, sözlər o parılıya çata bilmir.

•

“Biz hazırlaşmalıyıq”, — deyirəm. Başımı hətta o biri tərəfə çevirmək üçün belə tərpədə bilmirəm. “Görəsən, viskinin vaxtı çıxmamışdı ki? Özümü çox pis hiss edirəm”.

“Biz nə vaxt viski içdik ki?” — deyə Ka soruşur.

“Axı, sən bizə o bəzəkli qrafından süzürdün, mən elə bilirəm, bu dünən olub”, — deyirəm.

“Məncə, həyat suyu xarab ola bilməz”, — Ka deyir.

Ka ayaqlarını baldırlarıma söykəyib isidir. Sonra soba tərəfdən bir səs eşidirəm, — telefonumun batereyası tükənib sönrəkən çıxardığı o dərin, uğultulu səs. Qınayıcı, amma məyusedici deyil.

•

“Nağıl hələ bitməyib”, — Ka deyir. Yuxulu səslə, üzünü boynumun arxa tərəfinə tutub danışır. “Çünki, əslində, onların üçü bundan sonra hər gün sevinclə divanda qucaqlaşib oturmayıblar. Əksinə, valideynlər

uşağı axtaranda işləmədikləri üçün indi ikiqat çox işləməli olurlar. Üstəlik, hələ səhər açılmamış qalxırlar. Günorta bir az fasilə verib uşaqla birlikdə nahar edirlər, sonra yenə yazmağa başlayırlar, ta qaranlıq düşənə qədər. Deyirlər: “Gələn həftə istirahətə gedirik, onda səninlə vaxt keçirəcəyik”.

Uşaq dəhlizdə, iş otağının qapısının qarşısında oturur. Valideynlərinin uşağın artıq daş olmamasına sevindikləri günləri xatırlayır. Çarpayıda bir az hoppanır, amma bu da onu sevindirmir. Böyük bir stəkan portağal şirəsi içir və hiçqırığın gəlməsini gözləyir. Hiçqırıq gəlir, amma uşaq yenə də gülmür. *Elə bil, zaman daşa dönüb*, — uşaq düşünür. — *Bəlkə elə bir sehr var ki, onu yenidən yumşalda bilərəm?* Valideynlər sehr kitablarını əlbəttə ki, gizlədiblər, — çünki, bir daha belə bir çevrilmənin baş verməsini istəmirlər. Amma uşaq kitabların qoyulduğu yeri bilir. Yataq otağında şkaflın ən yuxarı, ən arxa rəfindədir: orada iki sehr kitabı var, — bir vaxtlar qılgıncım yağışı püskürtmüş, batereya ilə işləyən oyuncaq maşının, valideynlərinin əsəblərini pozan bir CD-nin və çox köhnə, saralmış, bərkimmiş bir əmziyin yanında. Uşaq əmziyi ağzına qoyur, əvvəlki kimi, amma bu, heç də zövqlü deyil. Onu geri qoyur və kitablarla birlikdə şkaftan aşağı enir.

“İkilikdə sehr etmək” bölməsində oxuyur: *Qarşındakını daşa çevirmək*. Kədərini artıq tamamilə unudub. Sehr formulu xeyli uzundur. Əvvəlcə uşaq gecə lampasını daşa çevirir. Sonra bir rəngli karandaşını. Sonra idman çantasını. Hər şey çox asan alınır. Sonra başa düşür ki, birdən-birə uşaq otağında bu qədər daş görsələr, valideynlər şübhələnəcəklər. Kitabı vərəqləyir, ta ki ikinci kitabda bu bölümü tapana qədər: *Daş sehrini necə geri çevirmək olar*. Bu dua daha da uzundur, amma işləyir — gecə lampası, karandaş və çanta yenidən əvvəlki halına qayıdır.

Növbəti günlərdə uşaq məşq etməyə davam edir. Çox vaxtı var — valideynlər iş və yır-yığışla məşğuldur. Sadəcə diqqət etməlidir ki, valideynlər bəzən çamadana qoymaq üçün otağdan nəse götürməyə gələndə, sehr kitabını görməsinlər. Amma sehr edən biri üçün otağa kimsə girəndə kitabın üstünə başqa bir kitab atmaq da asandır. Uşaq bütün oyuncaq heyvanlarını daşa çevirib geri qaytarır, corablarını da, — ancaq boğazı dar olan corabları geri qaytarmaq mümkün olmur. Tezliklə o sehr duasını əzbərləyir və özündən razı qalır.

Sonra tətillər gəlir. Qatarla bir şəhərə, avtobusla bir kəndə, oradan da kanatlarla dağlara qalxırlar. Çəmənliklərdən, inək otlaqlarından keçirlər, ayaqlarını buz kimi soyuq arxlara salırlar. Ana uşağa çiçək tacı hörür, ata onu çiyinlərində gəzdirir. Bir dəfə yağış yağır və onlar bir daxmada gizlənməli olurlar. Bir-birinə çox yaxın dayanırlar. Yağış dayananda otlar parıldayır, havada isti torpaq qoxusu dolaşır. “Bu möhtəşəmdir, elə deyil?” — deyər valideynlər soruşurlar. Uşaq gülümsəyir. Valideynlər mənzərəni seyr etdikləri anda o, sehr duasını deyir.

Əvvəllər atası olan qaya bir az hündürdür, anası olan qaya isə bir az əyridir. Uşaq barmaqlarını onların səthində gəzdirir. Sonra əllərini qayaların üstünə qoyub basır. Doğrudan da! Həqiqi daşdır! Uşaq böyük qayanın üstünə dırmaşır. Sonra tullanıb aşağı düşür və arxasını əyri qayanın üstünə söykəyir. Uşaq bilir ki, valideynləri heç nə hiss etməzlər, indi onların daş olduqlarını, bir zamanlar övlad sahibi olduqlarını unudublar. Amma uşaq birdən çox şey hiss edir. Özünə ağlamağı qadağan edir — çünki göz yaşları birinci sehr duasını yaddaşından silə bilərdi. Onsuz uşaq itmiş olardı. O, əllərini bir vaxtlar valideynləri olmuş iki qayanın üstünə qoyur və sehr duasını deyir, — və beləliklə, onlar əbədi olaraq bir yerdə qalırlar. Və yaxın.

“Bu, doğrudan da ədalətli sonluqdur?” — deyər soruşuram.

“Əgər sən onları geri çevirə bilmirsənsə, əlbəttə”, — Ka deyir.

“Lənət şeytana, qaranlıq düşür, elə deyilmi?”

“Mən sənə demişdim — burada zaman başqa cür işləyir, hər yerdəki kimi deyil”.

•

Mən ayağa qalxmaq üçün diqqətimi cəmləyirəm. Yoqada deyilən kimi — hissə-hissə. Bədənimi otağın içinə doğru əyirəm, çantalarımız, yəqin, yataq otağındadır, amma ora necə gedəcəyimi bilmirəm. Ağzıma tüpürcək dolur, — mədəmdə qusmağa səbəb olacaq heç nə yoxdur, amma qusmaq fikri məni vahiməyə salır. Zaman. Bəlkə də ən vacibi — indi saat neçədir, günlərdən hansıdır — bunu bilməkdir. Telefonumun hamar səthindən ötrü darıxıram, — o nazik təbəqələrdə nə qədər məlumat yatır. Şarj cihazı. Divara baxıram, divar kağızı bulanıqlaşır, dizlərim bükülür. Yan masanın üstünə yığılıram, — o məni tutur, saxlayır, sonra isə quru bir ah səsilə təslim olur. Yaxşı ki, yenidən uzana bilirəm.

•

Pəncərə şüşələri yoldan keçən bir nəqliyyat vasitəsinin səsndən titrəyir, — yəqin, kənd təsərrüfatı texnikasıdır, — və ağılımdan ilk keçən fikir budur: *Kaş, bizi tapmasınlar*. Arxamızda parketin üstündə kobud əlcəkləri və palçıq içində olan iş çəkmələri ilə işgüzar adamların dayandığını görürəm. Bir-birilərinə göstəriş verirlər, bizim bədənlərimizi bir-birilərinə ötürürlər, tədricən qarışıqlığı nizamdan ayırırlar, evlə, bizimlə bağlı baş verə biləcək şeylərə başlarını bulayırlar. Mən xalçalar üçün narahat oluram, yalnız o ayaqqabıları görürəm, — qalın naxışlı, həddindən artıq yumru. Yuxuda bilirəm ki, yuxu görürəm, amma Kanın harada olduğunu bilmirəm. Düşünürəm: *Adi haldır*. Amma Ka məni bu parlaq rəngli gödəkçələr geyinmiş insanlarla niyə tək buraxıb? İndi onlar evi yığışdıranda bizim aqibətimiz necə olacaq? Biz indi hara gedəcəyik? Bir neçə kitab, sonra bizim iki boşqabı götürürəm, sonra da qucaq dolusu saxsı quşları. Onlar səssizcə dimdiklərini açırlar, yavaş-yavaş, sanki hərəkət etmək üçün böyük bir səy göstərməli olurlar. Dəhlizdəki telefonun dəstəyini qaldırıram, o qədər ağırdır ki, tarazlığımı itirib pillələrə tərəf yığılıram. *Quşlar... axı onlar hələ bişirilməyib*, — düşünürəm. Bir anlıq xatirələr kimi havada asılı qalırlar, sonra dərimə doğru atılırlar. Mən məhəccərdən yapışıram, quşlar isə məndən, — qolumun alt hissəsinə sancılırlar. Sanki dişləri var, — bu həm ağrı verir, həm də mənə qərribə bir şəkildə rahatlıq gətirir, çünki belə olanda sürüşüb düşməzlər. Axı, onlar inanılmaz dərəcədə ağırdır. O qədər ağır ki, dərim dartılır, uzanır. Bilmirəm, amma ancaq Ka mənə kömək edə bilər, — çünki o, bu quşları boyunlarından necə tutmaq lazım olduğunu bilir, elə şəkildə ki, nə onlar zərər görsün, nə də mən. Düşünürəm ki, həyatımda həmişə elə bir nöqtə olacaq ki, orada heç nəyi Kasız həll edə bilməyəcəm. Oyanmaq və bunu Kaya demək istəyirəm. Dəhlizdəyəm, pəncərədən gördüyüm ağaclar küləkdə əyilib-qalxır. Kanın çöldə olduğunu bilirəm. Öz-özümə soruşuram: *Niyə mən bunları Kaya heç vaxt deməmişəm?* Bəlkə də, adını bir az əvvəl unutduğum şeydən çox möhkəm yapışıram? Bir anlıq kədərlənirəm, sonra quşlara deyirəm ki, artıq getməliyik. Elə həmin anda anlayıram: Biz heç vaxt hamımız birlikdə hasardakı o deşiklərdən keçə bilməyəcəyik.

Üstüörtülü söhbət

Qəti gələcək zamanda tanışlıq podkasti

I buraxılış: Son

Crab²⁰: Bir at nalı xərçəngi²¹ və bir əfsanəvi varlıq səsyazma studiyasına gəlirlər. Yaxşı, əslində bu studiya deyil, vanna otağıdır — içinə girmək, daha doğrusu, sahib olmaq mümkün olan bir vanna otağı. Çünki biz, əlbəttə, heç yerə getmirik. Hələlik. Nə isə. Axmaq zarafat kimi səslənir, amma əslində bu, bir ideyadır. Bu “Son” adlanan bölümdə söhbət böyük sevgidən və böyük sirlərdən gedir. Mən Crabam, dəqiq desək, bir hörümçəyəm. Yanımda isə Melusine var — o da özü olmadığı bir çox şeydir. “Üstüörtülü söhbət” podkastına xoş gəlmisiniz. Burada indi müəlliflik hüququ olmayan bir musiqi səslənməliydi, bəlkə də dəniz şırıltısına keçid effekti ilə. Və sonra başlayırıq. Söz səndədir.

Melusine²²: Sən başlamalısan — yox, biz demişdik ki, sən giriş edəcəksən. Sadəcə cihazı açıb bunun öz-özünə işləyəcəyini düşünə bilməzsən. Sənə elə əvvəlcədən demişdim ki, bu axmaq bir fikirdir. Podkast! Tamamilə köhnə üsuldur. Əgər təsir etmək istəyirsənsə, gərək, nə bilim, daha böyük düşünəsən. Zamana uyğun bir şey. Belə orta yaş böhranı səviyyəsində deyil.

Crab: Hey!

Melusine: Bağışla, demək istədiyim o deyildi... fərqi yoxdur. Amma biz bunu, doğrudan, etməliyik? Sadəcə sakitcə otura bilmərik?

Crab: Axı, sən elə bu səbəbdən müraciət etmişdin. Çünki sakit və səssiz qalmaq istəmirdin... üstəlik, biz onsuz da danışırdıq, elə deyilmi? Mikrofonun açıq olub-olmaması, əslində, heç nəyi dəyişmir. Amma bəlkə də indi deməyim yaxşı olar ki, bu podkast Dəniz Vəhşi Həyatı Şurası və Şərq Sahili Qoruq Fondu tərəfindən mümkün olub. At nalı xərçənglərinin qorunması üzrə hazırkı kampaniya haqqında daha çox məlumat üçün baxın: www.zukunftderhu...

Melusine: Mən hələ də başa düşmürəm ki, bunlar sənə necə pul veriblər. Axı, orada açıq şəkildə yazılmışdı ki, sən insanlarla görüşmək istəyirsən ki, birlikdə məhv olasınız. Bu, heç bir məna daşımır.

Crab: Hər cür diqqət — yaxşıdır.

Melusine: Artıq buna heç kim inanmır. Hansı daşın altında yaşayırsan sən?

Crab: Mən özüm daşam.

Melusine: Doğrudur. Yaxşı, onda başla artıq. Mən üşüyürəm. Səhərdən hiss edirdim ki, yenə xəstələnirəm. Sonra mütləq gil maskası etməliyəm.

Crab: Hmm.

Melusine: Üstəlik, başlıq da çox mənasızdır.

Crab: Məncə...

---

²⁰ Crab – xərçəng (ing.)

²¹ *At nalı xərçəngi* (alm. *Hufeisenkrebs*, ing. *horseshoe crab*) — xərçəng deyil, əslində hörümçəklərə və əqrəblərə daha yaxın olan qədim dəniz canlısıdır. Sözüün içində “crab/xərçəng” keçsə də, bioloji olaraq xərçəng deyil.

²² Melusine - Avropa mifologiyasında qadın-ılan və ya qadın-balıq qarışığı olan su ruhunun adı. Orta əsr əfsanələrindən gəlir.

Melusine: Yox, bax, elə bilirlər ki, bu, yemək bişirməklə bağlıdır. Sənə o tanışlıq verilişindən danışmışdım, axı. Orada hər dəfə bir “kor-koranə” tanışlıq görüşü olurdu və iştirakçı görüş üçün yemək bişirməli idi. Əksəriyyəti bundan əsəbiləşirdi, — kimə görə mətbəxdə işləmək fikri onları dəli edirdi. Kişilər isə həmişə deyirdilər ki, əslində, onların “tipi” yoxdur. Sadəcə çox maraqlıdır ki, bir az sonra qapılarının qarşısına kim gələcək. Və qız içəri girəndə, əgər 36 ölçülü deyildisə, onların ilk reaksiyası – kameraya pıçıldayaraq “bu qız mənim tipim deyil”, demək olurdu. Qırx dörd bölüm belə keçdi. Birinin beyni o qədər qarışıq idi ki, zanderin²³ nə olduğunu belə bilmirdi. Amma yenə də elə davranırdılar ki, guya öz fantaziyalarını dünyanın üzərinə qəlib kimi qoya bilərlər. Bax, problem də budur. Hər şeyin əlçatan olduğu, hər şeyə sahib ola biləcəyin fikri. Bilirəm, bu, söz deyil, amma başqa cür necə deyəcəyimi də bilmirəm. Əslində, həmişə yalnız özləri haqqında düşünülür. Reallıq haqqında deyil.

Crab: Danışmaq istəyirsən, necə tanış olmuşduq?

Melusine: Bir az isti su əlavə edə bilərsənmi?

Crab: Oldu. Əlbəttə, problem deyil. Qısaca danışım. Amma bir az uzaqdan başlamalı olacam. At nalı xərcəngi yer üzündəki ən qədim canlı növlərindən biridir.

Melusine: “Hər cür diqqət yaxşıdır” inancından da çox-çox qədim.

Crab: Dinozavrlardan da qədim.

Melusine: PR şöbələrinin icadından da qədim.

Crab: Həyatın özündən də qədim.

Melusine: Maraqlıdır ki, siz heç nədən, birdən-birə polad dəbilqəyə çevrilmisiniz. Əvvəlcə bir az bulantı və birhüceyrəli canlılar kimi idiniz, sonra — *vumm!* — başdan-ayağa zireh. Bu lap D-Day²⁴ kimidir, yumurta qoymaq üçün quruya çıxanda. Ya da, daha dəqiq desək, dişilər özlərini sahilə çıxaranda, çünki cənab at nalı xərcəngləri təkamül baxımından bunun üçün çox gözəl bir üsul düşünüblər.

Crab: Bəlkə bu, söhbət üçün uyğun an deyil?

Melusine: Amma mən indi o yarışma məsələsindən danışmaq istəyirəm. Bu üsulla erkək özünü dişinin zirehinə pərçimləyir və onunla birlikdə sudan çıxır, — yeganə məqsədi odur ki, dişi yumurtladıqdan sonra birinci o olsun. Əlbəttə, qumda o kiçik oyuqları qazmağa kömək eləmir. Sadəcə möhkəm yarışmaq və öz mövqeyini qorumaq lazımdır.

Crab: At nalı xərcənglərini bu qədər xüsusi edən şey...

Melusine: ...əczaçılıq sənayesinin tamamilə onlardan asılı olmasıdır. Çünki onların qanı bakterial çirklənmə üçün sürətli göstəricidir. Hər infuziya²⁵, hər dərman, insana bakterial toksin keçməsin deyə, onların qanı ilə test edilir. Amma artıq süni alternativ versiyası olsa da, dərman sənayesi hələ də canlıları dənizdən tutub, onların qanının üçdə birini çıxarır və yenidən dalğalara atır. Rəsmi məlumata görə, onlara guya heç nə olmur, — bir az çaşqınlıq, bəlkə duzlu çərəzə can atmaqdan başqa heç nə. Qeyri-rəsmi rəqəmlərə görə isə, təxminən 30 faizi ölür.

---

²³ Zander – balıq növü.

²⁴ D-Day — 6 iyun 1944-cü ildə İkinci Dünya müharibəsi zamanı Müttəfiq qüvvələrin (ABŞ, Böyük Britaniya, Kanada və s.) Fransanın Normandiya sahillərinə kütləvi desant hücumunun adı. Tarixin ən böyük amfibiya əməliyyatıdır. Avropanın Alman işğalından azad edilməsinin başlanğıcı hesab olunur.

²⁵ Infuziya – damar yolu ilə maye yeridilməsi.

Crab: Dəqiq.

Melusine: “Ölür” demək yerinə “tələf olur” desəm olar? Ya da duzlu çərəz hissəsini dəyişməliyəm? Bəlkə bir az elmi səslənsin?

Crab: Məncə hər ikisi normaldır. Təbii səslənir.

Melusine: Əgər siz doğrudan da xərçəng olsaydınız, bu, daha gülməli olardı. Yaxud daha kədərli. Ya da hər ikisi.

Crab: Biz tanış olduq, çünki mən paylaşım etmişdim, — kiminsə mənimlə birlikdə yox olmaq istədiyini axtarırdım. Yəni, əlbəttə, bir az birlikdə olmaq, amma əsas məqsəd — birlikdə getmək idi. Sona gəlib çatdıqda, biz bir-birimizi sevəcəyik. Qəti gələcək zaman həmişə mənim ən sevdiyim zaman forması olub.

Melusine: Məndən başqa sənə yazan çox olmuşdu?

Crab: Açılıb-bağlanan çox köhnə bir telefon, bir ton balığı və iki baldır implantı.

Melusine: Gülməkdən az-qala baldır xərçəngi oluram.

Crab: O, mümkün deyil. Xərçəng zarafatları etməzdim — hətta mən... Eybi yox, sonra montajda kəsərik. Sadəcə düşündüm ki, mənə yazanların heç biri bu yoxa çıxmaq məsələsini ciddi qəbul etmir. Ya da sonadək davam etməyə hazır deyillər. Amma biz bunu dinozavrlar haqqında da düşünmüşdük, — və onlar işi axıra qədər çatdırdılar. Mənsə böyük bir jest istəmərdim. Sakit, layiqli, səmimi bir şey istəyirdim.

Melusine: Sevgi.

Crab: Hə, bir növ. Düşünürəm ki, səninlə bunu etmək daha düzgündür. Amma bu, podkast üçün o qədər də... konseptual deyil. Əsl planım o idi ki, bütün görüşləri yazım, söhbətləri sənədləşdirim. Elə bilirdim, on-on beş buraxılış olar. Bəlkə də ondan çox. Sadəcə yox olmaq istəyini həddindən artıq qiymətləndirmişəm. Amma xəbərlərə bax, — başa düşürəm, hamı niyə bu prosesin bir hissəsi olmaq istəyir.

Melusine: Mənim mesajımı alanda nə düşünmüşdün?

Crab: Fikirlərin maraqlı gəldi mənə. Çünki sənin hekayən də uzaqlara gedib çıxır.

Melusine: Yox, yalnız orta əsrlərə qədər, Pangeaya²⁶ qədər yox.

Crab: Yenə də. Məncə, bu, insanın içində nəsə dəyişir. Bəlkə də bu, mənim səmimiyyətlə bağlı dediyim şeyə görədir: Sən elə biri deyilsən ki, “ey, bu həftə bir az pis keçdi, gəlin hər şeyə son qoyaq”, deyəsən. Sən artıq öz hekayənin sonuna gəlib çatmışan və sənin üçün vacibdir ki, ona bir şey əlavə edəsən. Üstəlik, mesajın sadəcə gülməli idi. Məni güldürdün və bu məni inandırdı.

Melusine: Yaxşı. Bəs mən sənə tipinəm?

Crab: Əslində mənim...

Melusine: Zarafat edirəm. Yəni, qismən. Ya da bilmirəm. Əslində, bu sualın bizim vəziyyətimizdə mənası yoxdur, amma yenə də istəyirəm ki, sən məni bəyənəsən. Çünki mən səni bəyənirəm. Sadəcə o yapışqan məsələsi bir az qəribədir.

---

²⁶ Pangea — təxminən 250 milyon il əvvəl Yer üzündəki bütün qitələrin birləşib yaratdığı nəhəng superqitə. Sonradan parçalanaraq indiki qitələrə ayrılıb.

Crab: Sənin zirehin olmadığından, istəsəm də o yapışqan qışqacı səndə işlədə bilməzdim... Amma məni maraqlandıran odur ki, niyə bu mövzu sənin üçün bu qədər mühümdür.

Melusine: Mənim üçün deyil.

Crab: Nədənsə aydındır ki, bu, sənin bir az əvvəl dediyin “əlçatanlıq” məsələsi ilə bağlıdır. Məndən yapışsan, səni tutub saxlaya biləcəyim fikri sənə təsir edir. Ya da, mənim sən tərəfindən sürüklənməyim, — irəli getmək üçün bütün işi sən görürdün, mənə heç bir zəhmət çəkmədən səninlə eyni nöqtədə olardım. Hətta daha irəlində, çünki mən gücümü qoruyardım və sən taqətdən düşən anda mən sadəcə davam edib səni geridə qoya bilərdim. Bəlkə də o qışqac bunun rəmzidir...

Melusine: Bilirdinmi ki, hörümçək qadın cinsiyyət orqanına qarşı duyulan dəhşətin simvoludur? Yəni siz, bir növ olaraq, penissiz bətn²⁷ qarşısındakı qorxunun zirehə çevrilmiş halısınız.

Crab: Özünü sürüklədən bir qorxu²⁸.

Melusine: Nədənsə, bütün bunlar düşündüyümdən də yorucudur. Utandığıma görə yox, — utanc yalnız ilk iki yüz ildə idi, sonra başa düşdüm ki, mən əslində, başqalarının yaşadığı şeyi öz içimə çəkirəm. Məncə, məsələ daha çox hər şeyin daha çox aydınlaşdırılması ilə bağlıdır. Amma, yəqin, bu da söz deyil.

Crab: Səndə bunu xoşlayıram. Bu söz seçmə həssaslığını.

Melusine: Bu xoşuma gəldi. Bizə bir qəbir qazsalar, üstündə elə bu yazılsın. Amma bunun üçün əvvəlcə məşhur olmalıyıq. Əgər siz bu podkasti dinləyirsinizsə, kanala abunə olun və bildiriş zənginə basın, dəstəyiniz bizim aktuallığımızı sübut etməyə kömək edir. Əgər geniş şəxsi əraziniz varsa, bəlkə pişiyinizi və ya itinizi basdırdığınız bir yer, və əlavə məzar üçün yer varsa, bizə birbaşa mesaj yazın və ya şərh qoyun.

Crab: Sənin üçün qəbir vacibdir?

Melusine: Bir şeyin daimi olması yaxşı olardı. Çünki hekayəmdə məni bu qədər narahat edən şey haqqında tam dəqiq düşünsəm, bu - yoxa çıxmaqdır. Mən yuyulub gedirəm, kanalizasiyaya axıdılıram. Amma niyə? Mən heç vaxt sözümlü pozmamışam. Ona görə də bir başdaşı yazısı yaxşı olardı. Sadəcə, bir dəfəlik deyilməsi üçün.

Crab: Bəlkə dinləyicilərə bu yerdə hekayənin qısa icmalı lazımdır. Bizə bir xülasə...

Melusine: Yox.

Crab: Mən deyə bilərəm? Yaxşı. Melusine haqqında əfsanəni müxtəlif variantlarda bilirik, əsas xətt belədir: qadın yeni evləndiyi ərindən xahiş edir ki, onu heç vaxt çılpaq görməsin. Əri razılaşıq, o isə ona var-dövlət və uşaqlar bəxş edir, amma bir gün kişi özünü saxlaya bilmir və ona vannada baxır. Bunun nəticəsində Melusine ilana çevrilir və həmişəlik yox olur. Variantlar da var, — bəzən ilana yox, əjdahaya çevrilir.

Melusine: Onun həyatından çıxmışam, amma öz həyatımdan yox. Başdan-ayağa səhv yazılmışdı. Bu, hekayələrdəki çevrilmənin problemidir. Onların hamısı pis yazılıb. Yaxud yaxşı yazılıb, amma yenə də pisdir, çünki sistem səhvdir. Məsələn, Asteria — əvvəl bildirçinə, sonra ulduza, sonra da daşa çevrilmişdi ki,

---

²⁷ Burada Melusine Freyd məktəbinin klassik psixoanalitik simvolikasına işarə edir. Psixoanalizdə qadının cinsi orqanı (bətn) bəzi kişilərdə “naməlum”, “görünməyən”, “içəri aparın” forma kimi qorxu oyadan bir obraz kimi yozulur. Mətn bunu ironik şəkildə tərsinə çevirir və hörümçəyi “qadın cinsiyyətindən qorxu” metaforası ilə əlaqələndirir.

²⁸ Burada söhbət Hufeisenkrebsin (at nalı xərcəngi) “özünü dişinin qabığına yapışdırıb onunla birlikdə sahələ sürünməsi”ndən gedir. Müəllif bunu metafora çevirərək “özünü başqasının gücünə bağlayıb onun ardınca sürüklənən qorxu” mənasında işlədir.

Zeusdan və onun şəhvetindən qaçsın. O isə: “Fərqi yoxdur, quşcuğaz olsun, komet olsun, iradə varsa, intim zona da var”. Axırda ada oldu. Onda Zeus fikrindən daşındı, güman ki, çox sıx kolluq idi... Heç düşünmüşsən ki, niyə əsasən qadınlar çevrilir? Həm də başqaları tərəfindən? Öz orijinal formalarına qayıtmaq imkanı olmadan? Tanrılar üçün bütün halların hamısı onların bədəninin bir hissəsidir; onlar ən absurd məxluqlara çevrilirlər. Amma bu, yenə də onların “mən” bütövlüyündən kənara çıxmır. Bizdə isə belə deyil. Bizim keçidlərimiz sabitdir. “Əvvəlki” silinir, “indi” isə başqasının iradəsi ilə müəyyənləşir. Öz içimizdə sığınacaq yoxdur. Budur, çevrilmə! Ada isə bunun xatırladıcısı ola bilərdi. Amma təbii ki, Asterianın hekayəsi elə yozulub ki, günah onun “soyuqluğu”nda olsun. Sözə bax — “soyuqluq”. Buna görə, çox güman ki, qəbir də heç nəyə yaramaz.

Crab: Bəs səndə nə problem vardı?

Melusine: Mən yalnız özümə aid olan bir şeyə sahib olmaq istəyirdim. Vaxt. Otaq. Elə şeylər. Bunun cılıpaqlıqla bağlı olmasını isə bir az uğursuz sayıram, çünki indi elə görünür ki, guya mənim dərdim günahsızlıq imiş. Pfff... Hamam olması təsadüf idi. Yəni kişilərin saatlarla, — bunu kursivlə deyirəm — *öz işlərini görmək* kimi bir vərdişi var. Bu, əslində, çox gözəl metaforadır, çünki kişilərin 24 saat hansısa işi, layihəsi, “biznesi” olur. Qadınlar barədə isə, yəqin, “ev işləri görmək” demək olardı. Amma “iş görmək” yerinə “ev işi görmək” demirlər, çünki heç bir lənətə gəlmiş qadının saatlarla tualetdə oturmağa vaxtı yoxdur, biz metaforalarda yaşaya bilmirik. Bağışla, artıq özüm özümü təhrik edirəm. Sən, yəqin, bunu daha düşünülmüş, daha sakit təsəvvür edirdin. Çox pisdir?

Crab: Kəsərik. Hər şey yaxşıdır. Məncə maraqlıdır. Xoşlayıram səni belə...

Melusine: Əla. Nəhayət mənə qulaq asan birini tapdım, amma sən bunu yalnız ən qısa zamanda ölmək istədiyini üçün edirsən. Halbuki, mən səni on birinci əsrin sonundan bəri axtarıram!

Crab: Mən...

Melusine: Və mən lənətə gəlmiş bir ilan olduğum üçün ağlaya da bilmirəm! Kim uydurur belə şeyləri?! Keşis hücrələrində oturub məni lağa qoyaraq, gülməkdən qıvrılan əfsanə yazan zadəgan kişilər! Onlar haradan biləydilər ki, bir gün kimsə onların kök barmaqlarından uydurduqları şeyləri kimsə həqiqətən yaşamalı olacaq. “Mənəvi üstünlük”müş, guya... boş söhbətdir. Mən... mən burada... bir az kənara çəkilə bilərsən?

Crab: Amma...

Melusine: Burax məni. Əl çək!

Crab: Melli! Mən sənsiz bunu edə bilmərəm. Konsepsiya... Gəl, yenidən başlayaq. Sən “nənə” hipotezi barədə nəse demək istəyirdin? İndi demək istəyirsən? Melli?... Mikrafonu söndürmək olmaz, bunu təlimdə min dəfə deyiblər. Çünki sönən kimi nəse yaxşı bir şey baş verir. Amma mən təkəmsə, yaxşı bir şey necə baş verə bilər, axı?... “Xam və həqiqi”, guya... cəfəngiyat. Onsuz da hər şey tamamilə mənasızdır. Mən axmaq da bütün bu texniki avadanlıqları almamalıydım. Yoxsa qrantı geri qaytarardım. Bağışlayın, mən səhv etmişəm. Mən heç tamaşaçı da istəmirəm, dünyaya heç bir mesaj da yaymaq istəmirəm. Mən sadəcə özüm olmaq istəyirəm. Mən və mənim qanım. İlahi. Melli? Ömrüm boyu sənə ehtiyacım olacaq. Və səni sevəcəyəm! Mən səni... Mən sadəcə tək olmaq istəmirəm, bunun mənası yoxdur!.. Bəlkə söndürsəm, nəse baş verər. Onsuz da hər şey cılızdır... Melli! Doğrudan? Qayıt, artıq!... Yaxşı. Demə ki, gəlmirsən. Mən... bəlkə indi immun sistemimizi izah etsəm, yaxşı olar. Yazmışdım axı. Bizim immun sistemimiz insanlardan tam fərqli işləyir. Sizin immun sisteminiz sizin kimi işləyir: öyrənir və bütün əziyyətlərin, bütün savaqların siyahısını tutur. Qarşılaşdıqlarını, nə etdiyini, necə kömək etdiyini yorulmadan yadda saxlayır. Siz ona görə yaşayırsınız ki, içində döyüş planları ilə dolu kartotekalar var. Qovluqlar nə qədər dolu və tamdırsa, bir o qədər sağlam olursunuz. Bizdə isə: heç bir intiqam arxivi yoxdur. Heç bir aqressiya sənədləşdirilmir. İmmun sistemimiz heç nəyi yadda saxlamır, taktikaya məhəl qoymur. O həmişə indidədir. Gələn kimdirsə, hamısını qucaqlayıb əhatə edir. 400 milyon ildir belədir. Nəse düz gedir ki, hələ də mövcudluq. İnsan düşünür:

görəsən bu sistem niyə təkamüldə qalib gəlmədi? Onda dünya da başqa cür... Mən burada nə edirəm axı? Məlli! Qayıt, xahiş edirəm. Gəl bunu bitirək, sonra danışarıq. Axı, bizim birlikdə vaxt keçirməyimizə heç nə mane olmur... Biz özümüzü yaxşı hiss edəcəyik... Yox, belə yox. Biz...

Melusine: ... nəhayət ki, çatmış olacağıq.

Crab: Sağ ol.

Melusine: Sən mənə borclusan. Bunu bil. Mən bunu yalnız ona görə edirəm ki, sonra şərtləri danışa bilim. Vaxt barədə. Nöqtəyə qədər olan vaxt barədə.

Crab: Yaxşı.

Melusine: Bu yaxşı ad olardı. Amma boşla getsin. Demək istədiyim başqa bir şey vardı: Paxıllıq etmək. Qəzəblənmək. Kin saxlamaq.

Crab: Məncə, sən kinli deyilsən.

Melusine: Yox, “kinli olmaq” üçün ayrıca bir isim yoxdur. Bunu bir düşün. Bədənlərinin ən dərin qatlarına qədər bunlar qeyd aparmaq üçün yaşayırlar, — kiçik hüceyrələri var, içində kiçik kağızlar, orada iti uclu qələmlərlə manevrləri yazırlar. Amma etiraf etmək? Yox, onu heç vaxt etməzlər, — sözün sərhədini bir az o tərəfə dartıb keçirirlər və – hop! – heç kim heç nə görmür. Sən nəyə gördün? Mən görmədim.

Crab: Heç vaxt bunun haqqında düşünməmişdim.

Melusine: Yaxşı... Nə edim indi?

Crab: Mən ipi itirdim... bilmirəm, harada qalmışdıq. Bunun heç bir mənası yoxdur. Bu necə... bunu axı, heç kim dinləməyəcək. Biz özümüz də... yəni, ardıcılıq yoxdur, mövzu yoxdur. O tutorialdakı²⁹ adam deyirdi ki, əvvəlcə kontur yazmaq lazımdır. Hər bölümü bir əsas ideyadan inkişaf etdirmək lazımdır, elə bil, qar dənəsi kimi — hər şey oradan....

Melusine: Sən sadəcə çox tez təslim olursan. Mənim demək istədiyim budur. Bu passivlikdir. Son dərəcə geniş qəlbli düşüncə tərzilə belə, uzun müddət sağ qalmağınız çox təəccüblüdür. Alınmır? Üstünə dəbilqə keçirin.

Crab: Bəlkə bu həqiqətən kömək edər.

Melusine: Soyumuş vannanın içində çöməlib oturmusan və səsyazan qurğuya ağlayırsan. Məncə, bu həll yolu deyil. O işıq niyə yanır, axı?

Crab: Batereyalar yaxşıdır. Bu işıq bayaqdan yanırdı?

Melusine: Axı, gözünü zilləmişdin ora.

Crab: Fikir verməmişəm.

Melusine: Bəs nəyə fikir verirsən? Nə görürsən? Sənin üçün nə vacibdir? Bütün dünya nəyi eşitməlidir?

Crab: Mən səninlə danışmaq istəyirəm.

---

²⁹ Tutorial – izahlı dərs, təlimat, bələdçi və s.

Melusine: Mən buradayam. Və qulaq asıram. Dünya da elə. Sən sadəcə nəsə deməlisən. Onda biz onu eşitmiş olacağıq. Demək olar ki, heç bir gecikmə olmadan. Birbaşa. Hə, maraqlı fakt deyim. Bilirdinmi ki, keçən il — zarafat etmirəm, keçən il — elmi şəkildə sübut etdilər ki, ilanlar eşidə bilir? Çünki bizim qulaqlarımız yoxdur deyə insanlar düşünürdülər ki, eşitmə qabiliyyətimiz də yoxdur. Ayağımın olmaması, amma hərəkət edə bilməyim onlara heç bir işarə vermirmiş. Amma gəlin mövzunu dəyişək, bu mövzu məni çox narahat edir.

Crab: Normal danışa bilərik? Bu cihaz, mikrofon, yayım...

Melusine: Bir canlı fosil və bir əfsanə varlıq efirdə. Bax, o gözəl bulud relyeflərinə. Relief. Relief. Re-living³⁰.

Crab: Üzr istəyirəm, amma məncə, bunu söndürməliyəm. Bu “yox olub getmə” məsələsini daha məntiqli və dəqiq təsəvvür edirdim. Amma biz daim mövzudan yayınırıq.

Melusine: Bəs elə o anda nəsə yaxşı bir şey baş verərsə?

---

³⁰ Relief – relyef (səthin qabarıq forması), Re-living isə “yenidən yaşamaq” deməkdir. Müəllif burada söz oyunu qurur.

Diqqətin küncələrə cəmlənməsi

Ambisiya

D deyir ki, mənə Alice Koberin hekayəsində nəyin bu qədər cəlb etdiyini hələ də anlamıram. Ümumiyyətlə, Koberə marağımı başa düşür, — axı, o çox maraqlı qadın idi³¹ — amma konkret olaraq mənim layihəmə gəldikdə, bu onu inandırmır. Onun barəsində mənə bu qədər nə maraqlandırır? Bir vaxtlar avarçəkmə ilə maraqlanmışam, amma Koberlə mənim aramdakı münasibət tamam başqa cürdür³². *Inter-Esse*: Arada olmaq. Daxilində olmaq.³³

Alice haqqında düşündüyüm an mənim olduğum yer heyranlıqla həyəcanın arasındadır. Keçmişlə indinin arasında. Parıltı və incə tozun arasında. XX əsrin əvvəlində bir qadın kimi iddialı olmağa cəsarət etmək. İstehza obyektinə çevrilmək, “obsessiv³⁴” hesab edilmək, bununla belə, bütün gücünü bir məsələyə, — sanki həllolunmaz bir suala, — yönəltməyə cəsarət etmək: tunc dövrünə aid bir yazının açılması. Əlində əsas dil barədə heç bir ipucu olmadan, o dövrün cəmiyyəti və mədəniyyəti haqqında çox az məlumatla. Arxeologiya təhsili olmadan, yalnız yunan və latın dili ilə. Mükəmməl kitabxanası olan bir ailəsi olmadan. Hətta o gil lövhələri belə heç vaxt görmədən, — yalnız çətinliklə tapılmış reproduksiya istisna olmaqla. Sadəcə iyirmi yaşlarının ortalarında demək: “Bu tapmacanı mən həll edəcəyəm — məndən nə tələb olursa da.³⁵” Və bunu edərəkən təkəbbürlü olmamaq, məsuliyyətsiz iddialar irəli sürməmək, əksinə — metodik düşünmək, real materialdan yola çıxmaq. *Ambire*³⁶: bir şeyə bir neçə tərəfdən yaxınlaşmaq, ona doğru yolda olmaq.

Gəliş

Kober bütün ömrünü Nyu-York şəhərində keçirmişdi. Onun yazılarının, məktublarının və iş materiallarının arxivi isə bir neçə təsadüfi səbəbdən Texas ştatının Ostin şəhərindədir. Deməli, mən də ora getməliyəm. Nyu-Yorkdan Ostinə qatarla getmək 48 saat çəkir³⁷.

---

³¹ Alice Kober (1906–1950) – Antik dövrlər üzrə amerikalı tədqiqatçı. O, əsas ixtisas kimi latın, əlavə ixtisas kimi yunan dili üzrə təhsil almışdı. 1928-ci ildə Hunter Kollecinə bitirdikdən dərhal sonra orada dərslər deməyə başladı, 1930-dan etibarən yenidən yaradılmış Bruklin Kollecinə çalışdı. 1932-ci ildə Kolumbiya Universitetinə dissertasiyasını təqdim etdi. 1935-ci ildən etibarən tunc dövrünə aid Xətti B yazısının açılması ilə məşğul oldu. Bir neçə il ərzində bu sahədə aparıcı alimlərdən birinə çevrildi.

³² Müxtəlif səbəblərə görə mən başlanğıc kursunu fransız klubunda keçmişdim, burada məni xüsusilə *ramer* (sürmək, qayıq çəkmək) feilinin reallıq dozası heyran etmişdi: qamçı kimi avarı dizə çırpmaq, avarı başqa bir avara vurmaq, avarı başqa bir qayığa çırpmaq, avarı kənarı ilə pontona soxmaq.

³³ *Inter-Esse* latınca “*arasında olmaq, iki şeyin arasında durmaq*” deməkdir. “*Interesse*” (maraq) sözü də buradan yaranıb. Müəllif söz oyunu edərək, “*arasında-olma*” ifadəsi ilə həm sözün etimologiyasını göstərir, həm də marağın mahiyyətini — iki şey arasında dayanmaq halını — vurğulayır.

³⁴ Obsessiv — bir fikrə həddindən artıq bağlanmaq, ondan ayrılı bilməmək; beyni davamlı şəkildə məşğul edən fikir vəziyyəti.

³⁵ Linear B ilə yazılmış gil lövhəciklər Arthur Evans tərəfindən 1900-cü ilin yayında Krit adasında tapılmışdı. Nə o, nə də onun varisi Con Mayers 25 il ərzində surətlərə tam və məhdudiyətsiz çıxışları olsa da, bu yazını oxuya bilməmişdilər.

³⁶ *Ambire* — latınca “bir neçə tərəfdən yaxınlaşmaq, bir şeyə doğru irəliləmək” deməkdir. “*Ambition*” (iddia, hədəf, iradə) sözünün kökü buradan gəlir: yəni bir məqsədə müxtəlif istiqamətlərdən yaxınlaşmaq.

³⁷ Kober-in özü heç vaxt Ostinə getmək məcburiyyətində qalmamışdı, ona görə də mən quru yolunu seçməklə onun izinə düşmüş olmuram. Onun uçuş qorxusu olduğunu bilirəm — bəlkə də onun narahatlığını təkrar yaşayıram? Yaxud narahatlıq özü-özünü səhnələşdirir: Çikaqo ilə Ostin arasındakı vaqonda həyatımın ilk panik atakını keçirirəm — səs çıxarmadan, heç kimi oymamaq üçün, kupenin içində boğuluram.

Qatar, gözlənilməli kimi, melanxoliyaya meyilli insanların nəqliyyat vasitəsidir. Panorama vaqonun³⁸ oturacağına fırlanırsan, stəkanı qaşıqla qarışdırırsan, ümumiyyətlə, cazibə qüvvəsinin üstünlüklərindən həzz alırsan. Kimsə veteran olur, kimsə polis qadın, kimsə təqaüddü, quş müşahidəçisi və ya könüllü nağıl danışan. Kimsə yatıb, kimsə yox; kiminsə duş aldığı zaman hələ isti su olub, kiminsə yox; kiminsə düzgün yeməyi gəlib, kiminsə yox. Bizi birləşdirən isə salamlaşanda oynaqlarımızın çıxardığı xırıltıdır.

Nyu-Yorkdakı *Central Station* o qədər böyük bir binadır ki, arabir tavandan kiçik səma cisimləri kimi nələrsə qopub cilalanmış mərmər plitələrin üstünə çırpılır. Ostindəki vağzal isə relsin kənarında yerləşən bir dayanacaq və kassadan ibarət məkandır: taxta lövhələr, alçıpan, cırcıramalar. Kassadakı kişi başa düşür ki, bizim baqajımız nədənsə qatara yüklənməyib, — bu isə dostumu narahat edir.

“Sabah axşam”, — o deyir, — “növbəti qatar gələcək və yaqın ki, onda olar”. Dostumun dəqiqliyə olan ehtiyacı məni bir daha soruşmağa vadar edir və kişi bir müddət sonra dəstəyi götürüb nömrə yığır. Zəng çalır, o nəfəsini dərir və deyir: “İnanın mənə, xanım”, — sonra dəstəyi yerinə qoyur, — “sabah eyni vaxtda”.

Tələbə köməkçisi, — bizə vəsiqələrimizi verən qız, — tamamilə yorğun görünür. Gecəyə qədər oxuyub-oxumadığı, əylənib-əylənmədiyi, yoxsa sadəcə pis yatdığı bilinmir. Mən baqaj məsələsinə görə hələ də narahat olan dostumu qabağa buraxıram və lazım olsa, söz ehtiyatı ilə, araşdırma layihəmə dair izahlarla və dəvət məktubu ilə müdaxilə edə bilim deyə, bir kauçuk-ağacın arxasından söhbətə qulaq asıram. Vəsiqələr hazır olanda kartdakı fotoşəkillərimizdə üz ifadələrimizin necə mənasız göründüyünü müqayisə edirik. Sevgilimin şəklinin altındakı xanada *Visiting Scholar* — yəni, qonaq tədqiqatçı yazılıb, mənimkində isə *Visitor* — ziyarətçi. Bir anlıq yazıları düzəltməyə barədə düşünürəm, amma sevgilim deyir ki, sakit olum. Kartın üzərində nə yazılmasının əhəmiyyəti yoxdur, əsas odur giriş icazələri düz olsun. Administrasiya binasının qapısını örtəndə ilk dəfə Texas günəşi ilə qızmış qapı dəstəyində əlim yanır. Buradakı həyatın mənimlə etdiyi “zarafatın” nəticəsi bir neçə gün sonra ortaya çıxır: sevgilim sistemdə əməkdaş statusunda göründüyü üçün müxtəlif onlayn təlimlər keçməlidir, o cümlədən kifayət qədər uzun olan “Anti-diskriminasiya və Seksizm” mövzusunda bir kurs. Mənsə bütün vaxtımı arxivdə keçirə bilərəm, çünki “ziyarətçi” — nəyə axtaran biridir.

Koberin arxivində nə əlcək var, nə sənədlər qutusu, nə də məlumat kartları və təlim videoları. Sadəcə sənədlər var, qutular var, gecə var. Gündüzlər isə maneə olur: ofis yoldaşım Karen idmana getmək, seminar otağına baş çəkmək və ya qəhvə içmək üçün çıxmaq istəyir. O ayağa qalxır, mən də qalxıram. O mənim masamdan keçə bilsin deyə stulumu kənara çəkərəm, sonra geri qayıdıb əvvəlki otağa girərəm, yalnız qapı arxamca örtüləndə yenidən irəli addımlayıb yerimə qayıda bilərəm. Hər cümə axşamı Matt, — nəhəng qol saati olan tələbə köməkçisi, — ön otaqda oturub sənədləri rəqəmsallaşdırır. Onda mən Kareni irəli buraxmaq üçün ön otağın ikinci rəf sırasına çəkilməli oluram. Bu vaxt təsəvvür edirəm ki, arxiv qutularının üstünü örtən incə toz təbəqəsi yavaş-yavaş mənim də üzərimə çökür, sanki biz tədricən turşusuz liflərdən ibarət birgə bir bədənə çevrilirik.

Ana

Kober anası ilə bir yerdə yaşamışdı; məktublarında onu “mənim anam” yox, sadəcə “Ana” adlandırır. “Dostlar Ana ilə məni çiməliyə apardılar, çox pis günəş yanığı oldu”. “Əgər Pensilvaniyada professorluq alsam, ilk ili Bruklinə gedib-gələrdim, çünki orada həm evim, həm də Ana var. Ancaq tam əmin olandan sonra, — yəni həqiqətən düşündüyüm qədər yaxşı olduğuma əmin olanda, — köçməyi planlaşdıraram (yox, əgər elə olmasa, bir ildən sonra köhnə həyatıma qayıda bilərəm)”. “Fotoşəkil üçün təşəkkür edirik, Ana ilə uzun müddət baxdıq, — əminsiniz ki, 80 yaşınız var? Bizcə, siz 60-dan bir gün də artıq görünmürsünüz”.

---

³⁸ Panorama vaqon — geniş şüşəli, mənzərə izləmək üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi vaqon.

Kober ailəsindən iki qadının bir-birinə yaxın dayanaraq, bədənlerini həmin şəklın üzərinə əyilmiş vəziyyətdə görürəm. Sobada bişən Buchtelin³⁹ yağlı-şirin qoxusunu, evin içinə yayılan o ilıq tamı hiss edirəm. Koberə aid məktublarda şəxsi həyatı barədə elə az işarə var ki, bir münasibətdən bəhs olunmaması mütləq o demək deyil ki, onun heç vaxt sevgilisi olmayıb. Amma Brooklyn Kolləcində yunan və latın dili müəllimi kimi iş yükü və işdən sonra Lineer B yazısının şifrəsini açmağa sərf etdiyi uzun saatlar münasibət dünyasının inkişaf etməsinə çox az yer buraxırdı. Öz seçdiyi bir problem uğrunda yaşamaq: sərhədlərinə qədər, bəlkə bir az ondan da o yana dolu bir həyat. Heç kimə ehtiyac duymamaq. Özündən üzr istəmədən yaşamaq. Amma yenə də tamamilə tək olmamaq — bir evdə, eyni damın altında Ana ilə yaşamaq.

Açar

Lineer B yazısının oxunması, Koberin 1947-ci ildə zarafatla dediyi kimi, 65 məchullu bir tənliyin həllindən başqa bir şey deyildi, — yaxşı bir riyaziyyatçının isə bunun üçün bir neçə insan ömründən artıq vaxta ehtiyacı olmazdı. Məsələn bu qədər mürəkkəbləşdirən səbəb, işarələrin məzmunu barədə ipucu verə biləcək işlək bir dildə onlarla heç bir əlaqənin olmaması idi. Torpaqdan sözlər çıxmamışdı, dualar yox idi, nəğmələr yox idi ki, qazıntı aparalarının qulağına yavaşca çatsın. Səsin dalğaları çıxarıla bilmirdi, — nə daşdan, nə də gildən. Beləcə yalnız işarələrin özləri qalırdı. Bir də arxeologiya tarixində oxşar bir hal: Champollionun heroqlifləri oxuması, düz yüz il əvvəl. Onun köməyinə Rosetta daşı⁴⁰ çatmışdı — mətnin heroqliflərlə yanaşı qədim yunan dilində də yazıldığı üçdilli bir yazı. Champollion heroqlifləri oxuya bilməsi üçün on dörd il çalışmışdı. Yəqin, bu, Kober üçün bir nümunə idi: Champollion heroqliflərlə məşğul olmağa on iki yaşında başlamışdı⁴¹. Düşünürəm ki, 1922-ci ildə şifrənin açılmasının 100 illiyi münasibətilə *New York Times*-də dərc olunmuş məqalə Koberin yatağının yanındakı divarda iki sancaqla bərkidilmişdi. Kağız hava axınında yüngülcə qalxıb-enirdi — nəfəs kimi, ümid kimi. Amma Kober üçün belə bir daş yox idi. Koberin açarı yalnız özü idi.

Toplamaq

Bu, əlbəttə, bir az mübaligədir, — Koberin açarı yalnız özü deyildi. Əslində, Koberin işinin mühüm bir hissəsi mübadilə, yəni Minoy mədəniyyəti sahəsində çalışan digər tədqiqatçılarla müntəzəm yazışma idi. O, tədqiqat vəziyyətini ümumiləşdirən məqalələr dərc edir və onların surətlərini həmkarlarına göndərirdi⁴². 1946-cı ildən etibarən Kober Franklin Daniel ilə birlikdə bütün materialları bir yerə toplayıb əlçatan edəcək bir tədqiqat mərkəzi yaratmağı planlaşdırırdı⁴³. O, 1941-ci ilin noyabrından Daniel ilə tez-tez — bəzən isə gündəlik — məktublaşırdı; Daniel onun əldə etdiyi nəticələri yoxlamaq üçün çox vacib bir tərəfdaşı idi. Deməli, Koberin açarı daha çox bilikləri şəbəkələşdirən bir praktika idi (o, qədim dil sistemləri ilə yanaşı, metodoloji bilik üçün riyaziyyat və fizika kimi ixtisasından kənar sahələrlə də məşğul olurdu). Koberin açarı həm də inanılmaz dərəcədə səbirliliyə hazır olmaqdır.

---

³⁹ Buchtelin – düyüdən hazırlanmış, plova bənzər xörək.

⁴⁰ Rosetta daşı bu gün Londonda nümayiş etdirilir. Onun 65 məhsuldan ibarət bir suvenir seriyası var — daş formalı yaddaş kartlarından tutmuş soba əlcəklərinə, kitab dayaqlarına qədər. Güman edirəm ki, Misirdəki tapıntı yeri olan Rəşid şəhərinə mütəmadi olaraq Rosetta fincanları, şalları və mauspedləri formasında kompensasiya göndərişləri edilir.

⁴¹ Mənsə on iki yaşında Diddl kağızları (1990–2010-cu illərdə Avropada çox populyar olmuş yazı kağızları seriyasıdır. Onların üzərində Diddl adlı iriayaqlı, cizgi üslublu siçan obrazı olurdu) toplamağa başlamışdım. Sual budur: mən sadəcə istedadsızam və başqalarının iddiası məni bu səbəbdən heyran edir? Yoxsa istehlakçılıq özünü xilas etmək üçün sualları çox erkən basdırıb?

⁴² Xüsusilə 1948-ci ildə nəşr edilmiş “The Minoan Scripts – Fact and Theory” məqaləsinə baxın.

⁴³ Franklin Daniel (1911–1948) — Pensilvaniya Universiteti Muzeyində arxeoloq və kurator, sonralar *American Journal of Archaeology* jurnalının redaktoru. Onun tədqiqat sahəsi Kipro-Mino yazısı idi — Linear B kimi Linear A-nın davamı sayılan, lakin Kiprdə tapılmış bir yazı sistemi. “Əgər mən bu mövzu (Linearschrift B) barədə fikir bildirəmsə, bu yalnız təsadüfən yeni material qazıb tapdığıma və həmin materialı nəşrə hazırlayarkən, əvvəlki işlərdəki bəzi anlaşılmaqları düzəldə bildiyimə görədir”. (Koberə məktubundan, 18 noyabr 1941). Kipro-Mino yazısı bu günə qədər deşifrə olunmayıb.

Pıçılı

Kober və Daniel arasındakı yazışmaların başlanğıcında — 1942-ci ilin yanvarında — bir yer var. Daniel öz tapıntıları və Koberin cavabları ilə bağlı intensiv müzakirədən sonra belə yazır: *“When you do get the vowels in order, do give me at least an inkling of your results.”*⁴⁴ Və mən bilsəm də ki, *inkling* sözünün *ink* (mürəkkəb) ilə heç bir əlaqəsi yoxdur, *to inkle* felindən — yəni pıçıldamaqdan, yavaşca deməkdən — gəlir, bu söz mənə yenə də açıq mavi mürəkkəblə çəkilməmiş bir quş balasını xatırladır: iki bədənin istiliyini, iki başdan gələn yeməyi arzulayan bir balanı.

Analıq

Mən çox vaxt düşünmüşəm ki, dil baxımından “uşaq arzusu”nun əksi necə adlanır. Çünki desəm ki, “mənim uşaq istəklərim yoxdur”, bu, sadəcə heç nə demək olardı. Halbuki əslində bir arzu var: yəni, uşaqlarımın içimdə qala bilməsi arzusu. Koberin hansı arzusu olduğunu bilmirəm, amma fakt budur ki, onun bədənindən də heç bir uşaq dünyaya gəlməyib.

Dil baxımından “Kober üçəmləri” adlandırılan bir istisna var. Kober aşkar etmişdi ki, yazı nümunələri arasında üç forması olan sözlər var. Sözlərin əvvəli və ortası eyni idi, yalnız sonluq dəyişirdi — və bu dəyişmə həmişə eyni qayda ilə olurdu. Onun düzgün nəticəsi belə idi: sözün kökləri və sonluqları var və sözlər hallanır⁴⁵. Amma *“Kober triplets”* ifadəsindəki *triplet* sözü neytral “üçlü qrup” mənasında deyil, “üçəm uşaqlar” kimi anlaşıldı, — bu isə Koberin övladsızlığına kinayə idi. Yeri gəlmişkən, belə lağlağılar üçün həmişə vaxt tapılır.

Inter-esse: Nə qədər uğurlu və ağıllı olmağının heç bir əhəmiyyəti yoxdur, — səni yenə də bir “qarın” kimi görürlər. Və sonra, bir neçə il keçir; həmin qarında ağrılar başlayır, sən bu ağrıları yeməyi azaltmaqla, özün uydurduğun pəhrizlərlə müalicə etməyə çalışırsan, çünki yediğin qidalarla ağrıların gücü arasında əlaqə hiss edirsən. İki il sonra ağrılar o qədər kəskinləşir ki, işləmək mümkün olmur; nəfəs almaq belə çətinləşir. Xəstəxanada qarın boşluğunu açır, dərhal yenə bağlayırlar, — çünki içəridə olan şey artıq çox böyüyüb, hər şeyə o qədər yaxınlaşmış vəziyyətdədir ki, çıxarılması mümkün deyil. Ayılırsan. Ağzın bir əsr boyu susuzmuş kimi qurudur. Bədəninin içi kobuddur. Səni gülümsəyərək qarşılayırlar və deyirlər: *“tezliklə özünüzü yaxşı hiss edəcəksiniz.”* Sonra evdəsən. Anan toyuq bulyonu bişirir; bulyon gözündən yayınan kimi dərhal donur. Və özündən soruşursan: əgər yumşaq oturmağa oturmaq belə bu qədər güc tələb edirsə, axı, necə işləmək olar? Əgər düzünü desək, insanın sahib olduğunu zənn etdiyi bütün güc bu bir oturuşa səfərbər olmalıdırsa? Bütün güc. Tamamilə. Bu zəif, boz günorta işığında, o son azacıq səmimiyyət üçün, özümə qarşı vicdanlı olmaq üçün bütün gücümü toplamalıyam.

Mədə

Alicenin içində püskürmüş vulkan dayanmadan qarnına qızğın istilik axıdırdı. Onu sakitləşdirmək üçün etdiyi bütün cəhdlər ona sadələşmə kimi görünürdü.

“İndicə soruşaram”, - İmogen dedi, — o, Mini-Klub sendviçinin arasındakı salat yarpağını çıxarmaqla məşğul idi — və Alicenin baxışlarından yoxa çıxdı. İndi Alice üçün yalnız incə şəkildə düzülmiş fincanlar

---

⁴⁴ Siz saitləri qaydasına salanda, nəticələriniz barədə heç olmasa cüzi bir məlumat da verin. (ing.)

⁴⁵ Bu nəticə — Koberin əvvəlcədən görə bilməyəcəyi şəkildə — həqiqətən də şifrənin açılmasının açarı olmuşdu və ya heç olmasa, onun tərkib hissələrindən biri idi, bax: Sprung.

görünürdü. O, qabın naxışına, qaşıqlara və şəkər kublarına diqqətini yönəltməyə çalışdı, amma içindəki püskürmə anı yaxın idi, lava bütün otağı dolduracaq və həmin an dünyanın gedişini dəyişəcək kəşflər haqqında düşünən arxeoloqların qalıqlarını gələcək nəsillərə saxlayacaqdı.

“Nanədir”, - İmogen dedi və Alicenin qarşısına fincan qoydu. “Sənə həqiqətən şəkər lazım deyil?”

“Çantama baxa bilərsən? Mənim oturduğum yerdə. İç cibində bir şüşəcik var...”

“Oturmaq istəyirsən?” — deyə İmogen soruşdu. Cavab əvəzinə Alicenin boğazından qəribə bir səs çıxdı. İmogen bunu “yox” kimi qəbul etdi. O, çantanı axtarmağa getdi, Alice isə mümkün qədər kiçik hərəkətlərlə nəfəs almağı özünə əmr edərək masanın üstünə əyildi. İmogen qayıtdı və şüşəcikdəki mayeni bir qaşığa damızdırdı.

“Neçə damcı lazımdır?” — deyə soruşdu.

“Fərqi yoxdur”, - Alice dedi və qaşığı onun əlindən aldı. “Didi” damcılarını uddu və bir neçə dəfə nəfəs aldıqdan sonra qarnındakı lavanın rənginin tündləşdiyini və daha yavaş axdığını hiss etdi. İmogen Alice üçün stul çəkdi və Alice oturan kimi ona çantasını geri qaytardı.

“Məncə bu, ispanaqdan hazırlanıb”, - Alice dedi. “Həqiqətən çox qəribə dadı var”.

“Xərçəng sendviçi olmadığına görə sevinməliyik”, — İmogen dedi. “Bu nə vaxt olmuşdu?”

Alice gülməyə məcbur oldu. “Elə bilirdin ki, keçmiş araşdıran insanların peşə riski sıfıra yaxındır. Amma arxeoloqların iclasları heç də asan olmur. Adamı əməlli-başlı yorur”.

İmogen Alicenin əlini tutub sıxdı. Sonra ayağa qalxıb vidalaşdı. Alice onun arxasınca baxdı. Bu jestin doğmalığı onu çaşdırdı. Amma ən azından bədəninə yenidən yüngül bir yumşaq hissi qayıtmışdı.

“Əlbəttə ki, hələ şifrəni açmamışam, amma artıq bütün materialı bildiyim üçün hipotezlərimi yoxlaya bilərəm”. Alice öz-özünə bu cümlələri neçənci dəfə təkrarladığını bilmirdi. Myresin ona olan etibarı, səxavəti. Onun kitabının — şifrəli yazı haqqında kitabının — tezliklə çap olunacağı. Fikirləşirdi ki, danışığını bir az dəyişməsi faydalı olardı? Fikirləşirdi ki, kişilərin eynəyinin qadınlarından niyə bu qədər daha yağlı göründüyünün saç tökülməsi ilə bir əlaqəsi var idimi? Həm də hamının ona “Guggenheim təqaüdü” barədə eyni ciddiyətlə sual verməsinin səbəbi nədir, bunu da anlamağa çalışırdı. Alice Dr. Fenwickin izahlarını dinləyib başı ilə təsdiqlədi. Söhbət, əlbəttə, İngiltərədən gedirdi, Dr. Fenwickin İngiltərəsindən. Artıq öyrənmişdi ki, hər kəsin öz İngiltərəsi var. Halbuki özü cəmi bir neçə ay əvvəl oradan qayıtmışdı və buna görə də ən “təzə” İngiltərə ona məxsus olmalı idi; o, kollecləri, çayı, qayıq sürməyi, pıvəni, hava şəraitini, — hamısını öz gözləri ilə görmüşdü. Amma yenə də Dr. Fenwickin müharibədən əvvəl (hansı müharibə — aydın deyildi) gördüyü kollecləri, çayları, idman növlərini, soyuq və isti içkiləri, meteoroloji şəraiti görməsi mümkün deyildi.

“Məncə, bu tamam başqa bir növ keçmişdir, elə deyilmi?” — Dr. Fenwick dedi. Alice onun reaksiyası üçün fasilə verməsinə o qədər təəccübləndi ki, cavab verməkdən ötrü bir anlıq düşünməli oldu. “Məncə, Carrın yazdığı kimidir: İngiltərə, heç cür başa düşülə bilməyən bir səbəbdən, özünün ən qədim hekayələrindən də daha qədimdir”.

“Kimindir bu sözlər?”

“Carr. *Cadugarin məskəni?*” O, söhbəti Dr. Fenwickin yüngülcə, mızıldanaraq çiyindən vurması ilə bitirməsini gözlədi ki, nəhayət Franklindən danışa bilsin. Franklin həyəətə açılan qapıda, ona bir az dar gələn pencəyi və — Alicenin həmişə ilk dəfə görürmüş kimi hiss etdiyi — qəribə dərəcədə kəskin sifəti ilə dayanmışdı. Franklin siqaret yandırdı və Dr. Fenwick qələm axtarmağa başladı.

Ehtiyat

Biz həm ana dilini, həm də ehtiyatlı davranış dilini bölüşürük⁴⁶. Ehtiyat dedikdə, yarı çəkingənliyi və ya özünə qapanmağı nəzərdə tuturam. Həyəcanlana bilmək –bəli; amma həddən artıq coşmaq - yox. Kober Danielə yazır ki, o, həmişə bədbin olub — pis nəticəni gözləmək və sonra müsbət nəticə çıxarsa, sevinmək daha yaxşıdır. Söhbət Danielin kömək etmək istədiyi professordan gedir. Bu məktubu Kober arxeoloqların illik toplantısından dərhal sonra yazır; deyir ki, iclas boyunca onunla danışmağa fürsət tapmayıb, çünki o, həmişə başqaları ilə söhbətdə olub. Hərçənd, ondan əvvəlki iki ay ərzində onlar demək olar ki, hər gün məktublaşılıblar — Daniel ona CV-ni və digər sənədləri hazırlamaqda, arayış məktublarını əldə etməkdə dəstək olub, onu ruhlandırır və müşayiət edib. İndi isə, üzbəüz görüşə biləcəkləri vaxt, Daniel qəsdən ondan qaçır? Bəlkə yığıncaqdakı digər alimlər Kober üçün daha vacibdir? Yeganə dəqiq olan budur ki, Kober onun söhbətinə qoşulmayıb, onun yaxınlığında dayanmayıb ki, qarşılıqlı ünsiyyət qaçılmaz olsun.

Ehtiyat — uzaqdan gələn yaxınlıq kimi. Düşünürəm ki, görəsən, Kober də özünü hər yaşda bir qız kimi hiss edibmi? “Böyük fiqurlar”la⁴⁷ danışanda səsi yüksəlibmi? Sonradan buna görə özünü danlayıbmi? Yoxsa heç nə deməyib, hər şeyi içində düşünməklə kifayətlənib⁴⁸? Onun işi də bir növ ehtiyat idi: heç vaxt məna axtarışına can atmayıb. Yeganə güvəndiyi şey strukturudur, hissələrin funksiyasıdır. Dili ən kənar, ən nazik dəri kimi düşünmək⁴⁹. Interpretasiyadan tam imtina. “Bəlkə biz Troyalı Helenanın həqiqətən yaşayıb-yaşamadığını öyrənəcəyik, bəlkə də Minosun kişi, yoxsa qadın olduğunu? Amma bəlkə də, sadəcə bunu öyrənəcəyik: Filankəs filankəsə e.ə. 1400-cü ilin 10 iyununda yüz inək təhvil verib”, — Alice 1946-cı ildəki bir mühazirəsində deyir. Bəlkə o, bu son ehtimalın daha doğru olduğunu əvvəlcədən bilirdi. Bəlkə də bu onu heç narahat etmirdi.

Təməl

Yazarkən tez-tez D-ni düşünürəm. Kober niyə təkbaşına dayana bilməsin? Xatırlayıram, D vaxtilə bir aktrisa haqqında şeirlər yazmışdı. Mən onları ironiya hesab etmişdim. O isə bu şeirləri ciddi şəkildə oxuyanda və çox ciddi rəy alanda təəccüblənmişdim. O vaxt qərara almışdım ki, “sözün ağırlığını tutmağı” öyrənirəm. Amma gil lövhəciklər göstərir ki: sözlərin ağırlığı hər şeydən əvvəl yerə, oturduğu zəminə bağlıdır. Təməl — bərk və ya yumşaq — kimin nə qədər müddət eşidilə biləcəyini müəyyən edir.

Gələcəyə yalnız indidə sərtliyə üstünlük verənlər daxil olur, — yəni daşlar. Lineer B yazısının taleyində isə ikili ironiya var⁵⁰: əslində, inzibati məlumatları qeyd edən o gil lövhələr bişirilməmişdi. Onlar sadəcə yazılır,

---

⁴⁶ Arxivdə, Koberin Berlində uzun müddət yaşamış fin tədqiqatçısı Yohannes Sundwall ilə yazışmalarını oxuyarkən, qəflətən alman dilində mətnlərə rast gəldim. Mənim “Koberi mən tapmamışam, əksinə o məni tapıb” düşüncəm daha da gücləndi. Koberin və ya onun valideynlərinin alman dilində danışdığı heç yerdə qeyd olunmamışdı. Koberin valideynlərinin mənşəyi Macarıstan kimi göstərilirdi, lakin onların Praqadakı almandilli azlığın bir hissəsi olduğunu isə yalnız həmin sənədi tapandan sonra öyrəndim.

⁴⁷ 22 may 1942-ci ildə Kober Danielə yazır: “İndi, səbirsizcə növbəti mühazirəni eşitməyi gözləyirəm. Birinci sırada oturacağam (əslində, ikinci sırada — birinci sıra böyük fiqurlar üçün ayrılıb) və qöz-qaş eləyəcəyəm”.

⁴⁸ Koberin arxivində araşdırma aparmaq üçün mən bir stipendiyaya müraciət etmişdim. Son müraciət günündən bir gün sonra o vaxt mənim işlədiyim yerdə işləmiş bir müəlliflə rastlaşdım. O mənə dedi ki, indi oğlanları böyüdükləri üçün yazmaqdan ötrü xaricə getməyi nəzərdən keçirə bilər. Elə bu günlərdə bir müraciət göndərdiyini söylədi. Ondən soruşanda ki, o da — mənim kimi — Nyu-Yorkda qalmaq üçün müraciət edibmi? Tərəddüd etmədən, sanki məni bir məyusluqdan qorumaq üçün dedi: “Axı, bu stipendiya daha çox özünü təsdiqləmiş müəlliflər üçün nəzərdə tutulub”. Bu günə qədər arabir düşünürəm ki, buna cavab olaraq nə deməli idim, nə deyə bilərdim, sadəcə qaribə bir utanca gülümsəmək əvəzinə. Mən bu stipendiyayı aldım, “özünü təsdiqləmiş müəllif” isə almadı — bu, əlbəttə, yaxşı bir sonluqdur. Amma nöqtədən əvvəl hansı cümlə uyğun gələrdi?

⁴⁹ “Yazının dərisi”, qeyri-məcəzi mənada: Ashmolean Muzeyinin oxu zalında mən ilk dəfə orijinal gil lövhəni qarşımda görürəm. Və fotolarda bunun olmadığını hiss edirəm: Lövhələr yalnız ön tərəfdə hamar olur, arxa tərəf isə qabarıqdır və bir neçə santimetrə qədər qalınlaşır. Lövhələrin arxa tərəfində onları formalaşdıran insanların barmaq izləri qorunub saxlanılıb — 3000 ildən artıq bir vaxt boyunca davam edən bir toxunuş.

⁵⁰ İkili ironiya Rosetta daşı suvenirlərində də var: Britaniya Muzeyində üzərində yazı olan bütün əşyalara görə, — öz ayrıca otağı olan mağazaya görə, — keçirdiyim əsəb və çəşqinliqdan sonra, sevgilim mənə üzərində yazı olan corab sifariş edib, mənə ironik

havada qurudulur və növbəti il yenidən istifadə olunurdu. Onları bişirib qoruyan od isə eyni zamanda sarayı və cəmiyyəti məhv edən od idi. Bu halda sərtlik və yumşaq, qalmaq və yox olmaq bir oxun ayrı ucları deyil, — onlar eyni anda, eyni nöqtədə baş verir. Əgər tunc dövründə Kritdə insanlar ədəbiyyat və ya dini mətnləri də yazıya almışdılarsa, yəqin ki, daha tez çürüyən materiallardan istifadə ediblər; Kober ehtimal edir ki, bu bəlkə də palma yarpaqları olub. Onların forması isə gil lövhələrin uzun, zolaqvari formasına nümunə ola bilərdi. Nümunə⁵¹ solub gedib, yumşaq hüceyrələr uzun bir sükuta axıb, — bəlkə torpağa, bəlkə də küləyə.

Xəbər

O, Alicenin toxunma çantasının içində, maun rəngli piştaxtanın üstündə idi. Anası onu iri hərflərlə yazdığı bir neçə cümlə ilə birlikdə göndərmişdi: *Axşamlar əlavə işlər görmə. Maşında da günəşə diqqət et. Və bir kart göndər — ən yaxşısı rəngli olsun.*

“Sizə nə gətirə bilərəm?” — deyə barmen soruşdu; elə bil, yaxın vaxtlarda Ay səthindən qovulmuşdu: dərisi toz kimi solğun, saçları ağ, bədəni qəribə şəkildə bükülmüş.

Alice çantanı özünə tərəf çəkdi və hər iki əlini onun üstünə qoydu, — bu vəziyyət ona kilsəni xatırlatdı. Nə içmək istədiyini heç bilmirdi. Barlarda isti bir şey sifariş etmək olardımı? Bəs o öz postunu necə tərk edə bilmişdi? Və Ay o kişinin yoxluğunda necə dolanırdı?

“Bir şey seçə bildiniz?” — Ay-adam çantanın yanına qoyduğu menyunu işarə etdi.

“Bir qəhvə ala bilərəm?” — deyə Alice soruşdu.

“Təəssüf ki, yoxdur”, — deyə Ay-adam cavab verdi və sanki bilmədən orada bir qəhvə aparatı peyda olub olmadığını yoxlamaq üçün güzgülü rəfdəki butulkalara tərəf döndü. “Əminəm ki, lobbidə qəhvə tapa bilərsiniz”.

“Mən burda rəfiqələrimlə görüşmüşəm”.

“İstəsəniz, sizin üçün gedib qəhvə sifariş edə bilərəm?”

“Düzünü desəm, istəmirəm. Sadəcə bir az tək qalmaq istəyirəm”.

Ay-adam başını tərpətdi; sifəti bir azca işıqlandı. Onsuz da quru olan əllərini belinə zəncirlə bağlanmış ağ yemək dəsmalına silməyə başladı.

Məktub onun əllərinin altında idi, Alice zərfin yuxarı kənarını görürdü. O, alnını əllərinin üstünə qoydu, toxunma material xışıldadı. Franklin sağ idi. Bu, onun xətti idi. Franklin təhlükəsiz idi. Birdən-birə Aliceyə tamamilə axmaqlıq kimi göründü ki, o niyə cəsarət edib Franklinin həmkarlarından indiyə qədər bunu soruşmamışdı: harada xidmət edir, vəziyyəti necədir? Bu, bir kişinin edə biləcəyi bir şey idi — çiyinə yüngülcə vurub deyə bilərdi: “Franklin orda necə dolanır? Yəqin ki, çoxlu qırmızı şərab, hə? Bu bəxtəvərlər! Yunanıstandakı tanrılar kimi yaşayırlar, qalanları isə Fransada cəhənnəmi yaşayırlar”.

şəkildə hədiyyə etmişdi. Hər dəfə bir cüt rəngbərəng corab yuyulmada olanda, mən yenə naxışlı olanlara — Rosetta daşı olanlara da — əl uzadıram. Onları təbii ki, ironik şəkildə geyinirəm. Görünür ki, hələ bir müddət də belə olacaq, çünki keyfiyyəti əladır.

⁵¹ Yunanıstanda belə bir məsələn olduğunu deyirlər, Kober 1944-cü ildəki “The Scripts of Pre-Hellenic Greece” adlı məqaləsində yazır: guya bütün kritlilər yalançıdır. Bu ifadənin haradan qaynaqlandığını artıq müəyyən etmək olmur, amma klassik Yunanıstanda məsələn doğruluğunu belə əsaslandırırıdılar: Kritdən olan insanlar əsassız iddialar irəli sürürdülər — Zevsin Kritdə doğulduğunu, Kritdə bir vaxtlar bütün Egey dənizinə hakim olduğunu, yazının Kritdə icad edildiyini deyirdilər.

Bir qadının bu sualı verməsi üçün nə şərait, nə işarə var idi. Qadının edə bilməyəcəyi başqa bir şey isə Mrs. Danielə yazmaq və ərinin harada olduğu, səhhətinin necə olduğu barədə soruşmaq idi. Ya ölübsə? Bəs ölməyibsə? Bir qadının iki il tam səssizlikdən sonra edə biləcəyi ən yaxşı şey, yeni çıxmış bir məqalənin surətini stolunun üstünə qoyub soruşmaq idi: onu hara göndərim? Heç olmasa, Franklinin işinə marağ göstərdiyini dəqiq bilirdi. Amma cavab gəlməyəndə qadına yalnız gözləmək qalırdı. Bəlkə də, ona görə kişiləri dənizin o tayına göndərirdilər, — güclü olduqlarına görə yox, qadınlar güclü olduğu üçün. Qadınlara heç nəyi öyrətmək lazım deyildi; çatışmazlığın bütün üzlərini onsuz da bilirdilər. Onlar yoxluqla necə davranmağı, nədən necə imtina etməyi bilirdilər. Alice hiss etdi ki, nəfəsi sürətlənir. Koloradoda, Boulder adlı bu orta səviyyəli otel barında Alice anladı ki, son illərdə onun bütün boşluqları qeyri-müəyyənliklə dolub. İçində əsasən qırıntı və uçqun vardı.

Ay-adam onun qarşısına bir stəkan su qoyanda və sonra barın arxasından çıxanda Alice bunun rahatlıq olduğunu, yoxsa tükənmişlik olduğunu bilmədi. Bilmək də istəmirdi. Bilməmək. Bilməsən daha yaxşı olar hissi. Səssiz bilik. Susuzluq yox. Hava. Hava da yox — irəliləyə bilməmək, gizli ərazilərə keçə bilməmək, sadəcə oturmaq, daşlaşmaq, həmişəlik ağır qalmaq, nəhayət sakit olmaq.

“Tənhalıqları müşahidə etmək, təbii ki, onları başa düşmək demək deyil”, — Ay-adam dedi və siqaret qutusundan birini çıxardı. Alice çöldə dayanmışdı, sağ əlində siqaret, sol əlində Ay-adamın ağ dəsmalı. O, yağlı, boz kafələrin üstündən keçdiyini və qab yuma otağının sabunlu, kəskin istiliyini hiss etdiyini xatırladı.

“Narahat olmayın, tezliklə özünüzü yaxşı hiss edəcəksiniz”, — Ay-adam dedi, Alice hıçqırarkən. “Mən sizi tanımıram, amma bilirəm. Ümumiyyətlə, deyirəm. Kim itmişdir, kim yox, onu tanıyıram”.

“Müharibə zamanı bircə dəfə də ağlamadım. Heç bir dəfə də. Lazım olduğunu düşünmürdüm. Bu qərribə deyil?”

“Evindən uzaqda olanda pis xəbər üçün bura yaxşı yer deyil”, — Ay-adam dedi və göyə işarə etdi.

“Əksinə. Bu, mənim çox uzun müddətdir aldığım ən yaxşı xəbərdir”.

“Onda siqaretimi qaytarın”, — Ay-adam dedi və açıq siqaret qutusunu ona uzatdı.

“Elə bildim, kimsə ölüb. O qədər imkanım yoxdu ki, xoşbəxt adamlara təsəlli paylayım”.

Bir anlıq Alice yanan siqareti qutuya necə qoyacağını düşündü, sonra anladı ki, o, sadəcə zarafat edir.

“Bağışlayın”, — dedi, — “özümü çox şişirtdim. Bu, mənlilik deyil”.

“Biz mütləq bir-birimizə bənzəmək məcburiyyətində deyilik”, — Ay-adam dedi. — “Mən illərdir bunu öyrənmişəm”.

“Amma siz həmişə barmen olmusunuz, elə deyil?”

“Mən balet rəqqası da ola bilərəm”. Yan tərəfə əyilərək yavaş bir piruett etdi. Onun həqiqətən baletçi olub-olmadığını və ya sadəcə onu ələ saldığını demək mümkün deyildi. O, əlini Aliceyə uzatdı, — sanki onu rəqsə dəvət edirdi.

“Düşünürəm ki, indi bir Cin-Tonik pis olmaz”, — Alice dedi.

“Məmnuniyyətlə”, — Ay-adam dedi və siqaretini ayaqqabısının altına basıb söndürdü. O, Alice üçün qapını açdı: bu dəfə Alice kiçik mətbəxi və bir küncdə dayanmış iki qadını gördü, — o qədər qətiyyətlə stəkan qurulaırdılar ki, elə bil cilalama prosesi onların əsl fəaliyyətini gizlətmək üçün bir örtük idi: dünyanın dönməsini davam etdirməkdən ibarət olan fəaliyyətlərini.

Matriarxat

Maddə — yer tutan və kütləyə sahib olan hər şeydir. Maddə “*mater*” — yəni ana sözü ilə qohumdur. Bəlkə də, ana olan maddə, yəni qadın başlanğıcı tunc dövründə Kritdə xüsusilə böyük yer tuturdu. Arthur Evansın fərziyyələrindən biri də bu idi ki, bəlkə də həmin cəmiyyət matriarxal şəkildə təşkil olunmuşdu; çünki o, çox sayda qadın heykəlləri qazıb tapmış və onları “Böyük Tanrıça”nın təsviri kimi yozmuşdu⁵². Sonradan bu tezis əsasən təkzib olunub. Bu isə məni arabir kədərləndirir. Bu cür də ola bilərdi: matriarxat olmasa belə, qadınların bir mövqeyə sahib olduqları, bu mövqe sayəsində bir-birlərinə qarşı səmimi ola bildikləri bir cəmiyyət ola bilərdi. Həftənin müəyyən bir günündə, — başqa heç bir öhdəlikləri olmayan bir vaxtda, — kiçik qruplar halında bir yerə toplaşib gördüklərini və nələr hiss etdiklərini ifadə etmək üçün sözlər axtarırdılar. Sözlər kifayət etməyəndə isə simvollar çəkirdilər. Məsələn, sonradan labirint kimi yozulan o işarə. Əslində isə o, mürəkkəb hiss vəziyyətləri üçün bir işarə idi, məsələn belə bir hiss üçün: özün üçün dayanmaq istəyirsən, amma bilirsən ki, nəsə desən, səni “ucadan danışan” biri kimi damğalayacaqlar və səni heç dinləməyəcəklər. Hər şeyə görə məsuliyyət daşdığına hiss etmək və buna görə də hər şeyə görə üzr istəmək, — hətta hava şəraitinə və növbələrin uzunluğuna görə belə. Başqalarının bunun üçün mübarizə apardığını, sənin indi istədiyini edə bilməyin üçün zəmin yaratdıqlarını bilmək, amma yenə də sənin etdiklərinin qondarma bir şey kimi görünməsi, kifayət qədər əhəmiyyətli olmaması, kifayət qədər ümumbəşəri hesab edilməməsi hissi⁵³.

Kütlə

Koberin soyuq, sərt, həddindən artıq dəqiq olduğu deyilir. Mənbələrin hansının əvvəl gəldiyini, hansının eyni şeyi təkrar etdiyini bilmirəm; amma bunu bilirəm ki, xarici görkəminə görə kişi kimi qəbul edilən tədqiqatçılar bu qədər pis şəkildə təsvir olunmur, — bəlkə də elə ona görə ki, onların şəxsiyyəti haqqında, demək olar, heç nə deyilmir. Kober haqqında isə sanki iki səs var: bir tərəfdən nailiyyətlərini yüksək qiymətləndirirlər, digər tərəfdən isə onu insan olaraq yalnız müəyyən qədər qəbul edirlər. Onun iddiası və ya elmə bağlılığı bir neçə sadə toxunuşla “obsessiya”ya çevrilir. Statistik analiz üçün 300.000 ədəd kartoteka kağızını əllə kəsib hazırlaması — bu, artıq dəliliyə yaxın bir şeydir. Qarnında “yurd” daşımayan, — yəni, ana olmayan — bir bədəndə mütləq bir növ çatışmazlıq, xarakterik qüsurlu olmalıdır, elə deyilmi? Bəs o məktublardakı məqamlar necə olsun? Kober dost tədqiqatçılara yazır ki, onlar üçün yenicə bağlamalar göndərib, — içində kağız, şirniyyatlar, mandarinlər, — ünvan sahibinin zövqünə və müharibədən sonrakı illərdə həmin məhsulların tapılıb-tapılmamasına görə dəyişən bağlamalar. Və ya Nescafe — o, qəhvə tozunun necə saxlanmalı olduğunu bütün təfərrüatı ilə izah edir ki, nəm çəkməsin və yapışqan kütləyə çevrilməsin. Niyə bu dostluq jestinə heç bir dəyər verilmir? Çünki həmin məktublarda bəzisi almanca yazılıb və heç kim onları tərcümə etməyə zəhmət çəkməyib? Yoxsa qayğı göstərilməsi “uyğun obraz”a yaxşı “oturduğu” üçün sadəcə fərqli olan — obrazdan kənara çıxan — hissələr hesablanır?

Portret

---

⁵² Evansın başqa bir ehtimalı sarayın özünə aiddir: qazıntılar zamanı aşkar edilmiş bina qalıqlarının həqiqətən də bir saray olub-olmadığı müəyyən deyil. Mifə görə Kral Minosun sarayının bir hissəsi olan labirint isə heç vaxt tapılmayıb.

⁵³ İki tənqidçi və bir yazıçının iştirak etdiyi bir panel müzakirəsini həmişə xatırlayıram; mövzu belə idi: yazmağı öyrənmək olarmı? Yazı şəbəkəsi idarə edən qadın yazıçı demək olar ki, sözünü deməyə imkan tapa bilmirdi, çünki tənqidçilər böyük qəzetlərin adamları idi. Tənqidçilər dedilər ki, indi cəmiyyətin kənarında qalan təcrübəli insanların da öz hekayələrini danışması çox yaxşıdır. (Müzakirədən əvvəl bir müəllif kitabından bir parça oxumuşdu; bu parça homoseksuallıqdan bəhs edirdi və o kitab ədəbiyyat mükafatı almışdı.) Amma indi hamı öz hekayəsini yazmağa başlasa, bu problemə çevrilər, çünki bu qədər çoxluq, bu qədər spəşiflik — əslində ədəbiyyatda axtarılan şey universal olandır. Bir tənqidçi bunu dedi, o biri tənqidçi isə başı ilə təsdiqlədi. O biri tənqidçi soruşdu: “Sən konkret kimi nəzərdə tutursan? Kim elə bir ədəbiyyat yazır ki, bütün insanların təcrübəsini əks etdirsin?” Birinci tənqidçi dedi: “Əlbəttə ki... Tomas Mann.” Mən ucadan gülməli oldum, — xoşbəxtlikdən maska səsi bir az boğdu. Onun zarafat etmədiyini bildirdim. Amma axı, il 2021 idi.

“Bir az daha təbii görünə bilər”, — fotoqraf dedi; o qədər arıq idi ki, insandan çox ştativə bənzəyirdi. O, qonaq otağına göz gəzdirdi. “Bəlkə yemək masasının yanında?”

Katharina Kober önlüyünü çıxardı. Fotoqraf gözlərini qıyaraq baxdı, — elə bil, çəkəcəyi şəkli əvvəlcədən görə bilirdi.

“Bu stullardan birini pəncərənin yanına çəkib sonra otağa doğru çevirə bilərikmi?”

O, cavab gözləmədən mebeli tərpətməyə başlamışdı. Alice anasına baxdı, — o isə kreslonun ayaqlarının xalçada buraxdığı izlərə baxıb heç nə hiss etdirməməyə çalışırdı.

“Mən sadəcə divarın qarşısında dura bilərəm”, — Alice təklif etdi. “Axı bu, mənzilin interyeri haqqında yazı deyil”.

“Elədir! Sən bir şey əldə etmisən, bu isə şəkildə görünməlidir!”

“Ana. Bu, işimi görmək üçün verilmiş təqaüddür. İşin özü hələ qabaqdadır”.

“O, on beş ildir bunun üzərində işləyir! Hər gün məktublar gəlir — çoxu da Avropadan...”

“Düşünürəm ki, cənab sadəcə öz işini görmək istəyir”.

“Ayaqlarınızı buraya qoyub mənə doğru dönə bilərsinizmi? Ananız tamamilə haqlıdır — bu, tarixi əhəmiyyət daşıyan andır. Bu təqaüdlə edəcəyiniz iş sayəsində biləcəyik ki, bu qədim yazı ümumiyyətlə oxuna bilirmi? Elə deyil?”

Alice bilmiridi, cavab versin, ya yox — birdən bir hərəkət fotoqrafın qurduğu “çərçivəni” pozardı.

“Hm”, — dedi və düşündü ki, bu adamı yenidən “stipendion” deməyə necə vadar edə bilər və bununla özünü çox ağıllı hesab etməsinə necə nail ola bilər.

“Bəlkə əlinizdə tutmaq üçün bir kitabınız olar?”

“Mən onları yığırdım — otaq bir az yaşayış yeri kimi görünsün deyər. Amma şkafda çoxdur”.

“Təşəkkürlər, ana”.

“Bunu belə götürün, bəli, və yenə mənə tərəf dönün. Bir az da. Hə, və bir az gülümsəyin. Çox xoş bir şey haqda düşünə bilərsiniz?”

“Burada işimiz bitdi?”

“Cənab əlindən gələni edir”.

“Hm”, — Alice dedi. Əslində, özünü sanki tərbiyə edilməli olan bir uşaq kimi hiss edirdi. Ya da əməkdaşlıq etməli olan biri kimi.

“Bəli, çox yaxşı, belə əladır! Bir dəfə də gülümsəyin, xahiş edirəm”.

Alice cəhd etdi, amma sanki üzü yalnız fraqmentlərdən ibarət idi. Başını buladı. Katharina da başını buladı — amma başqa cür, elə bil əvvəlcədən bilirmiş ki, bundan bir şey çıxmayacaq.

Fotoqraf yenidən qonaq otağına keçdi, gözlərini yenə qıyaraq baxmaq üçün. Katharina isə mətbəxə yönəldi. Onun coşqun heyranlığının başqa adamlar yanında bir anda quru səbirsizliyə çevrilməsi Aliceni hər dəfə təəccübləndirirdi.

Sanki onun üzərində bir lənət vardı, — qəhrəman axırda ən bayağı tapşırıqda uğursuzluğa düşər olur və bununla da krallığı uçuruma sürükləyir. Məsələn, bir fotoda insan kimi görünmək.

Özünü tanı, gəlmələrin övladı, bil ki, krallar həmişə başqaları olacaq, — anadangəlmə gülümsəməyi bacaranlar.

“Gəlin pragmatik olaq. Bu, sadəcə *Daily Eagle*-dir, *New York Times* deyil”.

Cümlə təhqir kimi səslənsə də, sadəcə bir fakt idi. Lap yaxşı. Fotoqraf Alicenin qarşısında dayandı — o, pəncərənin yanında stulda oturmuşdu, əlində kitab.

“Və indi sakitcə dayanırıq”, — fotoqraf dedi.

“Bilirsiniz”, — Katharina sözə başladı, — “Alice balaca olanda özünü günlərlə pişik kimi aparmışdı”.

“Ana”.

“Başınızı bir az da çevirin”.

“Ərim Ferry — Tanrı ruhunu şad etsin — ona çox şey vəd etmişdi, oyunlar, şirniyyatlar, təkə dayansın. Düşünürdü ki, bu oyunu onun əlindən alacaq. Onun üzünə necə baxmışdı! Sonra da ayaqlarına sürtünüb gəzmışdi. Bir müddət sonra Ferry dəli oldu, amma o yenə pişik qaldı. O getmişdi, mənə yalvarmışdım, xahiş etmişdim ki, yenidən uşaq olsun”.

“Ana”.

“Sakit dayanırıq, zəhmət olmasa”.

“Əgər mənim xatirimə olmasa da, heç olmasa atan üçün. Amma mənə o pişik baxışı ilə baxdı. O heyvanların baxdığı kimi, — başını yana tutaraq, insanın dediklərini anlayıb-anlamadığı, yoxsa sadəcə vecinə almadığı bilinməyən o baxışla. Bir müddət sonra mətbəxin döşəməsində ona bir kasa şəkərli süd qoydum. Axı, ac qala bilməzdi. Sonra qorxdum, — dedim bəlkə, beyin silkələnməsi və ya dəlilikdir. O dövrlərdə belə şeylər tez-tez olurdu. İməkləyə-iməkləyə mənimlə həkimə gəldi — o, qonşu evdə yaşayırdı. Həkim hər şeyi dinləyərkən, o qapının yanındakı ayaqaltında sakitcə oturdu. Sonra həkim gözünü qırpmadan dedi ki, dəqiq bilmir, axı o, baytar deyil. Amma qidalanmanı dəyişməyi və həftədə azı bir dəfə siçan yedizdirməyi tövsiyə edərdi! Mən düşündüm, bunun da ağı gedib. Amma soruşanda ki, diri siçan tutmaq üçün tələlərimiz varmı, — bax, onda artıq dözə bilmədim. “Sən heç bir həkim ola bilməzsən, əgər qızla pişiyin fərqi başa düşmürsənsə!” — deyib ayağa qalxdı və əlimdən tutub pillələrlə aşağı düşdü. Buna inanırsınız?”

Alice nə qədər çalışsa da, bu oyunun həqiqətən bir neçə gün davam etdiyini təsəvvür edə bilmirdi. Bütün bu hekayə çox güman ki, anasının uydurması idi. Xüsusilə də o şəkərli süd qabı hekayəyə uşaqların inanması üçün anasının əlavə etdiyi bir detal idi. Alice gülümsədi.

Ərazilər

Brooklyn Daily Eagle-də dərc edilmiş fotodan başqa, Koberin yetkin yaşda çəkilmiş yalnız bir şəkli var: o, arxeoloq qadın formasında, quraqlıq bir yerdə dayanır; yanında eyni geyimdə başqa qadınlar, arxasında isə

parçası sanki səmanın ağılığı ilə birləşən bir çadır görünür⁵⁴. Bu iki şəkli — 1936-cı ildə Chaco Canyon-da çəkilmiş fotoları — təsadüfən tapmışam: axtarış sorğuma *Korber* əvəzinə *Kober* yazmışam. Beləcə, Nyu-Meksikoda yerləşən və kataloqlaşdırmada onun özünün də səhv etdiyi arxivi tapdım. Bu təsadüf sual doğurur: axtarmaq nədir, əslində? Diqqətin küncələrə doğru sıxılması. Üst-üstə düşmənin kiçik bir anı. Gil lövhələrin tapılma hekayələri də təəccüblüdür: kişilər belləri torpağa sancıb “Yazı!” — deyər qışqırırlar. Əlbəttə, istənilən torpağa deyil, amma az qalır ki, elə olsun. Evansın Knossosunda, Kritdə. Sonra Carl Blegenin Pylosunda, materikdə. Blegen müəyyən bir tərəp seçmişdi, amma həmin tərəpədə qədim bir zeytun bağı vardı. Kişilər baltaları götürür, lakin Blegen ağacları kəsməmək qərarına gəlir və ətraflarını qazdırır. Və kişilər bellərini torpağa sancıb: *Grammata!* — *Yazı!* — deyər qışqırırlar. Deyilənə görə, ilahə Atena Carl Blegenə floranı qoruduğu üçün bu tapıntıları bəxşiş verir. Blegen də, başqaları da belə danışırdı, — necə ola bilərdi ki, hekayə başqa cür olsun? Amma Atenanın bu səxavəti təkcə ona nəsib olur. Blegen isə qayıdıb yenidən ABŞ-da evində olanda qışqırır: “Yazılar! Linear B! Knossostan 200 dəniz mili uzaqda!” — amma onları paylaşmaq istəmir.

Guggenheim təqaüdünü aldıqdan sonra Kober həm Evansdan Knossos lövhələrinin surətlərini götürən Oksforddakı Myresə, həm də Cincinnatidə Pylos lövhələri üzərində işləyən Blegenə yazmışdı: Materialı görmək mümkün olarmı? Korpusu genişləndirmək üçün. Əlbəttə, heç nə nəşr etmədən — sadəcə analiz etmək, qurduğu strukturu yeni material üzərində yoxlamaq. Blegen “yox” dedi, Myres isə “bəli”. Bəlkə Myresin də gizli bir niyyəti vardı: Evans ona bütün materialı nəşr etmək vəzifəsini tapşırırmışdı. Amma bir kitab ardıcılıq tələb edirdi, təsnifat tələb edirdi, materialı gözəl bilməyi tələb edirdi. Şübhəsiz ki, bütün bunlara Miss Kober yiyələnmişdi. *Grammata! Grammata!* (Yazı! Yazı!) Əvəzində isə *Chronos! Chronos!*⁵⁵ (Zaman! Zaman!)

Şraffur⁵⁶

Tarixi material geriye doğru axır; son nöqtədən başlayaraq uzaqda və toxunulmaz olandan əvvəlki anlara tərəf “tıqqıldayır”. D-nin oxuduğu ilk variantlardan birində mən hadisələri tərsinə danışmağa çalışmışdım: şərhədən başlayıb Koberin ilk dəfə Linear yazı haqqında eşitdiyi ana qədər. Bəzən bunun alınmasını arzu edirəm, — kaş, böyük gərginlikdən imtina edib, bunun əvəzinə yalnız balaca yonqarları düzərək bərabər şraffur edilmiş bir sahə yarada biləydim. 1942-ci ildə o qeyd edir ki, bu yazı üzərində “iş” bitirənə qədər və ya kimsə bu yazını ondan əvvəl oxuyana qədər işləməyə davam edəcək. Son yalnız sendir, hədəf deyil.

Sıçrayış

Linear B-ni 1952-ci ildə, Koberin ölümündən iki il sonra biri oxumuş olacaq. O adam lövhələr haqqında ilk dəfə 14 yaşında məktəb ekskursiyasında eşidib. Bir il sonra ilk nəzəriyyəsini irəli sürür: bu, güya şumer dilidir. Üç il sonra bir məqalədə iddia edir ki, etrusk dilidir. Sonra Maykl Ventris memarlıq oxuyur və lövhələr üçün vaxtı qalmır. Nəhayət, Myres ondan yazıların nəşri üçün kömək istəyir.

---

⁵⁴ Beş qadın yanaşı dayansa da, Koberin açıq-aydın öndə dayandığı görünür. Öz-özümə düşünürəm ki, şəkli çəkən şəxs onların hamısını bir sıraya düzməyi planlaşdırmışdı? Amma Kober gec gəlib və onun üçün buraxılmış boşluğu doldurmamışdı. Sadəcə addımlamağı dayandırdığı yerdə durub qalmışdı. Sağ əlində siqaret var idi. Sol əlində isə kiçik bir çanta tuturdu, — bəlkə siqaret qutusu idi, bəlkə də başqa bir şey. Şəkli böyüdüürəm. Amma nə qədər diqqətlə baxsam, o qədər bulanıq olur.

⁵⁵ Mən həmin cildi, yalnız 1952-ci ildə çıxmış o kitabı, ilk dəfə Londonda bir kitabxanada əlimə almışdım. Həmin kitabxana bir milyon kitabı sərbəst şəkildə əlçatan saxlamaqla məşhurdur. Bütün bir bina metal rəflər və metal döşmələrlə doludur. Elə ki, hər axtarış sanki fəaliyyəti dayandırılmış bir maşının içinə enmək kimi səslənir. O qədər təsirli idi ki, Londonda qaldığım müddətdə mənə ziyarət edənlərə kitabxanani və sərbəst fondu göstərirdim. Nə vaxtsa bir dost məndən soruşdu ki, bəzən rəflərin arasında öpüşməyi təsəvvür etmirəmmi? Və münasibətləri yaradan o maşın heç vaxt dayanmır. Onun üçün mən qarın yox, xortumam.

⁵⁶ Bu, bir səthi kölgəli göstərmək üçün yan-yana və ya çarpaz nazik xətlər çəkmək deməkdir. Müəllif burada bu sözü metaforik şəkildə işlədib. Yəni deyir ki, hadisələri “xırda-xırda”, “bərabər”, “çarpaz kölgələmə kimi” hissələrə bölüb danışma istəyirəm.

Kober bir dəfə yazırdı ki, o, “çılğın fərziyyəçilər” — yəni, ən vəhşi ehtimalları irəli sürən adamlar, — üzrə mütəxəssisdir. O, əlindən gəldiyi qədər bu fərziyyələri təkzib edir, bu isə xeyli vaxt aparır, amma ya onlardan bir daha xəbər çıxmır, ya da daha pis: cavab gəlir və bütün onun arqumentlərinə və qeydlərinə heç bir əhəmiyyət vermirlər. *Gerissen sein*, yəni “çox ağıllı olmaq”la “başdan xarab olmaq” arasında incə xətt. Yəni, “düşüncəsində qırıqlıq olmaq”. Və nəhayət, şifrəni açmaq: Koberin üçlü qruplar barədə düşüncələrindən çıxış edərək və Pylos lövhələrinə nəzər salaraq.

Pylos materialında Ventris, Koberin Knossos materialında aşkar etdiyi eyni sonluqları tapır. Amma bəzi sözlər Knossosta bir dəfə belə görünür. Və sual — əgər bu, inzibati sənədlədirsə — sözlərin yalnız Pylosda və yalnız Knossosta görünməsinə izah edən şey nə ola bilər? Cavab, sözün həqiqi mənasında, yaxındadır: yer. Yalnız Pylosda Pylosa aid vergilər ödənməlidir və yalnız Knossosta Knossosa aid rüsumlar. Ventris yer adlarını test edir və “*Ko-no-so*”nu oxuyur. Sonra digər yunan sözlərini, məsələn *Po-lo* (tay). Sonra anlayır: Kritdəki ilkin yazı (Linear A), hansı ki, naməlum bir dili yazmaq üçün istifadə olunurdu, qədim yunan dilini yazmaq üçün uyğunlaşdırılıb (Linear B). Çünki heca işarələri yunan dili üçün icad edilməyib, buna görə də qeyri-dəqiqliklər var — oxşarlıq, amma tam uyğunluq deyil.

Zamanın ruhu

Zaman — məhdudiyyət, zaman — hər hadisənin süzülməli olduğu filtr. 1948-ci ilin mayında Daniel Koberə yazır ki, komissiya professoraya başqa birini seçib. Onun namizədliyinin rədd edilməsinin qadın olması ilə *heç bir əlaqəsi yoxdur*. Əksinə, bu, guya onun xeyrinə belə ola bilərdi, çünki “keçmiş səhvləri aradan qaldırmaq” lazım imiş. Sadəcə bəxti gətirməmişdi. Tam ştat var, boş vaxt var, amma yarım ştat deyilən bir şey yoxdur. Zaman ya var, ya yoxdur.

Müharibə kontekst kimi: Yazının şifrəsi üzərində çalışanların çoxu müharibədə kriptograf kimi xidmət edib. Daniel Yunanıstanda və Yaxın Şərqdə olmuşdu. Onun 1948-ci ildə Türkiyə səfəri zamanı ürək tutmasından ölməsi — bəlkə də casusluq fəaliyyəti, yaxud da gecikmiş qisas barədə işarədir. Ventris isə, Kral Hərbi Hava Qüvvələrində naviqator olaraq, daha yaxşı mövqə hesablamaq üçün cihazlar hazırlayırdı, alman mənzərələrindən və tarixi tikililərdən zövq alırdı, — və sonra onların üzərinə atmalı olduqları od yağışından. Hətta arvadına yazdığı məktublarda rəngli karandaşla çəkilmiş kiçik şəkillər də var idi, — alov içində olan kiçik evlər.

Müharibə kontekst kimi: Tədqiqatçılar tez-tez rəqiblər kimi təsvir olunurlar. Onların işi zamanla, başqaları ilə⁵⁷, ümumiyyətlə isə qeyri-mümkünlüklə yarışdır. Gərginlik, yüksəliş, tər tökmək, — bütün bunlar dahinin titul səhifələrində xəfifcə parlaması üçündür. Bizim görə bilməyimizdən ötrü: bunu bizim üçün o verib. O bizi barmaqlarımızın ucuna qaldırır. Təsadüfən uyğun gələn nüans: *London Times* qəzetinin 25 iyun 1953 sayında, şifrənin açılması xəbərini dərhal yanında *Everestin ilk fəthi* haqqında məqalə var. Bu, fəth hekayəsinin qısa müddətli, şişirdilmiş bir coşğunluqla təqdim olunmasıdır.

Ventrisin dağdıcılığa yönəlmiş dəqiq və inadkar səyləri yenə də deşifrə tarixinin bir hissəsi deyil. Əslində, heç bir hekayənin hissəsi deyil. Bəlkə ona görə ki, arxiv materialından yalnız icazə ilə sitat gətirmək olar. Bəlkə onun nəslini hansısa xoşagəlməz detal narahat edir. Öz hekayələrinin sonluqlarını üçüncü şəxslərə buraxmaq istəməyən ayıq “üçlüklər”. Bəlkə ona görə ki, inadkarlıq qəhrəman obrazına uyğun gəlmir.

Daş

Deşifrə hekayəsinin sonu məni uzun müddət əsəbiləşdirib: Sıçrayış yolu xəyanət etmir ki? Kim əziyyət çəkib soruşur ki, bütün o xırda daşları kim çeşidləyib, kim on illər boyu məchulluq çölündə çatlamış əllərlə

---

⁵⁷ Halbuki yazışmalarda bir çox yer var ki, orada əməkdaşlığın əhəmiyyəti vurğulanır. Məsələn, Kober 1941-ci ilin noyabrında Danielə yazır: “Sizinlə razıyam ki, biz müxtəlif sahələrdə işləyənlər bir araya gələsək, daha çox irəliləyiş əldə oluna bilər. [...] Bir nəfər üçün yalnız qeyri-müəyyən bir fərziyyə olan fikir, əgər məlum olsa ki, başqası eyni fikri başqa materialdan çıxarıb, onda sona qədər izlənməyə dəyən bir ideyaya çevrilir”.

ipuclarını bir ciğir boyunca yığıb? Amma Ventrisin ona aid olmayan bir şeyi “özünə götürdüyü” hissi yalnız o halda məntiqlidir ki, “qəhrəman” sözü “döyüşçü”dən, — özünü sübut etməli olan birindən, - gəlsin. Halbuki “Held” sözünün kökü, çox güman ki, daş, qaya, qalın dəri mənşəlidir. Bu mənalar zamanla itib, çünki onları nəhəng abidələrdə təsvir etmək çətindir. Həmin anı bürüncə necə tökəsən, — poçt növbəsində dayanmış bir insanı? Gözlərini ovuşduran və ya yazı makinasının lentini dəyişən birini? Təsəvvür edirəm ki, əgər Kober yazının deşifrə anını yaşasaydı, — gecənin bir vaxtı və ya səhərin erkən saatında ona kimsə, bəlkə də elə Ventrisin özü son tapıntısını yazsaydı, — o, uzun-uzadı başını yelləyərdi. Sonra masasına gedər, hipotezi materialda sınayardı. Qeyri-dəqiqliyə narazılıq edərdi. Bəlkə də heç nəyi gözdən qaçırmaq üçün Ventresi təkzib etməyə çalışardı⁵⁸.

Detektiv

Kober dincəlmək üçün detektiv romanları oxuyur və eyni zamanda toxuyurdu (bu iki məşğuliyyəti dəfələrlə eyni anda etdiyini yazır — biri əllər üçün, biri baş üçün⁵⁹). Daniel 1947-ci ildə ona mümkün qazıntı yerlərinə səfər etmək üçün maliyyə çətinliklərindən yazanda, Kober cavab verir ki, pul qazanmağın yeganə yolu budur: akademik işi yarım il dayandırmaq, bir kriminal roman yazmaq və onun bestseller olacağına ümid etmək. Paraqraf belə bitir: *“Bəlkə doğrudan da sınamalıyam”*. Amma əgər o, doğrudan da bədii mətn yazmağı düşünübse belə, heç nə kağıza köçürməyib. Yaxud o kağız artıq yoxdur, — özü atıb, ya da materialları sıralayan kimsə onu “aidiyyəti yoxdur” deyərək kənara qoyub. Arxivin başlanğıc şərti — itkidir. Kober bir dəfə məşhur zarafatı sitat gətirib: Elm — bu, bir sual haqqında getdikcə daha çox bilik toplamaqdır, ta ki bir gün “heç nə” haqqında hər şeyi bilənədək. Bəzən bu cümlə yeganə təsəllidir.

Məntiq

Koberə aid edilən kobudluq Ventrisin 23 avqust 1948-ci il tarixli Myresə məktubu ilə əsaslandırılır. Ventris yazır ki, o, inşaların nəşrə hazırlanmasında Myresə kömək etməyə söz verib. Bu vacib layihənin bir hissəsi olmağın şərəf olduğunu bilirdi. Bu qədər razılaşırdıqdan sonra geri çəkilməsinin “donuzluq” olmasını da bilirdi. O, söz verdiyi yazı kağızını otelə qoyacağını, ertəsi səhər isə gedəcəyini bildirir. Bəlkə, Miss Kober onun işini öz üzərinə götürə bilər. O bilir ki, bu böyük bir məyusluqdur, amma səhv nəticələnəcəyi dəqiq olan bir işə başlamışdırsa, elə indidən imtina etmək daha yaxşıdır.

O bunu həqiqətən də belə yazır, həyəcan içində yazır. O, gələcək nəsillər üçün anlaşılmaz olur: Niyə Myres kimi nüfuzlu bir şəxsə verdiyi sözü pozur? Niyə bu tələsik gediş, bu dağınıq ton? İzah kimi yalnız bir şey təklif olunur — qəzəb, paxıllıq, qadınlığa məxsus bir hirs. Guya, Kober Ventrisi öz sərt davranışı, amansız məntiqi ilə qorxudub. Kober tədqiqatçı kimi təhrif edilir, amma guya “dəhşət saçan qadın” kimi o qədər ciddi qəbul olunur ki, heç kim məktubları diqqətlə oxumağa vaxt ayırmır. Tarixləri dəqiq yoxlamağa həvəs göstərmir: Ventrislə Koberin qarşılaşmaları mümkün deyil, çünki Ventris yalnız bazar ertəsi gecə saatlarında Oksforda çatır və çərşənbə axşamı səhər Myresin yanına gedir. “Donuz məktubu” isə bazar ertəsi axşamına aiddir. Tələşə isə əhəmiyyət verilmir; sanki sonradan insanlığın böyük sirrini açacaq birinin özünü itirməsi mümkün deyil. Bu sanki keçmişlə bu an arasında, baş verənlərlə bizim aramızda dayanır.

---

⁵⁸ Bir çox hekayə qəhrəmanın səyahəti modelinə uyğun danışılır. Qəhrəman macərəyə çağırılır, tərəddüd edir, sonra öz adı dünyasını tərk edir. O, məğlubiyyətlər yaşayır və çox vaxt bir qələbə də yaşayır ki, dəyişmiş halda evə qayıtsın. Bunun qarşısında isə qəhrəman qadının səyahəti dayanır — kritik alternativ kimi: tək bir eqonun deyil, kollektiv səylərin hekayəsi. Bəlkə də tənqid daha erkən başlamalıdır. Dünyanın keçidindən əvvəl. Çünki qəhrəman qadın çağırış imkanı olmadan yaşamaqdadır. Yadıqlıq və tənha olmaq imkanı olmadan. O, öz macərəsini mətbəx stolunun başında yaşayır. Yan otaqda isə ana qab-qacağı cingildədir.

⁵⁹ Mən on altı yaşında olanda anam belə hesab edirdi ki, toxunmuş iplərdən bir şey hazırlamaq qadın olmağın tərkib hissəsidir. Heç olmasa həyatda bir dənə sviter! Uzun müddət qarşı çıxandan sonra kompromis tapıldı. Mən ön və arxa hissəni edəcəkdim. O isə qalanını. İp qəhvəyi rəngdə idi və üstünə qara qabarıqlar düşürdü. Mən toxuya bilsəydim belə, nəticə ifrazata çox yaxın olardı. Mən qadın olmağı əvvəldən xüsusi sevinclə qarşılamamışdım. Amma sviter məni buna hazırladı ki, elə vəziyyətlər olacaq ki, sevinməmək utanca çevrilə bilər.

Davranış

“Kiçik bir gəzinti yəqin ki, zərər verməz”, — Alice, Myresin ayaqlarına möhkəm dolanmış yun yorğanın parıltılı kənarına baxaraq dedi. Sir John davam edən, kövrək bir qışda yaşayırdı. Bu iqlim təcridindən başqa, o, hələ də dünyaya açıq idi. Məktub və səliqə ilə kəsilmiş zərf onun əlində idi.

“Royal Oxford-a gedib əşyaları götürmək mənə çətin olmaz”.

Myres özünəməxsus üz ifadəsi ilə cavab verdi, — əvvəlcə gözlərini sanki möhkəm bərkidilib-bərkidilmədiyini yoxlayırmış kimi iri açdı, sonra bir anlıq qıydı. Alice bu mimikanın nəsə ifadə edib-etmədiyini, yoxsa sadəcə içindəki monoloqa yoldaşlıq edən bir hərəkət olduğunu bilmirdi. O, adi vaxtlardan daha kobud olan əllərini ovuşdurdu.

“Onun köməyi, əlbəttə, böyük üstünlük olardı”, — nəhayət, Myres dedi, səsində köhnə bir yorğunluq hiss olunurdu. Alice başı ilə təsdiqlədi. Ventrisin Linear B-nin mənşəyi və mənası ilə bağlı gülünc nəzəriyyələri bir yana, onun çertyoj qabiliyyəti tam başqa məsələ idi. Hətta məktublarındakı xətt elə idi ki, sanki şablondan istifadə edirdi, — hər hərf tamamilə eyni idi. Alice düşündü ki, gərginlikdən və diqqətdən onun cavan alnında dörd paralel qırış uzanır — bu paralellər sonsuzluqda belə bir-birinə qovuşmazlar.

“Nəşriyyata xəbər verim?” — deyə o soruşdu.

“Əlyazmalar üçün başqa həll tapırıq. Bəlkə də ona hansısa tapşırıq verilib? Memarlıqda qeyri-müəyyənlik adı şeydir. Yaxud uşaqlarla bağlı nəsə ola bilər”. Myresin səsi zəifləyirdi. Alice dəftəri ilə özünə külək verirdi. Nə etməli olduğunu bilmirdi: oturub Myresə yoldaşlıq etməli, yoxsa faydalı olmaq üçün lazımi addımlar atmalı? Myresin özü də tərəddüd içində idi. O, pəncərədən baxdı. Onun bədəni buradaydı, — yataqdan durmuş, öz formasına girmiş və diqqətlə bir qədər böyük tünd-mavi kostyuma bürünmüşdü. Amma fikirləri harada idi? Yəqin ki, həmin gecə yazılmış məktuba necə cavab verəcəyini düşünürdü, — Ventrisi və ya özünü daha da çətin vəziyyətə salmadan.

“Əminəm ki, o, kömək etmək istərdi, — axı, kağızları bizə verib getdi”, — Alice dedi və dəfələrlə qoluna qonub dayanan milçəyi qovdu. Ventris kitab üzərindəki birgə işi elə dəqiqliklə hazırlamışdı ki, sanki mixi yazıların nəşrinə şəxsən özü cavabdeh idi. Birdən-birə onu bu vəzifədən nə döndərə bilərdi? Və o, ümumiyyətlə, niyə Oksforda getmişdi, Londondan yazıb imtina etmək əvəzinə? Onsuz da sonsuz ləngimələrlə irəliləyən kitab layihəsi üçün bu əsl gecikmə idi. Amma gil lövhələrin çəkilməsi məsələsi istisna olmaqla (bu işdə Alicenin ümumiyyətlə bacarığı yox idi). Alice başqasının fikirləri ilə mübahisə etmək məcburiyyətində qalmadığı üçün bir az rahat idi. Şübhəsiz, Ventris yazıların qruplaşdırılmasına dair tam başqa fikirlərə sahib ola bilərdi. O, nəhayət, Myresi ən böyük yanlışlardan çəkindirə bilmişdi. Alice düşündü ki, bəlkə arxeologiyanın yaxşı tərəfi ondadır ki, tapılan hər şey olduğu kimi qalır. Bütün qərarlar çoxdan verilib, artıq qeyri-müəyyənlik yoxdur. İnsan yalnız öz niyyətlərinin izində mövcuddur.

“Güman edirəm, gücüm tükənməmiş ona yazmalıyam”.

“Əlbəttə”, — Alice dedi və kreslodan qalxarkən onun beli xırçıldadı; kreslo ona qədim Roma taxtnı xatırlatdı. O, dəftərçəsini çantasına qoydu və ətəyini düzəltdi. Özünü sanki bir şagird kimi hiss edirdi, — hansı fənn olduğunu bilməsə də, dərəcə yaxşı hazırlanmış bir şagird kimi.

“Sizcə, mən də Ventrisə yazmalıyam?” — deyə soruşdu, artıq qapıya yaxınlaşmışkən.

“Sizin ən yaxşı arzularınızı da əlavə edəcəyəm”, — Myres incə diplomatik məsələlərdə zərif həssaslığa işarə edən bir səslə dedi. Onsuz da belə edəcəkdə. Bu, zəifliyin qısa müddətlik çəkilib, yerini yenidən alimin varlığına buraxdığı anlardan biri idi. Alice gülümsədi və boynunda gərginliyin birdən-birə boşaldığını hiss

etdi, — evdəki digər qadınlardan ona keçmiş bir gərginlik: hər an onu dəstəkləməyə hazır olmaq, nəşə daşımaq, bir az əvvəl ağılından çıxmış bir sözü tutub yerinə qaytarmaq.

Sərgərdan

Mən bir pişik ola bilərdim, onilliklər boyunca sənə tərəf gələ bilərdim, sənə arxayınlıq gətirən bir şey ola bilərdim, bir istilik, səssiz bir həmfikir, bu günəşli günlərdə dünya ilə üz-üzə dayanan cəzalandırıcı bir pıçıltı ola bilərdim.

Ürək

Bəlkə də Atena bütün o tədqiqatçılardan yorulmuşdu. Onlar iti metal alətlərlə torpağı yarırdılar ki, onlara aid olmayan şeyləri üzə çıxarsınlar. Onların həmin şeylərə nə qədər yüksək dəyər verməsindən asılı olmayaraq, bu belə idi. Bəlkə də Atenanın artıq bu insanlara qarşı heç bir səbri qalmamışdı. Onlar keçmişin qalıqlarını yenə eşələməyə davam edirdilər. Halbuki ən son dağıntılarının tüstüsü hələ də başlarının üstündə asılı qalırdı. Onlar bununla nəyi anlayacaqdılar? Ki, hər şey nə vaxtsa örtüləcək. Sükut qatları. Donma və daş qatları. Hər biri yavaş-yavaş tək, son həqiqətə doğru irəliləyirdi. Yəni axar od. Atena siqaretini qolunun üstündə söndürdü. Bəzən, deyə düşündü Atena, mərmər bədən o qədər də pis deyil. O ən çox bir neçə zeytun ağacının yanmasını görmək istəyərdi. Ən yaxşısı, bütün bir zeytun bağının. Bəlkə də, üstəlik bir kənd. Amma mərmər əllərlə yanğın törətmək çox çətindir, demək olar ki, mümkünsüzdür. Atena bu gün heç bir şəkildə heç nə etmək istəmirdi, - düşünmək üçün həddindən artıq parlaq olan bir gündə. Tarixə düşə biləcək, yenidən danışılacaq bir şey. Amma ölümün gecikdirilməsinin nə mənası vardı? Əgər, nəhayətində, hər şey axan yerə, - qat-qat çökməkdə olan çöküntülərə doğru yola çıxmışdısa. Atena üçün fərqi yox idi, — bir insan nədən ölür? İnadkar bir ürəkdən? Yolun pis hissəsindəki çalalarda bürəməkdən? Yoxsa zəhərlənmiş bir ürəyin öz qaranlığının darlığında səssizcə əzilməsindən? Atena, tez açılan avtomobil qapısının şüşəsində qırılıb sinəsinə isti ellips kimi düşən işıq zolağını hiss etdi. Maşından bir bədənin çıxarıldığını gördü. Onun içində yenidən bir niyyət, bir iradə qaytarmaq üçün ahəngdar, sürətli hərəkətlərlə cəhd edirdilər. Amma ürək, bunu Atena bilirdi, heç vaxt xain olmur. Atena təpələrə tərəf baxdı, oradan günortaya doğru uzanan kobud bir inadkarlığı gördü. Atena sözlə ifadə edilməyəcək qədər yorğun idi.

Göy

Kober fleksiya⁶⁰ haqqında məqaləsində yazır ki, əlifba və ya heca yazısı ilə yazılan hər dildə bir sıra sözlər var ki, çoxlu işarəni paylaşır, amma bir-biri ilə qohum deyil. Məsələn, *heavy* və *heaven* dörd işarəni ortaq daşıyır, buna görə yanlış olaraq eyni kökdən gəldiyi düşünülə bilər. Orijinalda belə yazır: *“Yet they are not related, although a careless alien might conclude that they showed suffixal inflection.”*⁶¹ Kober *alien* sözünü yad adam, yoxsa yadplanetli kimi nəzərdə tutmuşdu, — bunu bilmirəm. Amma bu cümlələri hər dəfə oxuduqda gözümlün önünə gümüşü-yumşaq bir varlıq gəlir: demək olar, eşidilməyən, çınqıl kimi xırçıldayan bir səslə ardıcıl 13 nömrəli oxu eynəyini gözüne taxır (uzun səfərdən gözləri quruyub, baxışları məsaməlidir), bir qəzet parçasının üstünə əyilir və hökmən bilmək istəyir: bu məhv olmuş sivilizasiya orada nəyi qeyd etmişdi? Çünki ehtiyatsız yadplanetlilər varsa, deməli, haradasa ehtiyatlı olanları da var, — bu ağır göyün arxasında bir yerdə. Bir hecada, bir izdə, bir səsdə.

Keçid

---

⁶⁰ Fleksiya – sözün qrammatik şəkilçilərlə dəyişməsi.

⁶¹ “Bununla belə onlar qohum deyillər. Baxmayaraq ki, naşı bir yad adam onların şəkilçi ilə dəyişdiyini güman edə bilər.” (ing.)

Alice, bədəninin qalan hissəsi soyuqda dayanarkən, kürəyində “Queen Elizabeth” gəmisinin isti havasını hiss edirdi. Gözlərini yumdu və özünü dənizin qoxusuna kökləməyə çalışdı. Anası bu səfərə necə dözmüşdü, axı: adamlarla dolu bir kabinədə, öz bədənini isə Alice ilə dolu halda, hər gün daha geniş yer tələb edən bir bədənə? Anasının danışdığı hekayələrdə dənizdə keçən günlər asan səslənirdi, — macəralı, bir az da cəlbedici. Nə ürəkbulanma, nə də nəfəs darlığı qorxusu vardı. Heç bir nisbət pozulmamışdı, hər şey qaydasında idi, — buradakı tam xaosdan fərqli olaraq. Alice artıq əmin idi ki, Carroll onun səyahətini ingilis sahillərinə baxan gözəl bir bağda deyil, belə bir gəminin uçurum kimi dərinliyində təsəvvür etmişdi. Bura elə bir yer idi ki, ən kiçik çamadan, bədənə ən kiçik hissəsi — bir baş barmaq, bir qulaq — qəflətən çox böyük bir yer tuturdu. Adam daim öz yolundan çəkilməyə məcbur olurdu, bəlkə də, bu zamanın özünün daralması idi.

“Kaş burada çöldə yata biləydik”, — qaranlıqda Alicenin qarşısında bir qadın səsi eşidildi. Zərif fransız ləhcəsi vardı, kiçik çubuq papirosunu yandıranda üzünə bir anlıq işıqlandı. “Hətta bir stüardı ələ almağa cəhd etdim, amma dedi ki, təhlükəsizlik səbəbindən bu qeyri-mümkündür. Yəqin ki, çox soyuq olduğuna görə uzun müddət qalmaq olmaz”.

“Bu hələ ikinci gecədir”, — Alice dedi. O, ümumiyyətlə, səyahət boyunca yatmadığı dəfələrlə götür-qoy etmişdi. Lakin sonra İngiltərədə itiriləcək iş saatlarını hesablayanda, fikrindən döndü.

“Mən Didiyəm”, — qadın dedi.

“Mənzilə çatanda çox sevinəcəyəm”, — Alice dedi.

Səhəri gün Alice, adını bir şahzadədən almış, çiçək ornamentləri ilə dolu olan istirahət salonunda əyləşmişdi. Gözləri tez-tez bulanırdı, qarşısındakı nüsxələrdə çəkilmiş yazılar öz-özlüyündə bir dənizə çevrilirdi.

“Bunları bu axşam yeməkdən əvvəl qəbul edin”, — Didi dedi.

Onun saç düzümü papaq kimi idi, qara saçlarının arasına bir az da ağ saçlar qarışmışdı. Üzü Aliceyə mülayim bir zürafəni xatırlatdı. Didi ona kiçik bir flakon uzatdı.

“Bütün həyatı vəziyyətlərdə sakitləşmək üçün bundan yaxşısı yoxdur”, — dedi və flakonu Alicenin qeydlərinin üstünə qoydu.

“Əgər etiraz etmirsinizsə, bu stulu götürüm?” — deyərək soruşdu.

“Buyurun”.

Yuxu ritmi gözləniləndən tez normallaşdı, əl-ayağının ölçüləri də həmçinin. Axşam yeməyindən sonra Didi və Alice yemək zalının ən arxa küncdəki masasında oturdular. Alice öz üzərində işləyirdi, Didi isə qaraciyəri və ya böyrəyi ilə söhbət edirdi. Alice heç vaxt əmin ola bilmirdi ki, bu zarafatdır, yoxsa ciddi bir şey; amma Didi təkidlə deyirdi ki, o özünün daxili orqanları ilə tez-tez danışmalı olur. Əvvəlcə Alice düşünmüşdü ki, Didi içki düşkünü olan ərindən qaçır və ona görə də hər cür söhbətdə iştirak edir. Amma sonra məlum oldu ki, Didi tək səyahət edir və Alicenin yoldaşlığını xoş dəyişiklik sayır. Didinin Alicenin araşdırmalarına göstərdiyi heyranlıq ona bir qədər gülməli gəlirdi. Üstəlik, Didi tez-tez Alicenin eşitmədiyi mövzulardan danışdı. Və o hər şeyi necə də aydın görürdü: Didi yaşlı cütlükləri xoşlayırdı, — amma yalnız o halda ki, qadın da söhbətə qoşulurdu. O, tək gəzən adamları da xoşlayırdı, — amma yalnız o halda ki, onların masa arxasında görüləsi işləri olmasın. Həyatın üzvlərini də xoşlayırdı — amma yalnız növbədən sonra.

Səyahətin son günü, Didi ilə Alice, Didinin kamerası ilə bir stüardın çəkdiyi foto üçün rollarını dəyişdilər. Təbii ki, bu da Didinin ideyası idi: Latın dili müəlliməsi Alice, fabrikinin qızı Didi oldu. Onun donu mavi rəngdə idi, üzərində sarı nöqtələr vardı və bir az çox bişmiş süd qoxusu gəlirdi. Didiyə Alicenin köynəyi və ətəyi çox kiçik gəlmişdi. O, boz saçları və boz paltarları ilə sanki yaşlı qız uşağına bənzəyirdi. Alice Didini

görəndə diksindi, amma özünün necə göründüyünü düşünməyə vaxt olmadı. Stüard kameranı qaytardıqdan sonra Didi bir kağız parçasını Alicenin cibinə qoydu.

“Bu mənim nömrəm və ünvanımdır. Bir şey lazım olsa, zəng edəcəksən. Əgər evdə olmasam, köməkçim Cecile cavab verəcək. O bir az unutqandır, ona görə gərək israr edəsən ki, mənə mesaj yazsın. Ona nə yazmalı olduğunu yavaş-yavaş deyəcəksən və axırda, qoy, yazdıqlarını sənə ucadan oxusun. Bəzən qələm axtarmağa ərindiyi üçün özünü elə göstərir ki, guya yazır, amma əslində heç nə yazmır. Mən o günü səbirsizliklə gözləyirəm. Qəzeti açım və sənin üzünü görüm! Minoyların o vaxt nə yazdıqlarını, nəhayət, bildiyin üçün qürurlu bir üz”.

Alice başı ilə təsdiqlədi.

“O çox gözəl olardı”, — dedi və kəmərinə bağladı.

“Sən onu götürə bilərsən”, — Didi dedi, — “amma mənə söz verməlisən ki, geri dönəndə onu geyinəcəksən”.

Alice indiyə qədər okeanı əks istiqamətdə keçməyi heç düşünməmişdi. Onun bütün daxili təsvirləri Oksfordun, Myresin və kitabələrin ətrafında dövr etmişdi. Hətta yuxularında da gil lövhələrlə işləyirdi, — onların əksəriyyəti qərribə şəkildə silinmiş və ya o qədər xırda işarələrlə yazılmış olurdu ki, zərrəbinlə belə, demək olar, heç nə görünmürdü. Bir yuxusunda isə məlum olurdu ki, işarələr görüldüyü kimi ən sadə ingilis dilindəymiş.

“Amma onu saxlamaq məcburiyyətində deyilsən”, — Didi dedi.

“Yox, məmnuniyyətlə saxlayaram, çox sağ ol. Bağışla. Sadəcə geri qayıtmaq barədə heç vaxt düşünməmişəm. Uşaqlıqdır bu”.

“Bəzi səfərlərin”, — Didi dedi, — “yalnız bir istiqaməti olur. Mən çox ümid edirəm ki, bu səfər də elə onlardan biri olacaq!”

O, Alicenin paltarlarından çıxdı və ağ-qara çimərlik geyimində qaldı. Külək o qədər soyuq idi ki, Didinin bütün bədəni büzüşdü. Yenə də Alicenin ətəyini və köynəyini bir çimərlik kreslosunun üstünə qoydu və hovuz tərəfə getdi. Suya sanki bir durğu işarəsi kimi atıldı: səlis və sürətli.

Labirint

“Sometimes, we catch glimpses⁶² of one another through the jungle of ignorance. Occasionally our paths cross, and we can stop and exchange notes⁶³”, — Kober 9 aprel 1948-ci ildə Hunter College-dəki bir mühazirəsində deyir. Və həyat bundan daha gözəl necə təsvir oluna bilər? Bir-birinə rast gəlmək və ya bir-birinin yoluna təsadüfən çıxmaq. Görməyə vərmiş etdiklərinin içində qəflətən bir-birini tanımaq. Qeydləri dəyişmək. Düşüncə axınında birlikdə iz axtarmaq.

Cəngəllik, hipotəzlər isə labirint kimidir: öz içində gizli qalan bir məqsədə doğru sonsuz yolçuluqdur. Orada gəzən insanlar — memar, qəhrəman, ip bağlayan qadın — bir anlıq görünür. Onların səsləri və addımları səni ötüb keçir. Amma bunlardan başqa, insan labirintdə təkdir. Eyni ilə labirint sözünün özü də təkdir:

---

⁶² Bu elə bir sözdür ki, onun tam qarşılığı yoxdur, yalnız yaxın mənası var: glimpse, yəni ötəri bir təəssürat. Heç bir pərilti deyil, heç bir işilti deyil.

⁶³ “Bəzən, cəhalət cəngəlliyinin içindən bir anlıq bir-birimizi görürük. Arabir yollarımız kəsişir və dayanıb qeydlərimizi bir-birimizlə bölüşə bilirik” — (ingiliscə)

başqa dildən alınmış və yunan dilinə köçürülmüş bir söz. Və orada özündən əvvəl gələn bir şeyə işarə edilir⁶⁴.

Özündən əvvəl gələn bir şey – indinin içində olan əvvəlki qat: Oksforda gedəndə mən də St. Hugh's College-ə baxmaq istədim. Kober hər iki İngiltərə səfərində orada qalmışdı. “Orada nə axtardığımı” özümə izah etməyə çalışırdım ki, rəngli bayraqların paradi məni qarşılayıb “Valideynlər gününə xoş gəldin” dedi. Mənə qəhvə və məlumat broşürləri təklif edildi, qızım ilə bərabər tura qoşulmaq istəyib-istəmədiyim soruşuldu. Yaxınlığımda mənim qızım ola biləcək heç kim yox idi, bəlkə də bu “dil sürüşməsi” idi. Mənsə narahatlığımı təşəkkür pərdəsi ilə örtüb elə davrandım ki, guya kollec yaşında bir qızım var. Guya biz birlikdə buraya gəlmişik. Guya Caffe Nero-da bir yerdə paninini⁶⁵ bölüşmüşük. Guya o, pomidor dilimlərini çıxarmışdı. Guya bu an onun sürətlə artan müstəqilliyinin bir rəmzi idi.

Dəhlizlər, ibadətqah, çəmənlikdə kroket qapıları. Mən təsəvvür edirdim ki, o bunları necə görür: bir vəd kimi, addımlarının yüngüllüyü kimi. Təkcə ona görə yox ki, mən onun su qabını və sviterini öz çantamda daşıyıram. Mən o sviterin yumşaqlığını belə gözümün önünə gətirə bilirdim, hətta üzərində toxunmuş çiçək naxışını da. Amma bədənəri yox, — bu şəraitdə nə onun, nə də öz bədənimi təsəvvür edə bilirdim. Gələcək zaman üçün geridə qalmalı olan hissəni isə, ümumiyyətlə, təsəvvür edə bilmirdim.

Səhv

Əksər hallarda Koberin adını yazanda barmaqlarım belə yazır: Alive⁶⁶.

Gecə

Çarpayı möhkəm idi. Otaq da. Ev də. Döşəmə də. Amma Alicenin beyni daim bütün bucaqları bir-birinə qarışdırırdı. Onu necə sakitləşdirə bilərdi? Öz-özünü necə sakitləşdirə bilərdi? O artıq yalnız həyəcan və səbirsizliyin qarışıqından ibarət idi, - uşaqlıqda Milad ərəfəsində hiss edilən kimi. Uşaq olsaydı, fikrini yayındırmaq üçün hədiyyələri sadalayardı: bənövşəyi karandaş. Bir böyüdücü şüşə. Mirvarilərlə bəzədilmiş bir qutu.

Amma indi nəyi sadalasan? Axı, artıq bilirdi ki, hədiyyə nə olacaq. O təkrar hesabladı: gündə 12 saatlıq iş rejimində 100 yazını köçürə bilərdi, — evdəki testlər belə göstərmişdi. Myresdə 2000 yazı vardı, deməli, onun üçün 20 gün lazım idi, üstəgəl həftəsonları — 26 gün edirdi. Onun Oksfordda 40 günü vardı, amma o, Myresə demişdi ki, yazıların kitab üçün təsnifində də kömək edər, beləliklə kitab daha tez çıxar və hər kəs üçün əlçatan olar. Bu iş üçün iki həftə çox deyildi. Üstəlik, havaya görə istilik yanacağı kifayət etməyə bilərdi, — otağı 15 dərəcədən yuxarı qızdırmaq çətin olacaqdı, bunu Myres ona səfərdən əvvəl yazmışdı. Soyuqdan donmuş əllərlə gündə 100 yazı yazmaq çox çətin olardı. Alice aşağı temperaturda testlər etmədiyinə görə indi özündən inciyirdi. Sonra bir kilsə zəngi çalındı. Alice əmin deyildi ki, saat üç idi, yoxsa hansısa saata on beş dəqiqə qalırdı. O, çarpayıdan qalxdı. İndi evdə səhər idi, yoxsa axşam? Zaman beynində kobud dənələr kimi süzülürdü. O geyindi, qapını açdı və pillələri səssizcə enməyə çalışdı. Gecə növbətçisi kiçik bir otaqda oturmuş halda yatmışdı, xorultusu monumental idi. Alice qapını açdı və sərin, sakit havanı içinə çəkdi. Küçədə tək idi, amma bu, Bruklində tək qalmaq kimi deyildi. Orada boşluq geniş idi, — qaranlıqda seçilməsi mümkün olmayan hadisələrlə dolu. Burada boşluq daha dar idi. Bircə pəncərədən belə işıq gəlmirdi. Hər kəs yatmışdı, — necə lazımdırsa. Yuxu görürdülər. Bəlkə də uzaq yerlər barədə.

Alice isə həmişə arzuladığı yerdə idi, — onu irəli aparacaq yeganə yerdə. Bu bir faktdı. Elə həmin evləri əhatə edən şam, ağcaqayın ağaclarının və əsrlərin qoxusu kimi. Alice küçə ilə aşağı düşdü, sola döndü və

---

⁶⁴ Bax: Koberin 1942-ci il tarixli “*inthos* ilə bitən isimlərin cinsi» adlı məqaləsinə.

⁶⁵ Panini – italyan mətbəxinə aid isti sendviç növü.

⁶⁶ Alive – sağ, diri (ing.)

birdən Ashmolean Muzeyi qarşısında dayandı, sanki muzey ona pusqu qurmuşdu. Girişin yanındakı lövhədə açılış saatlarını oxudu və Oksford xəritəsinin miqyasını beynində yenidən düzəltdi, – ən azı yarım saatlıq gəzinti hesab etdiyi yol cəmi bir neçə dəqiqə imiş. O, Sir Myresin evinə çatmağın nə qədər çətinliyini görmək üçün irəliləməyə davam etdi.

Canterbury Rooda çatanda dayandı. Bəs Myres də oyaq idisə və təsadüfən pəncərədən baxıb onu gecə öz evinin qarşısından keçərkən görərdisə? Nə düşünərdi? Onun dalınca düşdüyünü? Alice gözlərini yerə dikdi, geri döndü və bir oğru kimi qaranlıqdan uzaqlaşdı. Soyuq hava yanaqlarını və əllərini kəsirdi. Hövsələsi daralmış bir adam kimi qaçmaq əvəzinə, özünü hazırlamalı idi. Otağına qayıdanda çamadanı açdı və sabah nə geyinəcəyinə qərar verə bilmədi. Xallı don rəsmiyyət və zəriflik arasında yaxşı bir kompromis idi, amma çox nazik idi. Üstəlik, Didini həmin donun içində təsəvvür etdikdə, don dözülməz dərəcədə boz görünürdü. Alice yığdığı bütün geyimləri çıxarıb çarpayının, masanın və stulun üstünə düzdü. Heç nə bir-birinə uyğun gəlmirdi. Alice yalnız inskripsiyalar haqqında düşünmüşdü, onu bu məlumata daşıyacaq bədən haqqında deyil. Başgicəllənməsi tutdu. O, Didinin paltarının üstünə uzandı və onun qoxusu Aliceni yavaş-yavaş otağa qayıtdı. O, okean yaşılı parçanın içinə girdi və yerə sərilmiş digər yastı bədənləri kənara itələdi. İşığı söndürmək üçün ayağa qalxa bilmədi: yuxu onu daş kimi vurdu.

Asteriya, öz sözlərinə görə

Bax
orada
bir bədən vardı
mənə aid
kəskin xətləri olan və yumşaq
bir insan
çürüməni
dayandırmaqla məşğul
o vaxt
orada
yadımda
çoxlu mavi var
və buralarda
bir qaya
bir çoxunun yurdu,
qulluqçuların, idarəçilərin
evdarların və ümidlərin
amma mən
bütün bunlardan
bir az yan dururdum
başqası gülməyəndə gülürdüm
tərəvəzləri həddindən artıq qalın soyurdum
kiməsə salam verəndə isə
boynumdakı fəqərələr
elə ucadan
və yad səslə
çartlayırdı ki
tezliklə hamı əmin oldu
mən onlardan biri deyildim
onların ortasına
aid deyildim
hətta
kənarına belə

•

Bəziləri deyir
o vaxt
kiminsə
mənim ardımca düşməyə
başladığını
nüfuz sahibi
əmr sahibi birinin
amma bu, əlbəttə ki,
doğru deyil
bu sadəcə
daha məşhur bir versiyadır
o faktın ki,
mənim artıq

istəyim yox idi
onların arasında yaşamağa
bu insanların
bacarıqlı əlləri
xüsusi günlər üçün
saxsı qabları
və olduqca
nəzakətli zarafat hissi vardı
yəni
doğrusunu deyək
hara gedə bilərdi ki
bu uyğunsuzluq
bu narahatlıq
mənimlə onlar arasında
ona görə
özümə yaxşı
bir tüklü örtük
aldım
əvvəl o tüklü
boz örtük
sonra isə
kəskin
parlaq
aydınlığın yaxşı bir paltosu
məni
heç bir
vida etmədən
göyə qaldırdı

•

Orada yuxarıda
mən dik dayanmışdım
içəridə
açıq
çəkinmədən
cazibə qüvvəsindən də
yuxarı
bütün
ictimai qayğılardan da
həsəd və
paxıllıq kimi şeylərdən
orada yuxarıda
hər şey yumşaq idi
uşaq pijaması kimi
mehriban
çünki buludlar
sözlərdən
çox böyükdür
və çox daha az
gümüşü
yadımda
çoxlu mavi var

və bir neçə ulduz
və onlardan biri də
mən idim
titrəyən maddə
bir xatirənin
gücü qarşısında

•

Bəziləri deyir
kimsə daim
mənim dalımca düşürdü
orada yuxarıda da
hətta gecələr də
çox güclü biri
məndən qat-qat böyük
qanadları olan
ışıqdan da
sürətli gözləri olan
və bir dimdik
nə isə...
artıq keçib gedib
və indi nə mənası var
kim idi, nə idi
haqqında düşünməyin
ya o şey
boşluqdan çıxıb
bir ildırım kimi
bir qarıb-götürmə kimi
ya da bəlkə elə
keçmişin özü
məni haqladı
və dedi
orada yuxarıda
o mehriban
orbitdə
artıq heç kəs
mənim adımı
deməyəcək
badam tükü kimi
isti və qısa
və sonra
daha çox şey
daha pis şeylər
deyildi
məni
ağıla gətirmək üçün
ya da ağılı
mənə gətirmək üçün
amma düzünü desəm
bu
bəs edirdi
susmaq

adımı çəkməmək
elə əvvəl
hərəkətli olan nə varsa
hamısını
içimdə
yumağa döndərməyə

•

Və belə
bir maviliyi
tərk etdim
başqa birinə
köçdüm
o da böyük
amma ağır
ionlardan
örtük
fəsillərin
olmadığı
bir yer
məni içinə almışdı
boğuş bir yaxınlıq
və arabir
bir sürünün
parıltısı
axına
qarşı və ya
axınla birlikdə
çevik və
birləşmiş
mən isə
artıq istiqamətə ehtiyac duymurdum
sadəcə var idim
dibdə
nəhayət tək
duruş gətirməyin
soyulmuş izləri
yatmışdı
yalnız an
qalmışdı
ən yavaş
ürək döyüntüsü
hərəkətsizliyə
öyrəşmiş
böyük daşdan
bəslənən
bir daş idim
və bəzən
onda
qırmızı bir
nöqtədən
danışılırdı
nəyinsə

içində
bir nəbz

•

Sonra
elə böyük
olmuşdum ki
artıq nə daş idim nə
qaya
qitə idim
bir ada kimi
çıxdım
səthin işığına
çat-çat olmuş nəm
öz iqlimim
konturlarım
qanunlarım
gecə və
gündüzüm vardı
gediş-gəlişi isidən
kəklkotu və sərvi ağacı
mən
kim
idimsə
torpaq
olmuşdum
bax

•

Bəziləri deyir ki,
Mən üzə çıxan kimi
yenə bir tanrı
ortaya çıxıbmiş
niyə də olmasın
yəni,
bu tanrıların
heç vaxt
daha yaxşı işi olmur
həmişə peyda olmaq
hesablana bilməyin
uzun qolundan asılı
hər nə isə
hər halda
bu tanrı özünü
mümkün olanın və olmayanın
su keçirməz
qoruyucusu kimi təqdim edib
xüsusən də o ikinci üçün
çoxlu danışiq nöqtələri varmış
beləcə,
öz axarına buraxmaq
azad olmaq

xəritələrdə göstərilməmək
hətta o
xaricilərin
dəqiq alətlərlə çəkdiyi
gözəl xəritələrdə belə
yəni,
sovrulub getmək
dedi o
sənə yaraşan məşğuliyyət
deyil
dedi
və cibindən
almazdan boyunbağılar
ağır alətlər çıxardı
və mantiyanın
sürtünməsi haqqında
hesablamaları

•

Və mən
əlbəttə ki
uzağa üz tutdum
hərçənd
qranit kürəyimlə
körfəzlərim və
mağaralarım
elə də
çevik deyiləm
amma bir şeyi öyrənmişəmsə
o da budur ki
getməyi düşünmək
artıq
getmiş olmaq kimidir
beləcə
yənə
dənizin ortasında idim
onun mavi-yaşıl
səbrində
ikonik
amma eyni zamanda
bir az da
əvəzolunan
yəni,
bəli
dalğalar
külək
filan
amma heç bir dəqiqlik
heç bir aydınlıq
heç bir söz
xahiş edirəm
bacararsan
de

bir
söz
fərqi yoxdur
hansı
de
kiməm
mən
ad
ver
mənə
bir səs ver
yuvarlaq bir sait
ya da başqa bir
xırda bir səs zərrəsi
hansını istəyirsən
doğrudan
söz verirəm
bir müddət burada qalım
və səni gözləyim
burada
sənin
ölkən olacağım yerdə
və mənim də.

Qadınlar kataloqu

Və ya məsələ: bir lamentasiya⁶⁷

İndi qadın nəslini tərənnüm edin, deyir Hesiod, o günlərin ən yaxşısı olan muzalar, başlayın. Və mən düşünürəm: yaxşı, Hesiod, niyə də olmasın. Həmişə məmnuniyyətlə. İlk anda, ilk akkordda deyirəm: təşəkkürlər, Hesiod, bütün o başqa eposlardan sonra bir dəfə də qadınlardan başlayan bir geneologiya düşünmək yaxşı fikirdir. Afərin. Və sonra, üçüncü sətirdən etibarən hər şey yenə bitir. Yenə də söhbət yalnız torpaqdan gedir. Cənab Zeus və digərlərinin özlərini səpdiyi, toxumlarını atdığı, cücərməyə başladığı torpaqdan:

Kəmərlərini açıb özlərini tanrılara təslim edənlər.

Demək, “ən yaxşı” qadınlar elə qadınlardır ki, birisi onları “bəsləmək”, yəni mayalandırmaq istəyəndə çox gözlətmirlər, yalvartmırlar. O qadınlar ki, özlərindən, daxildən torpağı boşaldıb-yumşaldırlar: orta, ağır torpaq qatını. Şumlamaq, belləmək, dırımıqla təmizləmək. Və mən qəzəblənirəm. Hesioda qarşı. Baxmayaraq ki, bu mətn onun deyil, sadəcə onun üçün yazıldığı deyilir. Bəlkə də buna görə başqalarına əsəbiləşirəm. Sənin eposunun parçalarının səbirli dağıntılar arasında saxlanıldığı və tapıldığı dünyaya qarşı. Sonra da “Qadınlar kataloqu” və ya “Ehoien” adlandırılan dünyaya qarşı. Bu da təxminən belə deməkdir: “O-ya-da-məsələ-bu”. Çünki hər fəslin əvvəlində bu ifadə gəlir. Və düşünürəm ki, bu əla bir musiqi qrupunun adı ola bilərdi: bu axşam səhnədə “O-ya-da-məsələ-bu”. Təslimiyyət və özünü həsr etməyin səssiz zənciri.

Ya da məsələ.

Səs operatoru ayağa qalxır və mənim kanalımı susdurur. Birləşdirici zolağındakı gücləndiricini söndürür və aradan keçən iki min illik sivilizasiyanı göstərir. Həmçinin, o vaxtdan bəri yaxşılaşmış bir şeyə işarə edir. Mənə bu qədər tez-tez göstəriş verməyin, - o deyir. Mənim bədənimin qırılmasını, bükülməsini əmr etməyin. Və sonra mən otaqdan bir stəkan atıram, divara çırpılır və qəsdən sınırmır.

Ya da məsələ.

Ya da məsələ.

Uzun müddət oyaq qalırım. Bir neçə əsr keçir və havanın rütubəti gah artır, gah azalır. Həyatın içində fəsillər toplanır və başqalarında saxlanılan bağlamalar üçün təhvil qəbzləri yığılır. Və yarpaq. Yuxarıdakı qonşunun evi süpürdüyünü və oberton oxumağı məşq etdiyini eşidirəm.

Və qulaqlarımın, məsələ, qırpına bilməsini istəyirəm. Və bir gün bağlana bilməsini. Bu qulaq məsələsi, sükut arzusu ilə təkamülə yaxşıca əsəbləşdirirəm. Təkamülün özü də bilmir hara getsin; hər şeyi irəliləyiş–yəni uyğunlaşma kimi düşünən bu dünya ilə nə etsin. O, mənim divanımda uzanır, yabanı ətir qoxuları saçır, heç vaxt bişirməyəcəyi xəmir yeməklərinin reseptlərini axtarır.

Forumlardayam, çünki sübut etmək istəyirəm ki, bütün bələlara bu kataloq səbəb olub. Vərəqləmə ideyası, tərtibat variantları, həmişə “hər şey olmaq” məcburiyyəti, “və ya məsələ”, “və ya məsələ”. Kataloqun ağıldan fərqli olduğunu. Baxmayaraq ki, bir az ağıllı kimi görünmək istəyir. Kataloqun azadlığın tam əksi olduğunu.

Və ya məsələ burada, – deyir təkamül boğuş səslə, – ekranı elə tutur ki, ikimiz də görə bilək: Janis Joplin haqqında sənədli film. Onun həyatının son 24 saati bir otel otağında təkrar canlandırılır; içəridə yataqdan qapıya qədər uzanan kabeli olan bir telefon və sırf həqiqətlə dolu bir kiçik paket var. Sonra kadrlar kəsilir və həmin dövrdə onu tanıyan adamlar görünür – hamısı saqqallı və protez dişli. Qrup üzvlərindən biri deyir:

---

⁶⁷ Lamentasiya – ağrı, şikayətnamə

“Menecerimiz bizə ondan danışmışdı, onun mükəmməl bir insan olduğunu demişdi. Və biz onunla mütləq görüşməliyik. Yadımdadır, görüşdən əvvəlki gecə yuxuda görmüşdüm ki, o çox gözəldir. Görüş otağına gələcək və məni heyrətə salacaq. Sonra o gəldi və... yəni. O elə deyildi... özünəməxsus gözəlliyi vardı. Amma oxumaq? Bu məsələdə, əlbəttə, o tamamilə misilsiz bir zirvə idi”.

Bilirsən, Hesiod, səni heç vaxt “spitze⁶⁸” geyinmiş görməmişəm.

---

⁶⁸ “Spitze” – alman dilində iki məna verir: “Əla, yaxşı, zirvə, mükəmməl” və “dantel, krujeva”. Müəllif burada söz oyunu qurur.

Tam bədənli maneken-kukla, 174 sm Baş modeli: "Rhea"

Təchizat: dişli mexanizmlı skelet, hərəkətli çiyinlər və barmaqlar, realistik bədən boyası, dəri rəngi: açıq, döş tipi: gel (çox yumşaq), vagina tipi: sabit, qasıq tükləri: yoxdur, barmaq və dırnaq boyası: French Nails
Aksessuarlar: vintli baş birləşdiricisi, taxma baş birləşdiricisi, qısa sarı parik
Qüsurlar: sağ döşdə yüngül deformasiya, ayaq altlarında normal aşınma, çat (şəkilə baxın)
Qiymət: ~~2400 €~~ ~~2200 €~~ 2000 €

Bu mənim ilk "Lovedoll⁶⁹"umdur. Onu keçən həftə internet forumdakı [dolllover45](#)-dən almışam. Amma o evə gəlib çatanda başa düşdüm ki, mənlı deyil. Çox böyük və çox realıstdır. Düşünmürəm ki, buna öyrəşə bilərəm. Ona görə də ondan mümkün qədər tez ayrılmaq istəyirəm. Onu qutudan çıxaranda parketimi də, çiyinimi də zədələdim. Yəni, daha çox "zibilə düşmək" kimi bir şey oldu. Kukla çox yaxşı vəziyyətdədir və necə real göründüyü həqiqətən də heyrətamizdir. Döşləri tamamilə həqiqi kimi hiss olunur, üzünə isə insan sadəcə aşıq olur. Üstünə bir az alt paltarı və bud nahiyəsinin təmiri üçün silikon yapışqan da əlavə edirəm.

---

⁶⁹ Real görünüşlü cinsi maneken

**Və ya məsələn: Tam bədənli kukla, 170 sm BAKİRƏ
baş modelləri: G97 və G72**

Təchizat: avtomatik sorma funksiyalı vagina, çoxdilli inilti sistemi, dayanıqlı ayaqlar (sərt, boltsuz), gel döşlər, gel omba, yumşaq baş, hərəkətli gözlər və damarlar, mat dəri, sabit allər

Aksessuarlar: geniş aksesuar seçimi, paltarlar, ayaqqabılar, premium pariklər daxil olmaqla, şəkillərə baxın

Qüsurlar: yoxdur

Qiymət: ~~1500~~ € 1300 €

Niyə bir aylıq Lovedoll satıram? Onunla aramızda heç bir "qığılıcım" olmadı. Əgər bir kukla alıramsa və aramızda "klik" olursa, onu adətən çox saxlamıram. Onunla heç vaxt "etməmişəm", hətta öpməmişəm belə. O, onu daha çox qiymətləndirəcək birinə layiqdir. Qutu da mənim kiçik mənzilimdə çox yer tutur.

Avtomatik sorma funksiyalı viginanı bir dəfə işə salmışam, işləyib-ışləmədiyini yoxlamaq üçün. Necə hiss etdirdiyini deyə bilmərəm, amma forumdakı digər istifadəçilər, sorma funksiyalı kuklaları olanlar, bunun "gözəl" olduğunu deyirlər. O, USB-C standart kabeli ilə şarj olunur, kabel açma düyməsinin yanındakı yerə taxılır. Kabel dəsti göndərilməmişdi. Mən ona göbək pirsinqi, qulağına isə sırğa taxmışam; xoşunuza gəlməsə, asanlıqla çıxarıla bilər.

Telefonumdakı kameranın keyfiyyəti tamamilə bərbaddır, ona görə də zəif şəkillərə görə üzr istəyirəm. Həqiqətdə isə o, inanılmaz dərəcədə cazibədarır.

Və ya məsələn: 171 sm-lik tam bədənli kukla “Ruby” başı ilə

Təchizat: implant olunmuş sintetik saç, tam hərəkətli gözlər (zümrüd yaşılı), çəkisi azaldılmış konstruksiya, mat effektiv silikon, gel döşlər, sabit vagina, dayanıqlı ayaqlar

Aksessuar: yoxdur

Qüsurlar: sol topuqda çat — istehsalçı tərəfindən silikon yapışqanla təmir edilib (şəkillərə baxın)

Qiymət: 1500 € və ya ən yaxşı təklif

Bu, möhtəşəm bir “Lovedoll”dur! Onu yalnız belimdə problem olduğu üçün satıram, — çəkisi azaldılmış model olsa belə, onu qaldırmaq mənə çox çətin gəlir. Xüsusi quraşdırılmış geniş duş kabinasına sürüyərək aparmağı isə heç təsəvvür belə etmək istəmirəm. Onu yalnız üç dəfə qutudan çıxarmışam: şəkil çəkmək üçün, bir dəfə təmir üçün və bir dəfə də təmizləmək üçün (təlimata uyğun). Siqaret çəkən biri olsam da, ona hörmət əlaməti olaraq yanında çəkməmişəm və ona heç vaxt yuyulmamış əllərlə toxunmamışam. Əgər cavablandırma biləcəyiniz suallarınız varsa, buyurun yazın.

Və ya məsələn: 148 sm-lik tam bədənli kukla JS15 (Mara) və S76 (Vera) başları ilə

Aksesuar: Mara üçün iki birinci dərəcəli parik, Vera üçün bir parik, təsadüfi bir geyim, təsadüfi ayaqqabılar və bir neçə yeni insert vagina⁷⁰

Qüsurlar: qaldırmaqdan qoltuqaltı hissəsində yüngül aşınma; biləkdə yüngül aşınma; Maranın qaşları solmağa başlayıb və ona yeni kirpiklər lazım ola bilər

Qiymət: 1000 €

Bu kukla bir Porsche kimidir! Bütün oynaqları rahat hərəkət edir və eyni zamanda möhkəm saxlayır, — yəni yumşaq və bərklik arasında ideal balans. Amma onu ilk Lovedoll kimi tövsiyə etməzdim, çünki kifayət qədər diqqət tələb edir. Pudralamağa bir az əhəmiyyət vermirdim və elə buna görə də o aşınma yerləri əmələ gəlib. Yəqin ki, bir az uşaq yağı ilə qısa müddətdə düzəldə. Mənim yanımda əsasən fotomodel olub və ümid edirəm ki, elə də qalar. Onu hər qiymətə satmıram. Bunu elə düşün ki, sanki bir it sahiblənersən — bu da böyük bir prosesdir. Əgər marağın varsa, sadəcə mənə mesaj yaz, sonra davam edərək.

---

⁷⁰ Insert vagina – çıxarılan, yuyulan, dəyişdirilən

Və ya məsələ: Tam bədənli “Amber” kuklası, real ölçülərdə Sinə: ekstra böyük

Təchizat: zərif bədən, pozalar üçün uyğun sərt metal skelet, ekstra yumşaq döş ucları, gözəl qəhvəyi gözlər; saçlar bir az mat və dolaşıqdır (daha yaxşı daramağa çalışıram)

Aksessuar: klizma pompası və ağ ipək əlcəklər

Qüsurlar: baldır hissəsində yüngül rəng dəyişməsi — yəqin ki, yaşla bağlıdır; dizlərin birində bir az böyük, digərində kiçik çatlar var — müxtəlif pozalar və yaşlanma nəticəsidir; bir bilək zarafatlaşarkən qırılıb; bir dirnaq itib; dişləri yenidən yapışdırmaq lazımdır. Bundan başqa vəziyyəti əladır!

Qiymət: 260-€ 200 €

Amberi ilk lokdaun zamanı, “pannendemiya” dövründə almışam. Ondan bir az əvvəl köçmüşdüm, ev almışdım və həm iş, həm də qadın axtarışında idim, — sonra bu kabus başladı. Tənhaliğa dözmək üçün Amberi sifariş verdim. Reklamdakı modelə tam oxşamasa da, özünəməxsus bir cazibəsi vardı, ona görə geri göndərmədim. Bilirəm, qəribə düşünəcəksən, amma işləyirdi. Amber sayəsində o vaxt da dəli olmadım, indi də. Bu il 66 yaşım tamam oldu və özümə ciddi şəkildə təkmilləşdirilmiş, xüsusi hazırlanmış super-premium bir yoldaş aldım, — Amber onu əvəz edəcək. Yeni başlayanlar üçün həqiqətən sərfəli bir variantdır. Şəkillərdəki baş dayağı satışda deyil.

Və ya məsələ: Tam bədənli “Maid Marian” kuklası G72 və G97 başları ilə

Təchizat: gel döşlər, çıxarıla bilən vagina, boltlu dayaaq ayaqları, super yumşaq budlar, barmaq oynaqları, teksturalı dillə yenilənmiş ağız

Aksessuar: kostyum, iki parik, qurutma çubuğu və qılinc

Qüsurlar: yoxdur

Qiymət: 1700 €

Tamamilə yeni, heyranedici bir “Maid”! Mən Maid Mariani, bir az qaralmış dəri tonunda və iki başla birlikdə satıram. İyun ayında sifariş etmişdim, avqustun sonunda gəlib. O, mənim WM 166 C-Cup modelimi əvəz etməli idi, – onu da bu forumda satmışdım. Amma sifarişlə Marianın gəlişi arasındakı vaxtda bir sevgilim oldu. Düşünürəm ki, mənim balacam Marianın evimizdə olmasına razı olar, üstəlik uzun-uzadı müzakirələrə də həvəsim yoxdur. Marian mənim çarpayımında uzanıb, çünki mən böyük ölçülü döşəkdə yatıram. Amma ona hətta təsadüfən də toxunmamışam. Heç vaxt qucaqlamamışam, öpməmişəm. Yəni o, hələ də əsl mələk kimi pak və “gözəl bakirə”dir. Şəkillərdən də gördüyün kimi, Marian super şirindir və səbirsizliklə gözləyir ki, onu layiqincə sevəcək biri tapsın! “Maid Marian” geyiminə əlavə olaraq sənə bir də orijinal qılinc verilir (dəyəri: 45 €). Daşınma orijinal qablaşdırmasında aparılacaq ki, təhlükəsiz şəkildə sənə çatsın.

Əgər Şimali Almaniya bölgəsində yaşayırsansa, onu şəxsən çatdırı bilərəm, amma dizel xərci üçün bir az əlavə ödəniş etmək lazım olacaq. Yoxsa kargo ilə də göndərmək mümkündür, amma özüm gətirməyi üstün tutaram.

Və ya məsələn: 150 sm ölçülü, plyuşdan hazırlanmış tam bədənli kukla super yumşaq

Təchizat: ultra-yumşaq flis parça, daha enli omba/qarınaltı opsiyası ilə, bir nüsxə hazırlanmış

Aksessuar: qarnı açıq qısa köynək, qoltuqlar, qolbaq, çəkmələr, alt paltarı, əmək. Bunların hamısı həm flisdən, həm də adi parçadan birdəfəlik dəstdə gəlir

Qüsurlar: vagina hissəsində bir tikiş cırılıb

Qiymət: 900 € + çatdırılma

Mən öz plyuş-sevgilimi satıram. Boyu 1,50 m-dir və XS ölçü geyinir. Etsy-də xüsusi sifarişlə almışdım, təəssüf ki, satıcı artıq yoxdur. Yəqin ki, +18 plyuş kuklalar hazırladıqları üçün problemləri olub...

Onu istifadə etməzdən əvvəl hər dəfə duş alıram, çünki mikroblara qarşı bir az həssasam. Öz paltaryuyunum olmadığından onu yalnız antibakterial parça spreyi ilə təmizləmişəm; təbii ki, kimyəvi təmizləməyə aparmaq da olmur. O, doğrudan da çox şirindir və yatmaq üçün qucaq kuklası kimi də istifadə oluna bilər, çünki hədsiz yumşaqdır (təkrar etdiyimi bilirəm). Onu həqiqətən çox sevirəm, amma tələbə evində yaşadığım üçün çox nadir hallarda yatağımda saxlaya bilirəm. Bəlkə də adi bir plyuş oyuncağa keçərəm.

Və ya məsələn: 100 sm bədən gövdəsi

Baş 8

Təchizat: ağızı tənzimlənən baş, yumşaq döşlər

Aksesuar: pariklər və geyimlər (şəkillərə baxın)

Qüsurlar: aşağı hissədə çatlar, barmaq telləri çöldədir, kürək sınıqdır

Qiymət: ~~700 €~~ ~~600 €~~ ~~500 €~~ 450 €

Bu gövdə yeni başlayanlar üçün ən yaxşı seçimdir. Qutusu tam ölçülü kukla ilə müqayisədə xeyli kiçikdir və rahatlıqla çarpayının altına yerləşir. Çəkisi də rahatdır, xüsusilə də o, sənin üstündə oturanda.

Kürəyi sınıb, — yəni içindəki metal, — buna görə də indi kürəyi hərəkətlidir (normal vəziyyətdə gövdədə oynaq olmur) və bu da ombanın hərəkətini artırır, *cowgirl* pozasını daha da rahat edir.

Əlavə olaraq 100 €-a bir baş da verə bilərəm. Seçim edə biləcəyiniz başlar digər elanımda var (tək-tək 200 €-a satıram). Əlavə baş aldığınız halda bir baş dayağı hədiyyə edirəm. Yəni hər əlavə baş üçün bir baş dayağı. İstəsəniz, seçdiyiniz başın gövdə ilə uyğun rəngdə olub-olmadığını da yoxlaya bilərəm.

Və ya məsələn: 172 sm tam bədənli kukla “Topaz” başı ilə

Təchizat: mavi rəngli hərəkətli gözlər, üzdə çillər, bədəndə xallar, çəkisi azaldılmış gövdə, intim nahiyyə tüksüz, çəhrayı barmaq və ayaq dırnaqları, hiperrealistik bədən boyası, mat dəri

Aksessuar: ağ əlcəklər, ipək xalat, corablar, baş boltu, daraq

Qüsurlar: yoxdur

Qiymət: 1200 € (özün götürəndə), əks halda 1600 €

Bu Topazdır — üç gündür ki, mənim Lovedollumdur. Boyum 1.60-dır və həmişə özümdən daha uzun biri yanımda olsun istəmişəm. O, inanılmaz dərəcədə real görünür, — heç bir şişirtmə yoxdur. Kiçik birotaqlı mənzildə yaşayıram və sifariş verməmişdən əvvəl Topazı necə və harada saxlayacağımı düşünməmişdim. Anam təmizlik işlərində mənə kömək etmək üçün tez-tez yanıma gəlir, çox vaxt da xəbər eləmir. Buna görə də, təəssüf ki, Topazı yeni bir sahibə verməkdən başqa çarəm yoxdur.

Onu qısa bir istifadədən sonra antibakterial sabun və hidrogen peroksidlə tam şəkildə təmizləmişəm. Bütün təmizlik vasitələri qiymətə daxildir: uşaq yağı, uşaq pudrası, bir qutu tampon və demək olar ki, tam dolu antibakterial sabun (bahalı brend).

Mümkün qədər tez satmaq istəyirəm. Özün gəlib götürsən, daha yaxşı olar. Anam çox vaxt həftə axırı evdə olur.

Və ya məsələn: 157 sm tam bədənli “Gemma” kuklası

Təchizat: WiFi vasitəsilə internətə qoşulan AI-söhbət modulu (intim və qeyri-intim dialoqlar üçün aktual cavablarla). Mühərrikli baş – danışığa reaksiya verən dinamik mimikalar (hərəkətli və animasiyalı gözlər: baxış yönü dəyişir, göz qırpır və göz vurur; çevrilə bilən baş; danışılan mətnə uyğun hərəkət edən ağız). Sual-cavab imkanı, cavablar fərdiləşdirilə bilir. Səs yükləmə funksiyası (iniltilər və s.). Hərəkət sensorları. İsitmə sistemi.

Qüsurlar: yoxdur

Qiymət: 2450 €

Təəssüf ki, Gemma ilə vidalaşmalıyam. Ona görə çox uzun müddət pul yığmış və səbirsizliklə gözləmişdim, nəhayət keçən həftə gəlib çatdı, — həqiqətən inanılmaz dərəcədə real görünür. Son dərəcə gerçəkdir. Amma artan inflyasiya, elektrik və qazın ikiqat bahalaşması səbəbindən belə bir lüks Lovedollu saxlaya bilmirəm. İşlədiyim yerdə də artıq ilk ixtisarlara başlayıb. Onu işlətməmişəm, sadəcə qutunu açıb baxmışam. Yəni, tamamilə yenidir. Bəlkə, kimsə daha şanslıdır və onu almağa imkanı çatar.

Və mənim sifət cizgilərim dinamik şəkildə pozulur və heç bir “söhbət yeniləməsi” mövcud deyil, ümumiyyətlə heç bir söz bu hissi, - bir əşya olmaq hissini, - ifadə etmir. Və mən istifadəyə yararlığa qarşı olan bir əşya oluram.

Və ya məsələ, əyilməzliyə qarşı.

Və ya məsələ, komforta qarşı.

Və ya, deyirəm, əgər biz, məsələ, silikon olsaydıq, bəlkə daha düzgün olardı. Və ya PTE hər nədirsə ondan. Onda sən düşünməli olardın ki, bu iş – nəsilartırma işi - necə baş verməlidir. Bəlkə bunu da kukllar edə bilərdi, bəlkə də doğuş aparatı üçün bir “yenilənmə” ola bilərdi. Təkamül gülmür. Təkamül ayağa qalxır və internetə qoşulan bütün cihazları sobaya qoyur — 3D-gril. Görmə çətinləşənə qədər bir müddət keçir. Biz nəfəs alırıq — və ya məsələ, veririk. Xalının üstünə uzanmışıq. Xalının tükü uzundur. O bizi yaxşı şəkildə saxlayır. Diqqətli bir dost kimi. Südü tutan stəkan kimi. Ölmək fikrimiz yoxdur, amma yaşamağı da planlaşdırmırıq. Ən azı bu cür yox. İstifadəçi rahatlığı üçün seçim budaqlarının içinə atılmış vəziyyətdə oluruq. Biz xalının tükünü və külü nəfəsimizə çəkirik və sonra kimsə mənzilin qapısını təpiklə açır. Addımlar eşidirik, biri mətbəxdə sobanı söndürür və pəncərələri açır. Sonra kimsə yaxınlaşır və bizi yerdən qaldırır. Açıq saç görürük və arxasında gitaranı, — sanki kürəyində daşıyır. Bu, Meredith Brooks-dur. Biz “Sizin indi yuxarıda...” demək istəyirik, amma Meredith başını yelləyir. Bizi divana uzadır və üstümüzü örtür. O, daha çox öz-özünə deyir: *I'm a neighbor, I'm a saint, I do not feel ashamed*⁷¹... Və bir müddət sonra təkamül qaranlıq otağa doğru deyir: Sizə söyləmişdim axı, biri mənə bir dəfə daha çox məşq etməli olduğumu demişdi, elə deyil? Meredith tez başını yelləyir və dodaqlarını büzür. Yəni biz indicə seks etmişdik və mənə, yaxşı idi — seksin özü, yəni nə çox iddialı, nə də zəif, normal bir macərə kimi: hər şey həmişə iri planda. Sonra o məndən soruşdu ki, indi biz macərə yaşayıyıqmı, bunu belə adlandıra bilərmiz? Mən dedim: Kimin üçün və ya nəyə görə? Amma fikirləşdim ki, qoy belə olsun, və “hə” dedim. O vaxt hələ heç kim bilmirdi mən kiməm, ən uzağı Meksikoda bilirdilər. Və sonra, yalan olmasın, növbəti anda, - əzalarımız hələ də bir-birinə sarılmış vəziyyətdə idi, bala itlər yığını kimi, elə indi bizim olduğumuz kimi, - dedi ki, mənə, hazırda onunla macəram olduğuna görə, əslində ikinci bir macərəyə də başlaya bilərdim. Fərqi yoxdur kimlə, — çünki nəticədə o faydalanacaq. Mən məşq etmiş olaram və əlavə bacarıqlar qazanaram. O, həqiqətən “bacarıqlar” dedi, — sanki mənim hesabatımı beynində yazırdı. Mən qalxdım və pəncərədən baxdım. Və bu mənə havasız bir otağı xatırlatdı.

Və mən deyirəm: “O bunu sənə həqiqətən deyib?” Təkamül cavab verir: “Yox, əlbəttə ki, yox, əlbəttə ki, bunu mənə deməyib. Bu, əslində Meredithin hekayəsidir, sadəcə o, hekayədən çıxıb gələ bilmədi”. Meredith başı ilə təsdiqləyir. “Mahnıdakı kimi, bəli”, — deyir. — “Amma o vaxt heç kim ironiyanı anlamadı. Bilirsən də, doxsanıncı illər idi, solyari dəbdə idi. Heç nəyi ikiqat inkar etmək olmurdu. Amma senzura pis deyildi, indiki kimi yox, sadəcə bir dəfə bir təşkilatçı istəmişdi ki, mən bunun əvəzinə *Witch* oxuyum”.

Təkamül gülür və bizi özünə tərəf çəkir. Onun bədəni çox yüksək qızdırmada olduğu kimi isti və möhkəmdir. Deyir: “Mən bunların heç birini etməyə borclu deyiləm, mənim içimdə sadəcə işıq var, o özünü bölür, və sonra mən yenidən özümü yığiram, baxın, məsələ belə... və ya belə...”

---

⁷¹ Mən bir qonşuyam, mən bir müqəddəsəm, mən utanc hissi keçirmirəm...

Qış təslim olmağı bacarmır

Burada yalnız ona görə oturmuşam ki, gəlməsəydim problem çıxacaqdı, - belə düşünürdüm. Könüllü? Mən elə deməzdim, amma siz belə hesab edirsinizsə, yaxşı, razıyam. Gedə bilərəmsə, indi getmək istəyirəm. Bəli, müayinə olmadan. Düz evə. Düzdür, maşını yalnız bazar ertəsi götürə bilərəm, qaydanı pozduğum üçün onu cərimə meydançasına qoyublar. Yolda bir otel gördüm. Limon sarısı rəngdə idi, amma çox pis də deyildi. Təmiz yataq dəsti fikri ağıma gələn kimi bədənimdə tüklər biz-biz oldu. Qutudan təzə sabun çıxarmaq. Bəlkə də yastığın üstündə olan biskviti yemək. Yastıq sanki nəfəsini saxlayırmış kimi qabarıqdır. İşığı söndürmək, açarın o təmiz “şaqqıltı” səsi və sonra yatmaq. Yorğunam, bəli. Başqalarının həyəcanı. Məni sağ tapdıqları üçün sevincləri. Başqalarının hisslərini öz hisslərinə qatmaq həmişə çətinidir. Amma bu halda? Mən bilirdim ki, sağam. Bilirdim harada olduğumu. Və əslində qalmaq istərdim. Mən bunun axırını heç vaxt düşünməmişdim. Başda – ola bilsin ki, çadırı yıgıdığım və geri döndüyüm anı təsəvvür etmişdim. Ayın neçəsidir, bəs? Həə. Bir vaxtdan sonra saymağı dayandırdım. Başlanğıc nə qədər uzaqlaşdısa, son da o qədər uzaqlaşdı. Yalnız orta hissə qaldı. Burada isə, deyirəm, elə işığın özü belə adamı dəli edir, — sizə belə təsir etmir? “Bir növ otel otağıdır”, yaxşı demisiniz. Mənim tibbi sığortam hələ qüvvədədir, yəqin, amma mənim tək nəfərlik otaq modelim yoxdur. Və bir az gözəl də ola bilərdi, “sivilizasiyada ilk gecə” üçün. “İfrat sivilizasiya”. Qan nəticələri. Yəqin ki, hamısı aşağıdır, düşərgədə sağlam qida satılan köşk yox idi. Narahat olmayın, doğrudan. Uzunmüddətli ziyan? Əvvəllər insanlar belə yaşayırdı, heç kim qan analizi də vermirdi. Həyatın özü uzunmüddətli ziyan deməkdir. Amma ondan sonra gedə bilərəmsə, yaxşı, analiz verərik. Siz rahat olasınız deyə. Düşünürəm, bunu uzanaraq etsəm, daha yaxşı olar. Mənim qan dövrənim, həmişə belə olub. Yəni indi — mənim bədənim — yalnız özü idi. Belə bir “daxilolma” əlbəttə ki, şokdur. Arxası üstə, bəli? Bunu qaldırım, yoxsa çıxarım? Problem deyil. Sağ olun. Yumşaq içlik. Bu, doğrudan da yaxşıdır. Az qala, uçuş kimidir. Bəli, belə yaxşıdır. Heç nə hiss eləmirəm. Qışı sevirsiniz? O baxanda gözləri parıldayır, amma bilirsən ki, içində tamam başqa şey fikirləşir. Qış və əlverişsizlik. Demək olar ki, qeyri-reallıq, amma tam yox. Əlverişsizlik yeddi ətəyi üst-üstə geyinir, çünki bilir ki, hər şey ona məxsusdur. Otlar, mamırlar, dünyanın bu yavaş hərəkətli səthi. Aha... keçdi, keçdi. Amma bəlkə pəncərəni, siz bitirəndən sonra...? Heç olmasa azacıq açılınsın, fikirlər üçün? Təəssüf. Amma heç olmasa sabitlik üçün verilmiş aydın qərardır. Qurutma üçün. Çöldə həmişə damcılayırdı. Hətta yaxşı havada belə: sızma. Ya da heç olmasa işığı bir az... Mən artıq dedim ki, yaxşıyam. Polis zabitinə də demişəm. Onun qəribə qoxusu vardı və həddindən artıq dik dururdu. Sıx meşədəki bir şam ağacı kimi. Dedim: Mən bütün bu vaxt əzrində yaxşı idim. Yaxşı. Mən gedirdim. Gərək onun üzünü görəydiniz. Bir anlıq hər şey qarışdı: gözləri bərələ qaldı. Adımı dedi və sonra: Siz sağsınız. Həyatda olmaq. Qəribədir ki, bunu belə deyirlər. Sanki sonradan əlavə olunmuş və möhkəm bağlanmış bir şey kimi. Həyat həyatdır, biz isə ən yaxşı halda əlavə hissə. Ətraf. Bununla belə, gələcək üçün planlar qurmaq, variantları açıq saxlamaq. Optimallaşdırmaq. Öz taleyini özün müəyyən etmək. Bunlar yalnız onu ödəyə bilənlər üçün məntiqli olur. Özlərini bu “əlavə hissə” olmaqla barışdırmaq istəməyənlər üçün. Sağ olmaq. Həyatın özünü istəyənlər üçün, — heç olmasa hiss olaraq. Sizde necədir? Uşaqlarınız var? Mənim heç kimim olmadı, yəni oldu, amma uzun müddətə deyil; heç vaxt o cür ümidlə olmadı. Onlar səyahət etmək istəyirdilər, hətta yarısı zirzəmi olan bir mənzil belə almaq istəyirdilər, amma uşaq? Əvvəl düşünürsən, hələ vaxtın var, sonra bir tibb işçisi hirsə fısıldayır və deyir: iki il içində olmalıdır. Və divardakı saat — yaxşı, başa düşdüm. Sağ olun. Bəli, yaxşıdır. İndi gedə bilərəm? Bu nə qədər çəkəcək? Siz məndən qan alırsınız deyə, indi qalmalıyam? Geri qaytaracaqsınız o qanı? Mən burada qala bilmərəm, bu divarlar... Yox, oturmaq istəmirəm, mən buraya könüllü gəlmişəm, bunu özünüz dediniz, mən qərar verə bilərəm, mən...

İnanıram ki, bir anlıq özümü itirdim. Yaxşı. Məndə belə olur. Qan dövrəni. Sağ olun. Bəli, xoşdur. Sağ olun. Bir az başım gicəllənir. Yox, ağrımır. Şiş olacaq. Bağışlayın. Yəqin ki, sizin daha vacib işləriniz var. Haradasa mütləq lazımsınız. Nəzakətlidir. Mənsə yalnız bu halsızlıq keçənə qədər uzanacağam. Sağ olun. Hə, artıq daha yaxşıdır. Axı, mən sağam. Heç vaxt sağ olmamağı düşünməmişəm. Dağlara ölmək üçün getməyəm, axı. Bu nə qədər ayıb olardı. Hə, o qısaboy yetkinlər, qoy onlar düşünsünlər ki, onlara verilən uğur tikələrini ədəb-ərkanla qapmaq əvəzinə, böyük reallıqla çarpışmaq yaxşıdır. Sən özünü qəhrəman sanırsan, amma reallıq səni bir avtobus qalıqlarının içində oturdub kifli toxum yeməyə məcbur edəndə, bütün təkəbbürün

kiçik, çirkli bir kisəyə çevrilir, — və o an başa düşürsən ki, hər şey bitib. Məlum olur ki, sən ana saydığın təbiət üçün tamamilə əhəmiyyətsizsən. Sığınmaq üçün daha böyük bətnlər yoxdur, arzun genişləni b analığın ölçülərini keçəndə sənə yer olmayacaq. Mən bunu bildiyim üçün sağ qaldım. Hələ də qalmışam. Sizin kimi. Gördüyünüz kimi, ikimiz də həyatın özünə mümkün qədər yaxın oturmuşuq. O biri pəncərəni də yoxlaya bilərsiniz? Başa düşə bilmirəm, siz burada necə dözsünüz, hava elə bil tərsinə axır. Əlbəttə ki, orada, çöldə, bir neçə ay sağ qala bilərsiniz. Heç vaxt sizə “survival⁷²” videoları çıxmır? Onlarda ancaq bıçaq olur, onu da daim kadrda tutmalıdırlar, çünki oyun sponsorludur. Bir çaxmaqdaşı, bəlkə bir örtük, bir də kəndir, vəssalam. Sonra başlayırlar. Meşədə insan kimi yaşamağa görə 20 milyon “like”. Çətin deyildi. Yay olsaydı, bəlkə daha asan olardı. Amma çöldəki insan buradakı insan deyil. Burada həmişə bir ovcunu açıq saxlamalısan ki, hamı səndən lazım olanı rahatca götürə bilsin. Çöldə heç kim heç nə götürmür. Hətta sən özün də. Mənim ehtiyatım da, çadırım da vardı, hətta ikinci çadır da var idi — maşında qoymuşdum. Amma ilk qardan sonra maşını “təhlükəsizlik” səbəbindən aparmışdılar. O an düşündüm ki, bəlkə də artıq tam yaxşı deyiləm. Şəhərdə maşını tapa bilməmək normaldır, amma ora dağ-meşə, qış vaxtı... Sonra təkər izlərini gördüm. Kimsə oğurlayıb. Bilmirəm, qışda kim milli parkda maşın axtarıb oğurlayır, amma düşündüm: kişi yəqin çox sevinib mənim maşınımı görəndə. Təkcə düyüyə görə təəssüfləndim. Yox, bu məni narahat etmədi, o vaxt maşın mənim üçün sadəcə yaxşı bir şəkaf idi. Bəlkə də bir anlıq narahatlıq keçirə bilərdim, çünki düyü bir neçə həftəyə bəs edərdi. Geri dönmək isə ağıma gəlmirdi. Yalnız sanki qocalar evində olan yaşlı bir xala haqqında düşündüyün kimi: bilirsən, gedib görməlisən, gec olmadan, amma bilirsən ki, səni bütün bacı-qardaşlara, nəvələrə oxşadacaq, sonra otağın küncündə bayquşlar gördüyünü deyəcək. Və sən çıxmazdan əvvəl qollarını yelləyib onu sakitləşdirirsən, heyvanları qovursan, amma qarını örtərkən bilirsən ki, onun sərt baxışları dərinə işləyir. Orada yalnız tufan sürətli olur, bir də ürək və aclıq. Başının üstündə pərvazlanır, sən əlini ona uzadana kimi, sonra buraxmır səni. Polis kimi. Məni qaldırdı, dünyaya gətirdi, o möhkəm ayaqqabılarla. Dedim ki, gedə bilərəm, həmişə getmişəm, bu yol sanki ovuc içimdən keçib, sonsuzluqda mənə çəkilməmiş digər xətlərlə birləşir. Hava kifayət qədər isti olanda suyun qırağında oturub içməyə gələn heyvanları gözləyirdim — xəbərləşmək, tüklərini tumarlamaq üçün. Bilirsiniz, son aylarda ən çox nəyi arzuladım? Xəz. Onu dillə yalayıb səliqəyə salmaq və sonra o yumşaq, isti xəzə bükülüb özümü bütövləşmiş kimi hiss etmək. Polis məni elə gəzdirdi, sanki gəlin idim, — süst, quru taxta kimi bir gəlin, artıq ev xoşbəxtliyi ümidlərim ikinci semestrə, mən informatika fakültəsinə keçəndə yox olmuşdu. “Hər şey qaydasındadır?” — deyər soruşurdu, xüsusən böyük bir addımdan sonra və ya yüngülcə ayağı sürüşəndə. Daşların şaqqıltısı. Düşündüm ki, əzələləri mənə görə bir azdan yorulacaq. Bir mövsüm boyunca bir dəfə də “ironiya” sözü ağıma gəlməmişdi. Bunu polislə bölüşmək istədim, amma o sadəcə yoluna davam etdi. Halbuki ikiqat ironiya idi. Axtarıqları dronu gəzərkən məni tapmaları. Polis məni o dronla axtarırdı, dron isə harasa düşmüşdü. Bu gülməli deyil? Hə, haqlısınız — mən də bu səyləri qiymətləndirirəm. Doğrudan. Haqlısınız. Nəsə baş verə bilərdi, mən düşünməli idim ki, bu şəraitdə tərki edilmiş maşın həyəcan doğura bilər. Ailəm? Bircə qardaşım qalıb, onunsa telefonu yoxdur. Deyəsən, radiasiyaya məruz qalıb. Dalğaların sümüklərindən keçib qığılcımlandığını hiss etdiyini deyir. Yəqin ki, bu hiss etdiyi şey kədərdir. Bizim ailədə kədər küt bir alət kimidir — autopsiyada belə deyirlər? Onda bilirsiniz nədən danışırım. Yenə də təəssüf ki, onu tapa bilməyiblər. Bu... mənasızlıq hissidir. Sonsuzluğa çökən bir nöqtə. Yaxşıyam. Bəli, bir salfet verin, sağ olun. Bu, yaxşı olmadığım demək deyil. Niyə sizi narahat edir? Nədir, sonradan sizi məhkəməyə verməyim deyər, yerinə yetirməli olduğunuz qayğı protokolları var, yoxsa? Bu haqda treninq keçmişsiniz? Yoxsa hələ gözləyirsiniz ki, mənə nəşə yazıb verəsiniz? İstəsəniz, nə olur-olsun, içərəm — damcı, tablet, sizə hansı sərif edirsə. Buyurun. Mən kinli deyiləm. Əlbəttə, bura daha çox ehtiyacı olan insanlar var. Axı, biz buradayıq, — çünki mən əksər insanlardan daha yaxşı özümə baxa bilərəm? O polisi görməli idiniz, — inanmaq üçün məni toxunub yoxlamalı oldu. Siz nəyə inanırsınız? Var, var, — məsələ elə bundadır. Ona görə buradayıq. Siz həssaslığa inanırsınız. Mən isə gecənin sonundakı ilk işığa inanıram, qaranlıq işığa çevrilməyə başlayanda. Siz münasibətlərə inanırsınız, “indi” ilə “sonra” arasında sadə əlaqələrə, - o əlaqələrə ki, onlara heç vaxt tük və yarpaq ilişmir. Siz vədə inanırsınız. Məni sona qədər dinləyin, mövzunu daim dəyişirsinizsə, mənim yaxşı olduğumu haradan biləcəksiniz? Siz aydınlıq istəyirsiniz. Əslində, insan dayanmağı öyrənməlidir, — çayın qırağında tam ayıqlıqla oturmağı, — onda istədiyən qədər əllərinlə balıq tuta bilərsiniz. Bütün o iplər, tilovlar, parıldayan qarmaqlar, — hamısı səni özündən yayındırmaq üçündür; səni vərdişlərə, çoxluğa uyğunlaşdırmaq üçündür. Bunu yazın. Kağızda

---

⁷² Həyatda qalma, sağ qalma.

yəqin ki, qeyd üçün xüsusi yer var. Bu vacibdir. Qarın dəridə yaratdığı soyuq vacibdir, — geniş bir kəşik kimi. Yosun vacibdir, çünki dənizdən bezib sadəcə, sahilə çıxıb. Heç kim soruşmasa da: o yaşayır və vəziyyəti yaxşıdır. Yaşıl vacibdir, çünki mavinin içindən gəlir. Duman vacibdir, — yoxa çıxan, yoxluğa çevrilən bir şey kimi. Sükut da ondan ibarətdir. Sükut vacibdir. Hamısından vacib. Bəli, bunu da yazın. Xüsusilə də “öz müqəddəratını müəyyən etmə” deyilən o anlayışdan daha vacibdir, — o anlayış ki, onu insanlara sıırıyrlar. Onlar bunu elə qələmə verirlər ki, sanki böyük nailiyyətdir: “*Social Freezing*⁷³”. Bu ifadə adamı ürpəşdirir. Yumurtanı qoyursan və biz onu çıxartmaq, isitmək əvəzinə, dondurucuya qoyuruq, ümidini təravətli saxlayırıq, - hətta doğum qabiliyyətindən sonraya da. Və beləcə, sənin analıq şanslarını minus dərəcələrlə artırırıq, və sən bu vaxt istədiyini edə bilərsən, özünü istədiyini kimi gerçəkləşdirə bilərsən, özünü təsdiq edə bilərsən, özünə vaxt ayıra bilərsən. Və nəhayət, hazır olanda, səndən çıxardığımız o kiçik insan hissələrini birləşdirib isti yerə qoyuruq. Hormonlara görə, götürülməyə görə, saxlanılmağa görə pul, — əgər necə deyərlər, bəxtin gətirsə, mənim kimi, işəgötürən tərəfindən ödənilir. Tərəqqi. Azadlıq, deyirlər. Müstəqillik. Bunun üçün mübarizə aparmamışdıqmı, — özümüzü ambisiyamızın tam miqyasında gerçəkləşdirmək üçün? Məqsədimiz bu deyildimi, — deyirlər, metaforik bir yumruq sıxırlar, çünki həqiqi yumruq üçün gel-dırnaqlar çox uzundur. “Güclənmə” deyirlər və uğur ehtimalını gizlədirlər, — onu görmək üçün durbin, bəlkə də teleskop lazımdır. Onlar da sadəcə pul toplamaq istəyirlər, belə olanda, ən yaxşı fikir nədir? Qüsuru belə olmayan doğuş aparatlarını “müalicə” etmək? Əlbəttə ki, məsələ bundadır. Guya böyük azadlıq budur: hər şeyə görə özün cavabdeh olmalısən. Sistem sənə tərəf boylanmır belə, — icarə götürdüyü “cip”də oturub oturacaq qızdırıcısını ikinci səviyyəyə qaldırır. Bəli, analıq. Sizin övladınız varmı? Mən özümü heç vaxt ana kimi təsəvvür etməmişəm, desəm düz olar, - bütün bu aşağı əyilmək, bütün daxili varlığın axıb getməsi, — bunları istəməmişəm. Amma insan olmaq. Hələ öz otağı olmayan biri üçün kiçik bir otaq olmaq. Gözəl səslənir, bəli, ancaq yenə də sadəcə bir təsvirdir. Nəzarət — yəqin ki, söhbət bundan gedirdi. Təbiətin dövrlərinə tabe olmamaq, öz natamamlığına tabe olmamaq. Kiçik sikkələrlə özüm üçün sərmayə qoyduğum bir hesab. Başlanğıcda bu bir təhlükəsizlik idi. Bir-iki il, bəlkə. İlk dəfə, nə vaxt ki, bir neçə həftə ardıcıl olaraq dondurulmuş yumurtalarım haqqında heç düşünmədiyimi anladım, bax onda birdən nəşə alışı içimdə, öz-özünə çırpındı: sən həmişə zamandan asılısan. İçindəki o mağaralardan asılısan, — asta-asta çökən; əvvəl kiçik sürüşmə kimi, amma sonra uçqun kimi üstünə gələn. Sonra da, — bax, bunu sənə demirlər, — eyni suallar yenidən qayıdır, amma bu dəfə daha böyük. Çünki artıq onları ötürə, qulaqardına vura bilməzsən, — cavab verməlisən. Yox, bu o deməkdir ki, mənə verilmiş vədlərin saxlanmasına dair müqaviləni ən yaxın tarixdə ləğv edirəm. Əlbəttə ki, onlar sadəcə kiçik kürəciklərdir, uşaq deyillər. Amma o kürəciklər üçün böyük əziyyətlər çəkmişəm. Onlar sənincün hər şeyi mümkün etməli idilər. Sonra hər şey sadəcə əriyib yox olur: imkanların, öz müqəddəratını müəyyən etmək haqqın. Siz bunu bizə demirsiniz. Heç kim demir, bu zəng necə edilməlidir. Bunun üçün heç bir forma yoxdur. Yox, indi məni dinləyin. Siz doğrudan da insanların asılı vəziyyətə salındığını görməməzliyə vura bilməzsiniz, — müalicə adıyla, sağaltmaq vədi ilə insanların öz içlərində dustaq edildiyinə göz yuma bilməzsiniz. Mən nə vaxt istəsəm, onda sakitləşərəm. İndi siz qulaq asırsınız! Bu çətin deyil, axı, sadəcə bir dəfə “xəstələrə səs vermək” istəyirsiniz. Amma bir xəstə doğrudan da nəşə deyəndə, ona dərhal “isteriya” damğası vurursunuz. Təəccüblü deyil ki, başqaları üçün edə bildiyiniz yeganə şey iyərnmədir. Və təzyiq. Və nəticədə — qorxu. Səhv etmək qorxusu. Amma “doğru” çoxdan yoxdur, qalan nədir? Səhvi — iqiqat səhv etmək qorxusu. Mənim istədiyim yalnız budur: brokkoli almaq, qəzet oxumaq və dırnaqlarımı kəsmək, — özümü yalançı kimi hiss etmədən, həyatımın bir hissəsinin sanki zibil qutusunda yatdığını düşünmədən. Bu çox şey istəməkdir? Amma yenə də, siz bütün gücünüzlə çalışırsınız ki, məni “ümid” deyilən o tələyə salasınız. Əlbəttə, siz də sistemin bir hissəsiniz! Siz də məndən nəşə almaq istəyirsiniz. Mən hardan bilim, siz nə etməlisiniz? Siz deyirsiniz ki, mənə nə lazım olduğunu bilirsiniz; amma özünüz nə edəcəyinizi bilmirsiniz? Bax, məsələ budur. Yox, siz burda qalın. Sizə heç bir həmkar lazım deyil, öz ağılınız kifayət edər. Oturun. Mən bunu yalnız siz oturanda kənara qoyacağam. Telefon və bu qutunu — masanın üstünə. Hə, o lənətə gəlmiş stetoskopu da. Guya, siz nə vaxtsa bir ürəyə qulaq asmısınız. Mən onu yalnız siz mənə qulaq asanda, sadəcə bir dəfə, bir anlıq... kənara qoyacağam.

---

⁷³ Reproduktiv hüceyrələrin sosial səbəblərə görə dondurulması.

Tənhalıq

Məşqlər

I

Qoca bir ağacın altında avtobus gözlə. Burada həqiqi bir avtobus dayanacağındakı qədər səbirsiz olub-olmadığını müşahidə et.

II

Səni sevdiyən bütün insanlarla birləşdirən bir sap təsəvvür et. Bu sapın rəngi haqqında mümkün qədər tez-tez düşün.

III

Kiçik bir uşaqla gizlənpaç oynadığını xatırla: o, qonaq otağındakı kreslonun arxasında büzüşüb oturarkən, sən otaq-otaq gəzirsən, onu ən mümkün olmayan yerlərdə axtarırsan və bu yerləri ucadan sadalayaraq şərh edirsən. Axşamçağı həmin uşağı axtarmağa çıx. Bu uşaq sən özün də ola bilərsən. Hər an gizləndiyi yerdən çıxıb sənə sarılacağına və güləcəyinə hazır ol.

IV

Nəfəsini telefonun “zəng” signalının səsi ilə sinxronlaşdır. Qarşı tərəf dəstəyi qaldırmadan əvvəl zəngi bağla. Bu ritmi bacardığın qədər uzun müddət saxla.

V

Elə əşyalar topla ki, yuxarıdan buraxılında sadəcə düşməkdən çox, sanki rəqs etsinlər. Cəhd üçün doğru anın nə vaxt gəldiyini bil.

VI

Kainatda yaşayan bir varlıq olduğun faktından mümkün olan ən böyük təsəllini tap.

VII

Bədəninin tüklə örtülü olduğunu təsəvvür et. Onu daramağı kimdən xahiş edərdin?

VIII

Bir su quşunun səsini o qədər yaxşı təqlid etməyi öyrən ki, sənə cavab versin. Sonra onunla aşağıdakılar haqqında söhbət et:

- a) fərdin gücündən
- b) sürüdən
- c) axından

IX

Heç vaxt getmədiyin bir ölkənin ən məşhur mahnılarını dinlə. Birlikdə oxu.

X

50 gün boyunca hər səhər özünün bulud formasında bir portretini çək.

Qəzəblənmək qərarı

Hər dəfə “Benjamin” adını eşidəndə uşaq bağçasındakı Benjamin yadıma düşür. Onun soyadının nə olduğunu da bilmirəm və onun sonradan nə olduğundan da xəbərim yoxdur. Benjamin qırmızı qrupda idi, mənse yaşıl. Uşaqların çəkdiyi şəkilləri qoymaq üçün hər uşağın rəfdə öz yeri vardı. Şəhər uşaq bağçasında əgər yelləncəkdən itələnilib yıxılmaq istəmirdinsə, geriye yalnız şəkil çəkmək qalırdı; bəlkə, bir də ütü muncuqları, amma ancaq yalnız xüsusi günlərdə – Məsələn, Analar günü və ya Yeni il qabağı verilirdi. Rəfdə rəsmlərimi qoyduğum yerin üstümdə gülümsəyən narıncı bir çiçək vardı. Benjamin isə heç vaxt gülümsəmirdi. O, döş qəfəsindəki xüsusi darlıqla dünyanın ümumi darlığı arasındakı təzyiq fərqiindən əziyyət çəkirdi. Ya ehtiyatla nəfəs almağa çalışırdı, ya da qrup otaqlarının düzülüyü dəhliz boyunca qaçıb qışqırırdı: “Çox dardır, burada hər şey çox dardır”. Şəhər bağçası, dediyim kimi, buna qətiyyətlə əhəmiyyət vermirdi. Axı, bir uşağın səsi o qədər də yüksək deyil ki, məsuliyyət mərtəbələrinə qədər aydın eşidilsin. Yalnız şəhər təhsil müəssisələrinin rutin yoxlanışı üçün məsul olan yerli idarə əməkdaşlarının gələcəyi elan ediləndə, vurnuxma düşdü; və birdən Benjaminin bu sıxıntısını necə sakitləşdirmək barədə düşünməyə başladılar. Bilmirəm, konkret bir plan düşündümümü, çünki idarə əməkdaşları gəlməmişdən bir neçə gün əvvəl başqa bir uşaq Benjaminin başına böyük bir LEGO daşını, – təxminən tost çörəyi ölçüsündə, amma kənarları hamar, – elə vurdu ki, nəse çartladı və Benjaminin narazılığının axıb töküldüyü dəliyi tikmək üçün əl işləri küncündən iynə-sap gətirmək lazım oldu.

Mən hiss edirəm ki, Benjamin haqqında müəyyən bir heyranlıqla düşünürəm və bununla ona bir şey yükləyirəm: qəzəblənmək qərarını. Bəlkə də onun başqa seçimi yox idi, bəlkə o da ütü muncuqlarını düzməyi istəyirdi. Mən də bir dəfə qışqıra-qışqıra dəhliz boyunca qaçmaq istəmişdim! Düzünə qalsa, indi də istəyirəm. Başqalarının gərginliyinin altına gizlicə tökülmüş şəkildə yox, hava şəraitindən asılı olaraq qalın bir buz qatının sürətli gərilmə səsləri ilə dolu şəkildə deyil. Böyük mağazaların təsərrüfat şöbələrində məni yaxalayan qorxunc bir təsvir var: qışqıraraq piramida kimi düzülmüş çini və şüşə qab-qacağa cırılıb hamısını dağıtmaq. Sonra min variantlı olan o yuxu: Mən qışqırmalıyam, amma səs çıxmır. Səsin xəyanəti. *Ver-sagen. Vers-agen*⁷⁴. Etimologiya çəpər dirəyi ilə əl edir və deyir: qəzəbin kökü nitq sənətindədir, səsdədir. Mən başımı tərpədirəm. Etimologiya siqaret yandırır, bir əlində o dirək, bir əlində siqaret olduğu üçün məcburi şəkildə “cool” görünür. Mənə baxır, sanki deyir: dirək ağırlaşır; amma nə edim. Mənə güclü olmağı və heç bir təhrif olmadan səmimi olmağı öyrətmək üçün heç kim yox idi.

Yangın təhlükəsizliyi qapısı və uzun dəstəklili bir qazan, – anamın öz qəzəbini ifadə etmək üçün ehtiyacı olan yeganə şey bunlar idi. Onu heç vaxt bunu edərkən görməmişəm və eşitməmişəm, – deməli, gözləyirdi ki, mən ehtiyatla şəhərin növbəti uşaq bağçasına, daha doğrusu, ibtidai məktəb müəllimimin himayəsinə verilim. Müəllimim çox şeyi yaxşı edirdi, bircə o riyazi oyunu çıxmaq şərtilə: hamı masanın üstünə çıxmalı və hər düzgün hesablanan rəqəmdə bir pillə aşağı düşməli idi. Axırda tək mən qalırdım – rəqəmlərə qarşı ikrahın canlı rəmzi kimi. Bir də xatırlayıram ki, dələ yuvasına *Kobel* deyilir və zənciroturnun saplağı suya qoyulanda büzüşür. *Kobel* sözünü artıq bir neçə söhbətdə işlədə bilməmişəm, amma zənciroturnun nə öyrənməli olduğumu bilmirəm. Bəlkə də, bu canlılığın müxtəlif halları olmasıdır və bir halın digəri içində gizlənməsidir. Anamın qazanla yangın təhlükəsizliyi qapısına vurduğunu isə qapıdakı əziklərdən bilirdim. Bir də həmin qazan ehtiyat otağının, yəni isitmə otağına keçid olan dəhlizin ən aşağı rəfində konservləşdirilmiş qarğıdalı, “*Leipziger Allerlei*” və əzilmiş pomidorların arasında yad bir əşya kimi dayanırdı. Çünki, elə həmin vaxtlarda Körfəz müharibəsi olmuşdu və kifayət qədər konservləşdirilmiş tərəvəz ehtiyatı toplamaq məsləhət görülürdü. Məni bu günə qədər həm qazan, həm də qapı ilə bağlı heyrləndirən şey itki və nəzarətin eyni anda mövcud olmasıdır. O, tava ilə qış bağçasının şüşələrini də sındıra bilərdi, ya da iti bıçaqla divanı doğrayardı. Amma onu dəli edən məhz məişət həyatına uyğunlaşmaq idi və yenə də həmin məişət həyatı müəyyən bir təhlükəsizlik təmin edirdi. Anamdan öyrəndiyim budur:

⁷⁴ Almandada “*Versagen*” — “uğursuzluğa uğramaq” deməkdir. Müəllif sözü qəsdən iki hissəyə bölüb söz üzərində oyun qurur. *Ver-sagen* - “yanlış demək” kimi səslənir. *Vers-agen* isə *Vers* = “*şeyir misrası*” sözünə bənzədiyi üçün müəllif bunu “səsin, qəzəbin, ifadənin kökü şeirdən, misradan gəlir” kimi poetik bir obraz olaraq istifadə edir. Yəni, *Vers-agen* real söz deyil, sadəcə “*Vers*” (şeyir misrası) sözünə qəsdən oxşadılıb və “qəzəbin kökü səsdədir, poetiklikdədir” fikri yaradılır.

insanın toxunulmazlığı maddi (metallik) bir haldır; ərintidən asılı olaraq bərk və ya yumşaq olur. Nənəmin, yəqin, yetmiş yaşı tamam olurdu. Yanğınsöndürənlər artıq mənzilin qapısını sındırmağa hazırlaşır. Bilmirəm, bunun üçün xüsusi açar kimi alət var, yoxsa seçdikləri vasitə sadəcə təkadamlıq “taran⁷⁵” olacaqdı. Bircə bunu bilirəm: kiçik katib masası, qızılı çərçivəli güzgü, dabankeş və bəlkə də metal asılqanlar, – onlara toxunanda dəqiqələrlə cingildəyirdi, – bunların hamısı sınaq və ya əyləcəkdə. Bu cür qarışıqlıq nənəmin gözündə misilsiz bir məğlubiyyət olardı. Mən təkcə onun sağlam olduğuna görə yox, həm də əşyaların salamat qaldığına görə sevinirdim. Çünki o, nəhayət, kreslodan qalxmağa qərar verdi; dörd kiçik xalçanın üstündən keçib qarıya gəldi. Qapını içəridən bağlamaq üçün taxdığı açarı, – qonşunun içəri keçməsinə istəmirdi, – çevirdi, qapını açdı və qarşısında toplaşmış xilasetmə işçilərini görəndə diksindi. Əlbəttə, qapının döyülməsini, onların səslərini, telefon zənglərini eşitmişdi. Amma eşitməməyə qərar vermişdi – çünki düşünürdü ki, bu, onun yubileyini təbrik etmək münasibətilə gələn keşişdir. O avam. O ağılsız. Keşiş də, qonşu da, yanğınsöndürənlər də bilmirdilər, – bilməzdilər də – ki, təxminən əlli il əvvəl bir keşiş tiftlə xəstələnmiş bir uşaq üçün son duanı oxumaqdan imtina etmişdi. Uşaq qızdırmadan elə alışıb yanmış ki, həkim də ananı geri qaytarmışdı. Hətta əsgərlər də ananın gecə kənddən keçməsinə mane olmaq istəyəndə, təkcə beşikdəki körpəyə baxmaq kifayət etmişdi. Hadisənin sonunu dəqiq bilmirəm. Bu, heç vaxt hekayənin danışılan hissəsinə daxil edilməmişdi. Bəlkə də sonu yoxdur; hər halda sakitliyin, - bayağı bir metaforada olduğu kimi, - sərt bir zərbə ilə pozulacağı gün həmin ad günü deyildi. Bəlkə, qəzəb həmişə yalnız bir başlanğıcdan ibarətdir, və qəzəb sönəndə səs də tükənir.

Bununla müqayisədə çox kiçik bir xatirə - yenidən həqiqətə çevrilən bir metafora: boğazda düyün. Dörd yaşım var idi. Dəftərxana mağazasında satıcı, anam pulu ödədikdən sonra, mənə “nimm2” konfeti təklif etdi. Sarı rəngdə olanı götürdüm. Parlaq dad ağzımda yayılırdı. Necə deyirlər? Mən təşəkkür etdim, amma fikrim hələ də limonlarda olduğu üçün tez-tez nəfəs alırdım və konfet boğazımda ilişib qaldı. Udmağa çalışdım, tərpənmədi. Mağazadan çıxdıq, mən anamdan soruşdum ki, evdə su içə bilərəmmi? Ev hələ uzaqda olduğuna görə, sualım ona bir az qəribə gəldi. Mən məsələni izah edəndən sonra geri qayıtdıq və mağazada mənə bir stəkan su verdilər; stəkanın suyu az qala bitəndə konfet, nəhayət, boğazımdan aşağı sürüldü. Bu hadisəni ona görə xatırlayıram ki, boğazımdakı gərginlik yadımdan çıxmır, — nəzakətin az qala qəzaya çevrilməsinin yaratdığı o hissi unuda bilmirəm. Elə bil, sərt bir yumruq nəfəs boruma dirənmişdi. Amma çöldə, çöldə heç vaxt yumruq olmurdu. Orada yalnız ədəb-ərkan vardı, hər şeydən əvvəl ədəb-ərkan. Amma lazım olanda insanın necə qışqırmalı olduğunu heç kim heç vaxt bizə öyrətmişdir.

Təxminən on beş il sonra: hələ orada olduğum anda belə anlamırdım ki, biz niyə Mauerparka getmək fikrinə düşmüşdük. Günortadan bəri hava o qədər elektrikləşmiş zərrəciklərlə dolmuşdu ki, bənövşəyi çalan bir rəng almışdı. Səhnənin qarşısında dayanmışdıq, bir pank⁷⁶ qrup çıxış edirdi. Müğənni mahnı oxuya-oxuya, demək olar ki, aramsız gülürdü. Hamı gülürdü, sanki gizli bir “bonus-level⁷⁷” açmışdıq. Qrupdakıların hamısı mənim kimi əyalətdən gələnlər idi; “Opel Corsa”-ları ilə orta təbəqənin darıxdırıcı həyatını, məktəb qəzetinin redaksiyasını, rollu oyun axtarımlarını və xizək ləvazimatlarını arxada qoyub gəlmişdilər. Heç bir konflikt indiyə qədər öz daxili gərginlik həddini aşmamışdı. Mənim “başqa yerə gedək” təklifimə gülürdülər, — axı, o qəribə şəkildə çoxlarının xoşuna gələn o barlardan birinə niyə getməyək? O barlara ki, “çimərlik hissi” yaratmaq üçün döşəməyə tonlarla qum tökdülər. Onlar gülüb əl etdilər. Mənsə bir müddətdən sonra təkbəşinə evə getməyi qərara aldım. Eberswalder Straße metro stansiyası yolun üstündən keçən körpü kimidir; kəşişmənin bir hissəsi daim kölgədə qalır. Bəlkə buna görə, qarşı tərəfləri yalnız tam onların arasında olanda gördüm: qarşımda polis dəstələri, arxamda isə digərləri. Əmək Bayramı nəfəsini tutmuşdu. Birdən atılan ilk daşın yanıma düşərkən çıxardığı səs o qədər aydın idi ki, heç bir zirehimin, dəbilqəmin olmadığını dərhal anladım. Nə sərt plastıkdən, nə də qəzəbdən bir zirehim vardı. Yalnız bunu xatırlayıram: *Ruhleben* istiqamətinə gedən qatar stansiyaya daxil olan gərginlik qopdu. Bəli, məhz o qatar...

---

⁷⁵ Qapını sındırmaq üçün dəmir alət

⁷⁶ Çox səs-küylü musiqi, vokal qışqırığa bənzəyir.

⁷⁷ Kompüter oyununda əvvəlcədən görünməyən əlavə səviyyə.

Təxminən on beş il sonra, - İngiltərə sahil şəhərində, referendumdan bir neçə gün sonra, - ölkəni yenidən ada edən həmin səsvermədən sonra. Bir ada və bir kraliça: indi onun vəzifəsi o idi ki, gömrük sərhədlərini ala q otlarından və kollardan təmizləsin və onları yenidən parlaq boya ilə çəksin. Pub-da söhbətlər bəzən ucadan, bəzən çox sakit gedirdi, - adamların əhval-ruhiyyəsindən asılı olaraq. Uca səslə danışılanları isə bu günə qədər yaxşı xatırlayıram: arqumentləri, yenidən başlama ruhunu, nəhayət, görünən olmağı. Evə gedən yol yüngülcə yoxuş idi. Küçənin küncündəki kiçik marketə dönəndə iki qadını gördüm, - bir-birinə möhkəm sarılmışdılar. Sonra hadisənin bir hissəsi yaddaşımdan silinir və növbəti an yad bir qadının çiyinlərindən tuturam, toxunma koftasının saplarını hiss edirəm və deyirəm: “Hər şey yaxşıdır, sadəcə nəfəs al”. Məndən polisə zəng edə biləcəyimi soruşurlar. Mən nəfəs alıram və *roaming* haqqını düşünürəm, - yəni, tam anlayıram ki, düşünmək bu situasiyada heç nəyə yaramır. Qucağımda yad bir qadın var, onun əlində isə sevgilisinin saçından qopmuş bir çəngə saç. Küçənin o biri tərəfindən başqası qışqırır, onu isə başqa biri sakitləşdirir və ona nəfəs aldırmağa çalışır. Mən ümid edirdim ki, həmin saçlar “qaynaq” olsun, — çünki təsəvvür edə bilmirəm ki, bütöv bir saç dəstəsini qoparmaq mümkündür. Məndən yenə polisə zəng etməyimi istəyirlər. Bir əlimlə qadını tutaraq, telefonumu açıb yanındakına uzadıram. Qadın hər dəfə əlindəki saçə baxanda, yenidən təlaşlanır. “Adın nədir?”—deyə soruşuram. “Bu onun saçıdır?” – o deyir. “Bu indi mühüm deyil”, - deyə cavab verirəm. “Siz sadəcə sərxoşsunuz”, - başqa biri deyir. “Bu gün şənbədir”. “Mənim adım Feydir”, o deyir və sanki daşlı bir yamaca baxarcasına məni süzür. “Bu onun saçlarıdır”, — Fey deyir və özünü mənim qollarıma buraxır; başı başıma söykənir, hiçqırığı qollarıma tökülür. Bu qəzəbin sönəcəyi heç bir gülməli sonluq yoxdur, heç bir “nöqtə yoxdur”. Biz təcili yardım gələnə qədər həmin şəkildə dayandıq. Mavi işıqlı, amma siqnalsız ambulans, nəhayət, gəldi. Üzlərimiz ritmik şəkildə işıqla yanıb-sönürdü, — peşəkar hərəkətlər, az söz, səssiz ürəklər.

Keçən il: Mən J ilə birlikdə Yoko Ononun sərgisində idim, — ağ mərmərdən tikilmiş və çox böyük bir giriş zalı olan muzeydə. *Halle* - “zal” sözü, bir azdan görəcəksən, burada iki mənada işlənə bilər. Ən üst mərtəbədə böyük kub şəklinə açılan bir balkon vardı. Orada *Voice Piece for Soprano* qurulmuşdu: bir mikrofon, iki səsgücləndirici və belə bir təlimat vardı: “Qışqır. 1) küləyə qarşı 2) divara qarşı 3) göyə qarşı. Başımı yellədim. Bilirdim ki, məndən səs çıxmıyacaq. “Amma indi bunu etməsək, nə vaxt buna cəsarət edəcəyik?” — deyə J soruşdu. Düşündüm ki, haqlıdır, amma boğazdakı düyün, illərlə yığılıb limona çevrilmiş o sıxıntı, göy üzə bu qədər uzaqda olanda hara getsin, axı? Və düşünürdüm ki, Yoko Ono sonuncu dəfə nə vaxt qışqırır? Bu nəsillə bağlı məsələdir, yoxsa... J-nin qışqırığı mərmər kubu başdan-başa doldurdu, hamar divarlardan dəfələrlə əks-səda verdi, sanki səsgücləndiriciyə ehtiyac yox idi. Amma səsgücləndirici ilə o qədər yüksək oldu ki, səs əvəzinə yalnız sancı hiss etdim. Bir neçə saniyə hər ikimiz tərpnə bilmədik. Axı, haradan biləydik ki, səsgücləndiricilər bu qədər yüksək səviyyəyə qoyulub? Bir nəzarətçi pilləkənlə yuxarı qaçdı və hər şeyin qaydasında olub-olmadığını soruşdu. J başı ilə təsdiqlədi. “İndiyə qədər yalnız uşaqlar bu işi yerinə yetirmişdi, nə yaxşı ki, nəhayət, kimsə yetkin biri bunu reallaşdırdı”, — nəzarətçi dedi və qulağını ovuşdurdu. Mən də başımla təsdiq elədim. Nəzarətçi gedəndən sonra mərmər oturmaqda əyləşdik və fikirlərimizi götür-qoy etməyə çalışırdıq ki, bir qadın bizə tərəf gəlib, — başqa söz tapa bilmirəm, — hürməyə başladı. Bizim nə etdiyimizi soruşdu, həyasızlıq, səs-küy, hörmətsizlik, dəlilik, — mən “təlimatdır” dedim və yazı makinası şriftli lövhəni göstərdim, bu isə onu daha da qəzəbləndirdi. Sərgini sakitcə gəzmək istədiyini və bizim buna mane olduğumuzu dedi. Nəzarətçi yenidən gəlib üzr istəyirmiş kimi mərmər tavana işarə edib qadını balkondan uzaqlaşdırdı. Qadının qəzəbli monoloqu pillələrin hər döngəsində səngiyib yox oldu.

Mən bilirəm ki, müxtəlif növ qəzəbləri bir-birinə qarışdırıram. Axtardığım qəzəbləri daha dəqiq təsvir etmək istərdim, amma etimologiya deyirsə: *Singularitantum*, yəni çoxluq yoxdur, yalnız tək var, onda mən necə cəm formaya müraciət edə bilərəm. Qəzəb yalnız bir dənədir. Onun necə olduğunu ya bilirsən, ya da bilmirsən. Mən hələ də bilmirəm. Bu dəfə bir mütəxəssisə üz tuturam. Bir inqilabçıya. Müstəqillik mübarizəsinin bir əfsanəsinə. Məsələn bu idi, — ya da hələ də budur, çünki hələ də tam bitməyib, - böyük alman dilli bir kantonda fransızdilli azlığın taleyi. Tapılan həll bir çoxları üçün yaxşıdır. İnqilabçının rəhbər olduğu qrup 1970-ci illərdə özünəməxsus aksiyaları ilə məşhur idi. Məsələn: bir daşın oğurlanması. Möhtəşəm fürsət. İnqilabçı vadinin göründüyü bir yamacda yaşayır. Mən arxamı mənşərəyə sarı çevirib oturmuşam və səsyazma tətbiqini açmamışam. Çünki, bunun onun danışmaq istəyinə pis təsir edəcəyini güman etmişdim. İnqilabçı, — onu mən belə adlandırırım, o özünü adlandırmır, — hətta heç bir yazı olmadan da çox az danışır. Keçmiş, sanki, onun üçün artıq lazımsız bir şeydir, hansısa şəkildə geridə qalmış

bir şey. Heç kim qırx il əvvəl keçirdiyi qripdən, onu sağaltmaq üçün içdiyi hər fincan çaydan danışmır. Mən başımla təsdiq edirəm. Müstəqillik daha irəli aparılmalıdır. Müstəqillik ən ali məqsəddir. O, bunu mənə hiss etdirmir. Hətta soruşur ki, bir fincan da qəhvə istəyirəmmi? Amma bilirəm ki, onun vaxtını boş yerə alıram. Mən yanmıram. Hətta köz kimi də deyiləm. Üsyanın dilini öyrənməmişəm. Artıq bunu dəyişmək olmaz. Üstəlik, inqilabçının danışdığı dili də pis bilirəm. Bu da məni əsəbiləşdirir, çünki anamın ən çox istədiyi şey o dili mənə öyrətmək idi. “Xüsusilə, o daş məni maraqlandırır”, deyirəm. “Niyə o vaxt daşı oğurlamışdınız?” “Bu asandır”, deyir. Başımı yelləyirəm. Telefon zəng çalır. Ev ayaqqası ilə corab geyməyən inqilabçı yazı masasına gedib dəstəyi qaldırır. “Təkrar zəng edə bilərəmmi?”, demir. Rəngli örtüklü, bir az arxaya əyilən ofis kreslosunda oturur. Məsələn bir zonanın yenidən təsnifatı ilə bağlıdır. Mən elə otururam ki, vadiyə baxa bilim. Küknarlar dumanı ətrafa yayır. İnqilabçı sakitcə danışır. Digər hissələrlə bağlı yüz ölçüb, bir biçib sakitcə cavablar verir. Ona zəng edib bu cür məsləhət almağı mən də istəyərdim, — vadiyə baxa-baxa mənimlə danışsın. On beş dəqiqə sonra telefonu bağlayır və yenə qəhvə təklif edir. Bu dəfə razılaşıram. O, qəhvə aparatının yanında dayanıb deyir: “Daş atmaq - indi idmanla folklor arasında bir şeyə çevrilib. Bu, tarixən Aşağılar bölgələrin Yuxarılara hücumuna gedib çıxır. Yuxarı bölgələrin adamları özlərini müdafiə etmək üçün ordunun üstünə qaya parçaları atıblar. O vaxtdan bəri hər beş ildən bir həmin daş atılır, - artıq insanlara yox, və bu eyni bir daşla edilir. Biz isə istəyirdik ki, Yuxarılar bizim mübarizəmizi anlasınlar. Ona görə həmin daşı oğurladıq. Onları öz tarixləri vasitəsilə bizim tarixə qaytarmaq üçün”. Başımı tərpədirəm. Qalanını soruşmuram: daş sonradan Brüsseldə necə peyda olub, niyə onu Avropa Parlamentinə qoymaq istəyirdilər? Amma bu reallaşmadı, çünki bir gün əvvəl başqa bir qrupun yerləşdirdiyi avtomobil bombası bir insanın ölümünə səbəb olmuşdu. “Yumor vacibdir. Biz bunu o vaxt da deyirdik, indi də buna inanıram. Əgər insanları öz tərəfinə çəkmək istəyirsənsə, onları güldürməlisən. Təkcə zorakılıqla iş alınmır. Çünki sənə lazım olan şey bir vəziyyət yox, bir yoldur”.

İki ada, bir xəta və çox yaxşı bir fikir

Fransız filosofu Helene Cixous-un bir cümləsi var. O deyir ki, qadın baxış bucağından yazmaq - xəzinə sandığı düzəltmək deyil, hərəkətli yollar yaratmaqdır. “Qəzəb haqqında” mətnimin sonu üçün bu sitatın gözəl olacağını düşündüm. Fikirləşdim ki, internet həmin ifadəni mənim kitab rəfimdən daha tez tapar və “Cixous & Bewegung & Schatz” sözlərini axtardım. Axtarısa ən uyğun nəticələr bunlar oldu: 1) Dünyanın sivilizasiyadan ən uzaq düşmüş xalqının yaşadığı ada; 2) Yalnız qadınların istirahət edə bildiyi ada. Üç sözümlün, necə oldu ki, bir adaya yönləndirdiyini anlaya bilmədim. Üçüncü söz “xəzinə” olduğu üçüncü mü? Bəs Cixous-nun bu iki ada ilə nə əlaqəsi ola bilər? Axtarışı təkrarlayanda artıq Cixous-nun mətnləri və onun haqqında yazılar çıxdı, yəni gözlədiyim kimi. Amma sitat yenə tapılmadı. Bir hərəkət, bir xəzinə. Bir sistem xətası? Rəfin qarşısında durub, mavi rəngdə olduğunu xatırladığım kiçik kitabın cildini axtaranda ürəyimdən keçdi ki, kaş bu qarışıqlığı yaradan texniki xəta olmayaydı. Kaş ki, bu bir istək olaydı. Bir sual: Mən süni intellektdən mövzulara görə mətn yaratmağı xahiş etdiyim kimi, bəlkə o da mənim bu bir-birinə daxil olmayan adalar barədə nə düşünəcəyimi bilmək istəyib? Hərəkətli yollar.

1) North Sentinel adası

Sentinellilər haqqında çox az hekayə var və *National Geographic* saytında tutqun bir video yerləşdirilib. Əslində, demək olar ki, yalnız bunu bilirik: Adaya yaxınlaşmaq qadağan edilsə də, insanlar vaxtaşırı helikopterlə və ya qayıqla ora getməyə çalışırlar. Bəziləri incil aparır, başqaları alət və ya kokos. Onların hamısı ox və yayla qarşılır. Bu hücumlar sentinellilərin “ağressiv xalq” olduğuna dair bir sübut hesab edilir. Amma bu başqa bir şeyə də işarə edə bilər. Bəlkə, bəzi insanlar hələ də immun sisteminin necə işlədiyini anlamırlar. Bəlkə də, yalnız sakitlik arzulayırlar.

2) SuperShe adası

Kristina səhər smuzisinə⁷⁸ Avstraliya spirulinası⁷⁹ əlavə edir. Bu vaxt Ole vanna otağından yenə nəşə qışqırır və Kristina onun nə dediyini başa düşür. Guya qapı onun üçün maneə deyil, sanki ağacın molekulları da onun özünü ifadə etmək istəyinin qarşısını almağa cəsarət etmir. Körfəz üzərində nəhəng bir qağayı fırlanır. Sıqnal yenə yoxdur. “Auszeit”, yəni vaxtın kənarı. Bu yer ən yaxşı halda birja qorxusu olan zəif adamlar üçündür. Elə adamlar üçün ki, onlar qısaboydurlar və tiny-house⁸⁰ evinin onları yavaş-yavaş boğacağından narahat deyillər. Belə adamlar hətta Olenin bacılarını da bəyəndilər, baxmayaraq ki, zəif rabitə siqnalı səbəbindən bacılar bəzən gündə bir neçə dəfə “jeep”lə Kristinanın evinə gəlirlər. Və dəhlizin parlaq xalçası üzərində dayanıb boşboğazlıq edirlər. Kristina son dərəcə güclü blenderin qapağını örtüb, bir anlıq ən yüksək sürətə çevirir. Maye, ürək döyüntüsü kimi, şüşə divarın yuxarisına doğru sıçrayır. Ole qışqırır: “Nəşə dedin?”

Ole qaçmağa çıxanda Kristina getməyə hazırlaşır. Taksi artıq neçə gündür sifariş olunub; Kristina fiyord⁸¹ boyunca o qədər irəli getmişdi ki, nəhayət, iki xəfli siqnal tapa bilmişdi. Özünü sanki qaçırılmış kimi hiss etmişdi və indi qaçışını hazırlayırdı. Bilirdi ki, Ole onun gedişinə sevinməyəcək, amma bu təbiət-ailə bağlılığı anının onunla heç bir əlaqəsi yoxdur.

“Nəşə olub?” – deyər Ole qayıdanda soruşur. Saçına bir yarpaq yapışdırıb.

“Yox”, – deyər Kristina əvvəlcədən məşq etdiyi səbirlə tonla cavab verir. Təkərli çamadanın dəstəyi bir az kobuddur, qatlama mexanizmin düyməsi barmağının altında yüngülcə oynayır.

⁷⁸ Smuzi – meyvə və tərəvəz qarışığından hazırlanmış qatı içki.

⁷⁹ Spirulina – zülalla zəngin mavi-yaşıl yosun tozu; çox vaxt qida əlavəsi kimi istifadə olunur.

⁸⁰ Tiny-house - çox kiçik sahəsi olan, minimalist yaşayış üçün nəzərdə tutulmuş ev növü. Adətən 10–30 kvadratmetr olur; hər yer kompakt şəkildə planlaşdırılır.

⁸¹ Fiyord — dəniz suyunun quru sahəsinə dərin şəkildə daxil olaraq əmələ gətirdiyi, dik yamaqlı, uzun və dar körfəz tipli coğrafi relyef formasıdır. Adətən buzlaqların əriməsi nəticəsində yaranır. Xüsusilə Norveç sahillərində çox geniş yayılıb.

“Axı, sən əvvəlcə bir az fasilə vermək istəyirdin”, – Ole deyir.

“Hə”, – Kristina deyir. – “Elə bir yerdə ki, mənim üçün əlverişli olsun. Sakitlik olsun”.

“Buradan daha sakit yer var?” – deyə Ole idman ayaqqabılarını çıxarır. “Sadəcə gərgin olmamağa çalışmısan, əzizim. Bir az ki sakitləşdin, burada dünyanın bütün boşluğu, rahatlığı sənə olacaq”. Olenin sviteri tər içində olsa da, bacılarından birinin təriflədiyi bioloji yumşaldıcının qoxusunu verir. Kristina həyəətə dönməyə və yolsuzluğa uyğun olmayan maşının səsinə eşidir.

“Mən getməliyəm,” – Kristina deyir. Ole sanki kimsə onunla təzəcə ayrılıbmış kimi büzüşür. “Sən də gələ bilərsən?” Ole tərpənmir. Taksi signal verir. Kristina çantasının qayığını çiyinə keçirir. Ağlına heç bir söz gəlmir – nə uyğun, nə uyğunsuz. Sanki bu vəziyyət üçün sözlər aktiv deyil.

Sonra bir neçə şey eyni anda baş verir: Kristina qapıya doğru getmək istəyir, Ole onu qolundan tutub saxlayır və Kristina onun gücünü nəzərə almadığı üçün yıxılır. Qalın, rəngli xalça onu zədədən qoruyur, amma yenə də çiyindəki ağrıdan nəfəsi kəsilir. Təkərli çamadan mətbəx masasına çırpılır, taksi signal verir, Kristina qolunu tərpədə bilmir, inildəyir. Ole onu qaldırmaq istəyir, Kristina ağrıdan çıxır. Sonra Ole paltar dolabının qapısına yumruq vurur – “Fuck!”. Qapı çatlayır, onun əli taxtanın içində ilişib qalır. Çıxaranda sümük görünür, sonra qan. Taksi onları təcili yardıma aparır. Olenin əli tikilir – bəxti gətirib. Kristinanın sol qolu yerinə salınır, sarğıya qoyulur və bir neçə həftə hərəkətsiz qalmalıdır. Tiny-house-a qayıdanda Ole çantanı boşaldır, Kristina xalçadan qanı necə təmizləyəcəyini düşünür: kartof nişastası və sabun. Sonra bacılar gəlir. Onlar qablarda çoxlu yemək gətirirlər. Kristina meyvə salatındaki üzümlərin soyulduğunu görəndə bərk əsəbiləşir. Bu mənasız həssaslıq mənzərəsi onun içində bilmədiyi bir nöqtəni işıqlandırır.

Növbəti həftələr sarğı və boyundan asılan bağla keçir; bu müddət boyunca onlar münasibətlərini yumşaltmağa çalışırlar. Sarğı necə qat-qat dolanırsa, günah hissləri də bir-birinin üstünə eləcə yığılır. Hər ikisi uşaq səsi ilə danışıq: Kristina nəyə istəyəndə, Ole isə “sən mənim üçün hər şeydən” deyəndə.

“Sənə üçün, canım”, – Ole son müayinədən qayıdanda deyir. Əli artıq sağalıb, sadəcə əvvəlkindən bir az açıq rəngdə və nazikdir. O, yapışqan lentdən müxtəlif ölçülü parçalar qoparıb mətbəx masası ilə çanaq arasında döşəməyə yapışdırır. Lenti onun ətrafında halqa yaradana qədər dolayır.

“Yaxşı”, – Kristina divandan deyir.

“Amma bura gəlməlisən”.

Kristina seriala baxmağa davam etmək istəyir, çünki telefonda bir xətt signal var. Amma çiyini bəhanə edib üzünü turşudur. Ole divana yaxınlaşıb əlini Kristinaya uzadır. Kristina onun əlini tutur və Ole onu ayağa qaldırır. Sonra onu lent dairəsinin ortasına aparır.

“Həyatımın sevgisi üçün”, – Ole deyir. Kristina təlaşlanmağa başlayanda, Ole izah edir: “Sənə lazım olan yer üçün. Sakitlik üçün”. Baxışlarındakı gözlənti o qədər böyükdür ki, Kristina az qala gülmür.

“Mətbəxdə? Mən başa düşmədim”.

“Bu Raseborqdur! Sənə üçün. İstəsən bu adada sahil evi, istəsən otel qura bilərsən. Ada sənindir”. O, tünd rəngli və məsaməli bir daşı mətbəx masasının üstünə qoyur. – “Sənədlər notariusdadır”.

Kristinanın gündəlik təqvimində “Myland” yazılıb — rəng seçimi: “Laguna” — körpəsi ilə bağlı görüşlər üçün. O bunu istehza ilə deyir, amma elə bir tonda ki, onu yaxından tanımayan kimsə bunun U3 müayinəsi və ya doğuşdan sonra bərpa kursu ola biləcəyini zənn edər. Kristina isə belə yanlış fikirləri düzəltməyi çox sevdi. *Myland* — “my-island” ifadəsindəki bir hecanın qısaldılmasından yaranır. *Myland*, çünki bu faktiki olaraq həqiqəti əks etdirir: bu onun ölkəsidir. Və bu “torpaq sahəsi” mənasında yox, “suveren ərazi” mənasındadır. Çünki burada daha yaxşı hasarları olan qonşular yoxdur, özünə kərpicdən soba düzəldən,

“yanıb-tükənmiş” dövlət qulluqçuları da yoxdur. Burada yalnız Baltik dənizi var — özünün o orta səviyyəli yumoru ilə. “SuperShe” adını isə PR-assistenti uydurmuşdu: interyer dizayneri adada gəzinti zamanı “super-şıq” deyəndə onun ağılına gəlmişdi. Kristina bir müddət buna öyrəşməyə çətinlik çəkirdi, çünki bu ideyanın ona aid olmaması onu bir az qıcıqlandırır. Amma eyni zamanda anlaşırdı ki, adanın unikallığını bu qədər açıq və cazibədar ifadə edən başqa ad ola bilməz. Bu ada artıq yoxsul və səyyar bir keşişin adı kimi səslənən “Raseborq” adını daşımamalı idi. Kristinanın keçirdiyi bütün görüşlər arasında ən çox xoşladığı interyer dizayneri ilə olan görüşlərdir. Gənc bir qadın, öz inanılmaz dərəcədə solğun görünüşünü məqsədlə şəkildə bir üsluba çevirir və bu, Kristinanı qərribə şəkildə həyəcanlandırır: qara saçlarını iki hörük kimi sinəsinə salır, heç bir makiyaj yoxdur, amma həmişə çəhrayı yanaqlar, sərt parçadan dizə qədər enən qutuvari donlar. Dizayner Finlandiyada hansısa məktəbdə oxuyub, ənənəvi taxta tikintilər üzrə ixtisaslaşmış. Ləhcə ilə danışır və meşə quşu kimi gülür. Kristina iki-üç seçim arasında qərar vermək istəyirsə, ona şəkil və ya link göndərmir, — günəşin doğuşu, səma görünüşü və ya hansısa ada səhnəsi ilə başlayan video-mesaj göndərir. Sonra kameranı özünə çevirir, — sanki Kristina onun kim olduğunu bilmirmiş. Ancaq bundan sonra soba modellərini çəkir.

Kristina PR şirkətinin xüsusi seçdiyi jurnalistlərə, - hamısının ağızda eyni cür inci kimi dişlər var, - deyir: “Sevgi, əlbəttə ki, burada ilham mənbəyidir. Mənim partnyorum buradandır və mən ona aşiq olandan sonra ölkəyə, sonra da bu adaya vuruldum, — yalnız bizə aid bir adaya”.

“SuperShe yalnız bir məkan və ya bir fasilə deyil. SuperShe — yaxşı hiss deməkdir”, - Kristina bir anlıq susur və jurnalistlərdən birinin gözlərinə baxır. “Özümü bənzər insanların içində təhlükəsiz olduğunu hiss etmək deməkdir. Özümüzdən yayındıran heç nə etməmək deməkdir. SuperShe birləşdirir və güc verir — hamımızın çox ehtiyacı olan gücü”.

“Bu doğrudur ki, bir həftəlik qalmağın qiyməti 4000 dollaradək olacaq?” — yumşaq materialdan damadama saç lenti taxmış influenserin sualı saxta bir sadəlvhlüklə səslənir. “Buraya havayı uç gəl, sonra da guya araşdırıcı jurnalistlik elə”, - deyə Kristina düşünür. Bəlkə də ənənəvi mediadan kənarında belə influenserlərə bel bağlamamalı idi.

“Özünə aid bir ada — heç kim üçün heç nə olmağa məcbur olmadığın bir ada — əlbəttə ki, qiymətsizdir. Mənim üçün SuperShe təcrübəsinin bir YUXU kimi olması vacib idi. Və düşünürəm, yuxularımızdan heç nə kəsməməliyik. Məsələn, əslində, budur”. Kristina gülümsəyir, influenser isə yox. Sanki bu dünyada bərabərlik varmış kimi. Hamı üçün hər şeyə çıxış... Əsas sualı qabaqlamaq lazımdır. “Bəli, burada seçim olacaq. Çünki yalnız bura gələnlərin hamısı “klass qadınlar” olarsa, SuperShe də öz sinfini qoruyar. Biz yaxşı enerji, yaxşı söhbətlər, yaxşı əhval-ruhiyyə və ada xaricində də bizi SuperShe edən əlaqələr istəyirik! Necə də gözəl deyiblər: mənim sevimli pozam? CEO!” Bu dəfə influenser də gülür. Kristina dərinədən nəfəs alır, sanki bütün şam ağaclarının qoxusunu, sahili, dənizi eyni anda içinə çəkir.

SuperShe adasının ilk qonaqları arasında TEDTalks-un Global Development meneceri də var. O, Kristinanı “Həssaslıq və qadın həmrəyliyi — gələcəyin bazarlarında uğur strategiyası kimi” mövzusunda çıxış hazırlamasını xahiş edir. Kristina dərhal razılaşıır, — çünki bu çıxış ona geniş auditoriya, legitimlik və geniş paylaşım imkanı verəcək. O, çıxışı yazmaq üçün bütün həftəsonunu ayırır. Tayt və kapüşonlu sviterdə ya xalçada, ya da pəncərə küncündə oturur və işləyir. Ole ona içində qovrulmuş düyü olan yaşıl çay gətirir. Axşam isə yorğun olsalar da, bir-birilə zərif davranaraqq sevişirlər. Bazar ertəsi Kristina yazdığı mətni göndərir. Yarım saat sonra cavab gəlir: redaktor feminist baxışdan kapitalizm barədə hansı mövzuların maraqlı ola biləcəyinə dair təkliflər yazıb. Kristina redaktora izah edir ki, o, məktubdakı əlavəni, yəni çıxış mətninin özünü, yəqin, görməyib. Redaktor cavab verir: “Yox, oxudum. Amma ilk qaralama ilə hazır ssenari arasında həmişə uzun yol olur. Söhbət milyonları ilhamlandırmaq gücündə olmalıdır”. Kristina çəhrayı-qızıllı rəngli qapağı olan noutbukuna qışqırır. Ole qapıda dayanıb, nə baş verdiyini soruşur. Kristina ona elektron məktubu göstərir. Və Ole böyük bir səhv edir. Kristinanı qucaqlayıb “bu nə axmaq redaktordur, böyük düşünə bilən qadınlara nifrət edir” demək əvəzinə, redaktorun iradlarını anlamağa çalışır. Qaralamadakı bəlkə də bir az səthi səslənən hissələri sitat gətirir və öz fikrini söyləyir: “Şəxsi brend təzyiqi, imperiya tipli demokratiyanın struktur boşluqları barədə daha çox eşitmək maraqlı olar...”

Kristina sakit, amma amansız şəkildə deyir: “Fikirlərin də, boşluqların da yerib dibinə batsın”. Ole susur. Kristina yumşaq corablarını çıxarıb idman geyimini geyinir, yağışa baxmadan çölə çıxır. “Qadın bərabərliyi məsələsi necə düzələcək”, — deyə Kristina düşünür, — “axı, hər yer paxıl qancıqlar və hər şeyi bir anın içində baltalamağa hazır olan axmaqlarla doludur. Qoy, gəlsin, görsün! Öz gözü ilə görsün ki, mən nələr yaratmışam”.

Kristina kağızları əlində tutur. Sonradan Ole ilə redaktor qadının arasında bu hekayənin nə vaxt başlaya biləcəyini dəqiqliklə xatırlaya bilmir. İlk görüşdə yox, buna əmindir. O vaxt söhbət yalnız kitablardan gedirdi — redaktorun ən vacib hesab etdiyi səhifələri yapışqan vərəqlərlə işarələdiyi kitablardan. İkinci görüşdə PR-assistenti də orada idi, Oleni Kristina xatırlamır, amma o buralarda olmalı idi. Yəqin, hansısa deşikdən o quru idealistə tərəf ya öz qələmini, ya da kim bilir... başqa bir şeyini uzadlıb. Məktublar. Axı, kim məktub yazmaq fikrinə düşə bilər, o lənətə gəlmiş romantizm dövründəki kimi? Zərflər acgözlüklə cırılıb açılıb, kağızların kənarları qalxıb, o vaxt Olenin əzilmiş əlinin əti kimi. Oxumaq? Oxumamaq? Alt paltarlarının, kombinezonun altına qoymaq? Kristina məktubları sobanın mavi alovunun üstünə atır; bir anlıq kağız bütöv halda alov halqasının içində durur, sonra isə kiçik tüstülü lövhəciklərə çevrilir. Bəs məktubda heç nə olmayıb? Bəlkə o qadın ona sadəcə referatlar göndərib, — Simone de Beauvoir-in Sartra yazdığı məktublar haqqında, “Mənim əziz çöl dovşanım”, və ya Sylvia Plath-ın gündəliyi barədə? Axı, aşkar görünür ki, bu pəhriz çörəyi kimi quru adam çox şey demək istəyir, — adamın heç vaxt eşitmək istəməyəcəyi qədər çox.

Oledən 31 cavabsız zəng.

“Hey”, — yoqa müəllimi deyir, — “qoşulmaq istəyirsən? 60 dəqiqə Yin”.

“Bu gün yox”.

“Yaxşı. Date bites⁸²-i unutma, yeməlisən”.

Kristina SuperShe adasına gəldiyindən bəri işçilərin blok-kotecindəki divanda uzanır. Başını bir az yana çevirsə, şam ağaclarını görə bilər, amma başını nadir hallarda yana çevirir. Düşünmüşdü ki, ada onu sakitləşdirəcək, ayağının altında özünə məxsus torpağın olması hissi, məsafə, nəfəs alma, - guya adama yaxşı təsir edən bütün o şeylər adada vardı. Kristinanın halı pisdir, helikopterdən qalan ürəkbulanma keçmir. SuperShe-lərin yüngül addımlarını eşidir, — ucadan qəhqəhələr çəkib çadıra tərəf gedirlər. Kristina interyer dizaynerinə yazır. Yazır ki, yeni rəng konseptini yenidən nəzərdən keçirmək istəyir, ən yaxşısı sabah, çünki hazırda adadadır, saat on bir ona uyğundur. İnteryer dizayneri gün batımının şəklini göndərir, — ön planda baş barmağını qaldırmış əl. Kristina şəkllə batereyası tükənənə qədər baxır, sonra yatır.

“Yalnız bu gecə qala bilərəm, sabah bacım mənə baş çəkməyə gəlir”, — interyer dizayneri deyir. Paltosunun rəngi pis havanı xatırladır.

“Bu çox vacibdir?”, — deyə Kristina soruşur və yenidən içki süzür.

“Axı, biz hər şeyi danışmamışdıq?”, - interyer dizayneri deyir. O, qeyd kitabçasını vərəqləyir. Sonra telefonunda şəkilləri tapıb Kristinaya göstərir: interyer dizayneri, ona çox bənzəyən başqa bir qadın və gülən bir körpə.

“Həm bəli, həm yox”, — deyə Kristina cavab verir. Nəm saçlarından gələn duş gelinin sərt ətirini hiss edir, özünü rahat, yüngülləşmiş kimi hiss edir. Qırmızı SuperShe idman kostyumunun ona güc verdiyini duyar, — ayaqları yalın olsa belə. Amma söhbət xırda detallardan deyil, fəlsəfədən gedir.

“Axı, məqsəd doğrudan da nəyisə dəyişməkdir”.

---

⁸² Date bites - xurma ilə hazırlanan kiçik enerji toplarıdır.

“Konsept artıq tamamlanıb, Parisdən rəy gələndən sonra”, — interyer dizayneri deyir.

“Axı, məsələ rənglərdə deyil. Bu yaşılın bir az qırmızıya, ya da sarıya çalması sadəcə göz boyamaqdır”, - deyə Kristina cavab verir. İnteryer dizayneri stəkanını masanın üstünə qoyur.

“Mən ümumi müqayisədən danışiram. Niyə o vaxt bu işi qəbul etmişdin?”

“Mən... yəni komanda ilə Riikanın vasitəsilə tanış olmuşam və onun mənə güvənməsi maraqlı gəlmişdi. Bir də materiallarla təcrübə aparmaq imkanım vardı, bir növ sərbəst idim”.

“Doğrudur!”, - deyə Kristina yenidən içki süzür. “Burada yaratdığımız şey azadlıqdır”.

“Yaxşı”, — interyer dizayneri deyir.

“Səncə biz yolun yarısında dayanmışıq?”

“Sənin nə demək istədiyini tam bilmirəm, Kris”. Sanki kimsə, nəyəsə tam əmin ola bilərmiş kimi. Əminlik deyilən şey sadəcə bir xəttidir. Utandırıcı məktub kağızının üstündə bir ləkə. Qoy, öz üstünlüklərinə inanıb otursunlar, qoy düşünsünlər ki, onun bütün dərdi biznesdir. Qoy, elə bilsinlər ki, qadın məsələsi naminə bu günün dünyasında hansı çətinliklərin mövcud olduğundan, ümumiyyətlə, xəbəri yoxdur.

“Mən bizi nəzərdə tururam”, — Kristina deyir, — “bizim hərəkətimizi. Biz burada böyük bir şey yaratmışıq. Bunu qətiyyətlə kiçiltməməlisən”.

İnteryer dizayneri başını tərpədir. “Bura xüsusi bir yerdir”.

“Əlbəttə”, — deyə Kristina yenə içki süzür. Qazlı içkinin köpüyü qədəhdən incə bir sap kimi yuxarı qalxır.

“Bu Apples-lər, Ivys-lər, Blues-lar... yəni, aydındır, onlar bura gəlirlər, çünki bu bir həyat tərzidir, vəssalam. Bir də pul — onların pulu var”. Kristina pəncərənin qabağında dayanıb qaranlıq fonda öz əksini görür. “Amma biz — biz yeni bir dünya istəyirik”. Şüşənin soyuqluğu Kristinanın ovuclarına və alınına toxunur. Və hamarlığı.

“Hamı bir az daha insani bir sistem istəyir, elə deyilmi?” — interyer dizayneri deyir.

“Bizə radikalıq lazımdır”, — Kristina deyir. “Sən və mən — birlikdə bunu dəyişə bilərik. Sadəcə özümüzü ciddi qəbul etməliyik. Məkan ehtiyaclarımızı”.

Kristina əllərini interyer dizaynerinin çiynlərinə qoyur. Və onun hörüklərinə toxunur.

“Kris?”

“Biz buradan sadəcə getməyəcəyik”, - Kristina deyir. “Burada qalacağıq. Enmə meydançasını bağlayacağıq, telefonları, routerləri, iPad-ləri, Fitbit-ləri, Bluetooth-u olan hər şeyi atacağıq, — nə axmaq addır bu Bluetooth, guya Harald Blauzahn, bütün Danimarkanın və Norveçin fatehi. Yəni, H və B runlarının loqo seçilməsi — kim belə şeyə qərar verir ki... Elə buna görə də əlaqəni kəsəcəyik. Öz azadlığımızı özümüz quracağıq. Fatehlərsiz. Müharibəsiz! Bu bir inqilab olar. Amma Ruinart şampanı və keşyu pendiri ilə. Hətta yoqa da olar. Bu bizim ada olar. Təkcə bizim. Hətta kameralar göndərsələr də, hətta peyklərdən zoom edib xoşbəxtliyimizin necə işlədiyini görmək istəsələr də, — biz özümüzdə qalacağıq. Özümüz üçün. Öz dünyamız olaraq. Və yalvarsalar da, heç kimi qəbul etməyəcəyik. Kim nə qədər pul təklif edərsə-ətsin! Qoy xatırlasınlar ki, bizi ələ salmışdılar — ideyamızı, səni və məni”. İnteryer dizayneri Kristinanın biləklərindən elə bərk tutur ki, Kristinanın əlləri çiynlərindən ayrılır — əzələlərinin üstündən, saçlarının üstündən.

“Kris. Kris!” İnteryer dizayneri artıq Kristinanın qarşısındadır. Onun əlləri Kristinanın qollarında isti hiss olunur. Qadının bütün varlığı Kristinaya qəflətən bir palto kimi görünür, — sanki içərisinə girib gizlənməyə dəvət edir. Kristinanın əzələləri boşalır və interyer dizaynerinin onu qucaqlamasını gözləyir. Kristina çoxdan heç nədə bu qədər qorunma və güvənlik hissi tapmamışdı.

“Biz yad dilləri... toxuya bilərik. Ya da otları. Bir spiral. Kərtənkələlərlə. Adada varmı... biz... gizlicə aşıq ola bilərik, istəyirsənsə. Və ya quşlar. Nə istəyiriksə. Məsələ də budur, etiraf etməlisən. Əslində, — bu, həqiqətən, çox yaxşı fikirdir”.

Əgər

Əgər mən bir ada olsaydım, çoxdan heç vaxt heç kimə könül verməzdim. Mən elə bir ada olardım ki, öz-özümə soruşardım: görəsən, bu, beləmi qalacaq, — mən olduğum yerdə artıq heç vaxt daşqın olmayacaq? Qum təpələrinin üstündə işıldaböcəklər görünməyəcək? Əgər mən bir ada olsaydım, öz-özümə deyərdim ki, bütün bunların üstünlükləri də var; məsələn: adadakı səsəmlə “Diqqət!” deyərəm. Əsas məqam. Əgər mən bir ada olsaydım, Louise Bourgeois-nı düşünərdim; o bir dəfə demişdi ki, məhsuldar olmayanlar sadəcə sublimasiya etməyi bilməyənlərdir. Mən sahil dərimitin qurumuş yerlərini düşünərdim: qırmızı-boz qayaları, kərtənkələləri və aqavaları ⁸³. Onların çiçəklərinin zəhməti haqqında düşünərdim: ev yüksəkliyində, danılmaz dərəcədə dik duran o çiçəkləri. Əgər mən bir ada olsaydım, ehtiyacım olan bütün sakitliyə sahib olardım.

---

⁸³ Aqava – isti və quraq iqlimlərdə bitən dekorativ bitki.

Canavar olmayan ərazi

Miss Lipscomb! Jessie! Düzdür, Elborne, bağışla. Vərdiştir. Amma mən səni yalnız o adla tanımışam. Sənsə məni artıq tanımırsan, baxışlarındakı çaşqınlığı görürəm. Halbuki səni xəbərdar etmişdim! Heç nə qalmayıb. Heç nə qalmayıb o vaxtlar sənənin açıq-qırmızı çalarda portretini çəkdiyən o Camilledən. Heç nə qalmayıb əsərlərimdən. Bu səni sevindirir? Qane edir? Dahinin axırda gipsdən də dəyərsiz olması sənə rahatlıq gətirir? Elə bir valyuta ki, nə ləyaqəti, nə diş-dırnağı, nə də istiliyi ödəyir. Paltom mənə verildəndə bir az yaxşı vəziyyətdə idi, amma burada daim qışdır, Jessie, sən təsəvvür belə edə bilməzsən. Cənub yalnız varlılar üçün istidir. Papaq... qoy papaqdan danışmayaq, Jessie, lap yaxşısı heç mənim barəmdə danışmayaq. Gəl, səndən danışaq! Jessie, sən həqiqətən bütün bu yolu gəlib çıxmısan, — zamanın geniş qolundan, dar İngiltərə kanalından keçib, qardaşımdan məni görmək üçün icazə ala bilmisən. Bunu indiyə qədər heç kim bacarmamışdı, çünki bütün Claudellər inadkardır. Qırx il, Jessie. Bilirəm, biz inciyərək ayrıldıq, mən bir daha sənə yazmadım, üzr də istəmədim və indi, nə qədər çalışsam da, nəyə görə inciyib ayrıldığımızı xatırlaya bilmirəm. Axı, hər şey həmişə pula, ya da pulsuzluğa bağlıdır. Jessie, necə bir səfalətə düşdüyümü, təsəvvür edə bilməzsən. Hətta mebellərimi də satmalı oldum, — axırda yalnız bir kreslo və bir çarpayı qalmışdı, buradakı kimi, Jessie, amma o mənim idi, tək idim. Amma bunlar keçmişdə qaldı. İndi isə, Jessie, indi sən buradasan. Burada — dirilərin ruh olduğu yerdə. Səslərini eşidirsən, nazik vəərəqlərin üzərində xışıldayan göstərişlərə və vədlərə bənzəyir, amma özlərini heç vaxt görmək olmur. Gəl, gəl, yanımda otur. Məndən qalanların yanında. Hər bədənin öz yaratdığı bir kölgəsi olur. Burada.

Mənə? Misirə səfərinə aid bir albom. Williamın çəkdiyi şəkillərlə. William Elborne. Gözəldir. Təşəkkür edirəm. Yox, həqiqətən. Adətən burada kimsə mənə bir şey gətirəndə, o, ya mürəbbə olur, ya kərəyağı, ya da çay. Anam göndərərdi. Buraya gəlməyə vaxt tapmazdı. Villeneuve-dən buraya qədər olan yol... onun üçün həddən artıq uzaq idi. Şəhərdə isə, — təsəvvür edirəm, Papa sarayının kölgəsində, — bir satıcı vardı, ona göstəriş verirdi ki, arabir nə isə göndərsin.

Sonra mən tələsərdim ki, vaxtında təşəkkür edim, hər şeyin çatdığını bildirim. Yoxsa anam dərhal soruşardı, həm də bir az inciyərək. Tənbeh məktubundan sürətli məktub olmurdu. Kolbasa isə nadir hallarda göndərərdi. Burada mənə yemək verirlər, amma mən yeyə bilmirəm. Kimlərin barmağı dəyib, bilmək olmur. Həmişə özüm kartof və yumurta bişirirəm. Qabığına gizlənmiş dadı uzaq bir qohum kimidir: çox seçilən deyil, amma həmişə eynidir. Hə, albom... Piramidalar, Misir! Heç gözləməzdim. Bu qədər yol gəlmisən. Amma, Jessie, bu dəqiqliyə bax! Kənarların mükəmməlliyinə! Qumla daş arasındakı kontrasta! Mən həmişə o hekayəni sevmişəm: Seth qardaşı Osirisə gizlicə ölçür ki, ona tam uyğun bir sandıq düzəltsin. Sonra da deyir ki, kim sandığın içində uzana bilsə, sandıq onun olacaq. Və Osiris sandığa girən kimi, üstünü qurğuşunla örtür. Bu sandıq məni uzun müddət maraqlandırır. O dəqiqlik. Hər cür müqaviməti içində kilidləyən bir qab ideyası. Sərbəstlik. İndi mən özüm də belə bir sandığın içindəyəm və ora hər gün bir az daha dəqiq sığışdığımı hiss edirəm. Bəlkə də buna layiqəm, - dünyanın məni unudduğunu... yox, mənim özümü unudduğumu bilmək üçün. Yaxşı günlərdə isə dünyanı da unuduram. Yalnız Paul, Paul bura gəlirdi, illər əvvəl. Sabun gətirirdi, şəkər gətirirdi, sap gətirirdi. Amma yaşamaq sevincini gətirmədi. Bilirsiniz, o indi səfir olub. Çində, Almaniyada, Vaşinqtonda. Amma onun həyat deyilən çamadanlarında bacıya, — mənim kimi ağır bir bacıya, — yer yoxdur. Yadındadır, Jessie, mənim emalatxanamdakı o kiçik masa? Sən çayı o masada gətirirdin, o qədər tünd idi ki, qəhvəyə oxşayırdı. Və biz içinə o qədər şəkər əlavə edirdik ki, sanki şirniyyat yeyirdik. Dişlərimiz az qala titrəyirdi. Sonra yenidən heykələ qayırdıq, — sanki hər şey eyni idi, bir-birinə bağlı idi. İndi isə hər şey yox olub. Hətta dişlərim də, — çünki uzun müddət çeynəməyə tab gətirmədilər. Başqaları, bəli, başqaları sifariş aldı: abidələr, obyektlər... bəlkə də, kiminsə bədəninə görə biçilib hazırlanmış sandıqlar. Amma məndən... məndən heç vaxt nəsə istəmədilər. Boş vədlər. Bir dəfə bürünc heykəl sifariş verildilər, sonra elə davrandılar ki, guya heç deməyiblər. Bir dəfə də bir heykəli itirdilər. Beləcə davam etdi. Mən bütün gücümə dirəndim, Jessie, iyirmi il boyunca, amma kim diz üstədirsə, ondan dua istəyirlər. Qəbul et. Qal.

Bəlkə sən... Yəni, sən o vaxt demək olar ki, bizim ailədən sayılırdın. Bizimlə bir yerdə masada otururdun, və yadıncadırmı, anam necə mehriban idi? Həmişə çarpayını yaxşıca çırpıb düzəldirdi, gülləri təzələyirdi. Şilling sikkələrinin xoş cingiltisi onu sənin xeyrinizə ovsunlamışdı. Amma mənim üçün heç nə onu ram edə bilmədi. Paul o vaxt hələ gənc idi, bilmirəm, sən onun nəyinə güvənə bilərsən? Bəlkə ağına, bəlkə də öz fransızcana, — diz çökmə hərəkəti kimi səslənən o fransızcana; bəlkə bu, onun içindəki yumşaqlığı oyadar. Yəqin ki, sən ona artıq xatırlatmısan, başqa necə ola bilərdi ki, sənə buraya gəlməyə icazə versin? Buna arxayın ol, ona mənim buradakı vəziyyətimi danışa bilərsən. Mənim mülki həyatda yaşamaq arzumdən, — belə demək mümkündürsə, — sərgi olmadan, dəyər verilmədən, heç bir “mövqe” olmadan bir həyat... Onlar bunu da mənə qiymirlər. Amma and içirəm ki, bundan sonra heç vaxt elə bir şey yaratmayacağam ki, onun “həqiqət” olmasını istəyim; hər profilin içindəki kəsik kimi aydın bir həqiqət. Və yeddinci gün O, əllərini quru qoynunda saxlayaraq dünyanı seyr etməklə kifayətləndi. Və O anladı ki, heç nə əbədi deyil, çünki sonda yalnız su, hava və daş qalır. Və onlar bir-birinin içindən keçir, və xatirənin damarları işıqla dolu olur. Azadlıq, Jessie, mən həmişə yalnız azadlıq istəmişəm. Özüm olmaq azadlığını, nə bir müəllimin, nə də bir kişinin hökmü olmadan. Jessie, Jessie, bu günlərdə Respublikanın prezidenti kimdir? Adını qapının qarşısındakı meydançada unutmuşam, pillələrin başında, böyük qapının yanında. Və şalvarlar, Jessie!

Jessie, yadıncadırmı, o vaxt emalatxanada, — nəhayət ətəksiz işləmək üçün, — polis icazəsinə ehtiyacımız olacağını demişdik?

Bax,
indi,
indi,
indi,
qışqırıqlarımı eşidirsən...
Həm içəridən,
Həm çöldən gələn
İniltiləri eşidirsən, Jessie?
Əzabları eşidirsən, Jessie?
Onlar artıq başqa dünya ilə danışirlar.
İndi,
indi,
bax, indi,
indi... eşidirsən?

Burada “sakitləşdirmək” deyilən şeylə burada “sakitlik” adlanan şey arasında olan fərqi eşidirsən? Burada sakitlik yoxdur, heç vaxt yoxdur. Əgər qışqırmırlarsa, boş-boş danışirlar. Məna da, duyğular da kar qalır. Bu qurd yemiş sağaltma...

Sağaltma müəssisəsində varlığın ehtiyac duyduğu hər şey çatışmır, hər şey məndən sürətlə qaçır. Bacılar isə mərhəmətlidir, papaqları partlayana qədər mehribandır. Mən azadlığın bacısıyam, və sən, Jessie, sən də eləsən. Biz bəlkə dost deyildik, amma bacı idik — bu dəqiqdir. Və indi mənim başqa ümidim yoxdur, ancaq sənsən — İngiltərədən buralara gələn sən. Və bilirsən ki, bunu mənə borclusan, çünki sən kimsən axı, Jessie, mənsiz? Bilirsən ki, mən olmasaydım, sən Rodinə heç vaxt çatmazdın, ya da o bizə... yəni... mən bizim üçün o ağır qapının açarı, taleyin yazdığı kimi, yalnız mən idim, bunu heç vaxt unutma. Tənhalığın nə demək olduğunu isə yalnız buraya qapandığımdan bəri bilirəm. Hamının arasında bir nəfər olmaq. İnsan olduğunu necə hiss edəsən, axı. Necə özünə qayıdasan ki, sənin sözünü daşıyan hava belə yoxdur. Anam onu məndən aldı. Və Paul indiyə qədər qərarında qalıb: ailədən başqa heç kimdən nə ziyarət, nə məktub. Guya onlara əziyyət verərəm, deyirlər. Halbuki onları ifşa edən mənim dediklərim deyil — həqiqətin özüdür.

Jessie,
Jessie,
tanıyırsanmı o
yuxunu,

dar və isti
bir tuneldə olduğun,
gil kimi bir boğazın
aşağıya
apardığı
yuxunu,
və nəhayət yuxarıya
qalxan bir keçid
tapırsan, amma orada
nə bir qapı var, nə də son,
orada sadəcə
kiçik bir
ışığı zolağı var.

Necə
orada özünə
yol tapa bilərsən ki,
sən axtarırsan, axtarırsan
başqa bir yol,
yenə axtarırsan, axtarırsan,
ta ki
oyanana qədər.
Və oyananda
rahatlıq içində
gözlərinin içindən keçib dünyaya çıxırsan,
amma içindəki o
darlıq
qalır.

Amma, bəlkə də o darlıq sənə heç vaxt əzab verməyib? Bəlkə onu bir dost kimi arzulamısan? Qəbul edilmək istəyin vardı, həmişə bir ehtiram hərəkətinə yaxın idin. Mən təkcə Uilyamı, cənab Elborneyi demirəm, valideynlərimi, Rodini də deyirəm. İşindən ötrü darıxmırsan? Sən ki heç nə oğurlamamısan? Nə bir aləti, nə bir gücü?

Sən rəsm dərsi verirdin? Rəsm dərsi? Bax elə bunu deyirəm, Jessie, məğlubiyyət qarşısında sənə xas olan o təslimçilik. Bacarıqlarının məzarlığında otlayırsan və yenə də elə bilirsən ki, hər şey yaxşı uyğunlaşır. Dışlərinin arasında bircə yaşıl çöp olsun, amma əlin əsl mahiyyətin içində olmasın — belə rahatsan. Jessie... ikimiz də yaxşı bilirik ki, səndə alışılmış olanın üfütündən o tərəfə keçən heç bir parıltı yox idi. Amma yenə də sən tək olmazdın, Jessie — yenə də tanınan, bununla dolana bilənlərdən olardın. Məndən qat-qat asan. Gəl, uşaqlardan danışmayaq. Qoy, uşaqlar öz kiçik sandıqlarında, — həyat adlanan o qutularda, — sakitcə qalsınlar. Bilirsən, Jessie... ya da bilmirsən, bilə də bilməzsən, boş ver, getsin. Demək istədiyim yeganə şey budur: heç nə qalmayacaq, Jessie, qalan yalnız daş olacaq. Və mənə heç vaxt bir parça əbədlilik vermək istəmədilər — nə qədər çox yazıb qışqırsam da, nazirliyə yalvarsam da, Jessie... axırda diz çöküb yalvardım.

Bürünc olsaydı, bəlkə — axıcı bir an kimi. Amma mərmər? Qətiyyə. Mən fiqurları geyindirmişdim, çünki bədənlərin çılpaqlığı cənabları narahat edirdi. Bədənlərin çılpaqlığı! Heç Rodindən, heç Boucherdən, ya hansısa kişidən bir aktı ört-basdır etməyi tələb ediblərimi? Yox, heç vaxt. Sən təsəvvür belə etməsən, Jessie, məni sarsıtmaq üçün nələr etmişdilər.

Və belə,
Parça-parça

mənim bədənimi
bu ölkənin içinə basdırdılar.

Əsərlər? Jessie, mənə qulaq asırsan? Artıq Camille Claudelin heç bir əsəri yoxdur. Hamısı dayandırılıb. Əlindən alınıb, yox edilib. Kim bilir, emalatxanamin başına nə gəlib. Məni pəncərədən aparanda atamın ölümündən cəmi üç gün keçmişdi. Otaq gözəl idi, baxmayaraq ki, arxa həyətə açılırdı. Seine çayının sahilindən keçən adamlar fikirlərimi yuyub işıqlandırardı. Kiçik Lüdvig adası — təmkinin, vaxtında dayanıb düşünməyin müqəddəs olduğu yer. Elə bilirdin ki, orada yalnız lövbər salmısan. Külək bir az düzgün istiqamətdə əsən kimi heyət yelkənləri açacaq, kəndirləri — yəni burjuaziyarı — buraxacaqdı.

Qonşu evdəki həkim. Boğaz dərmanı istehsalçısı. Gömrük məmuru — başı o qədər kiçik idi ki, sanki səhv yerdə birləşdirilmişdi. 1910-cu ilin daşqını qalan nə vardısı, hamısını apardı. Bəzən təsəvvürümdə Seine çayının dibində bir salon canlanır, Jessie — orada palçıqın içində yaratdıqlarımdan kiçik bir kolleksiya yatır. Sonra mən də bir müddət suyun altında yaşamışam, — qaranlıq, yumşaq yosunlar, gecənin səxavəti. Və yenə də... elə axşamlar olurdu ki, hər şey yüngül idi. Biz rəqs edirdik və sözlər ilıq idi, çünki şampan əllərimizdə kiçik günəşlər kimi parlayırdı. Bəzən onu oğurlayırdım, etiraf edirəm, ya da götürüb sonra borcu yazdırmağı unudurdum. O zaman həyat nazik bir çat kimi idi, — çiyinlərim və böyürlərim qasnaq bağlamış yara kimi idi. Tək yaşayan bir qadın. Pişiklərlə tək yaşayan bir qadın. Pişiklərlə tək yaşayan və yenə də qonaqları olan bir qadın. Bu, əlbəttə ki, çox idi. Yazıq burjuaların incə ruhları! Sən təsəvvür belə etmirsən, Jessie, onlar mənim ucbatımdan nələr çəkməli olmuşdular. Yaşayış tərzimdəki kiçik dəyişiklikləri belə eşitmək istəmirdilər, bu sözü ağızlarında nə qədər çevirsələr də. Məni şikayət etməyə tələsirdilər, bir-birlərinə hədə-qorxularla qalib gəlmək istəyirdilər. Axırda bu, bir növ idmana çevrildi.

İstehzaya çevrildi.

Yalnız mənim yaxşı pişiklərim böhtanlara heç vaxt qulaq asmırdılar. Adları “Untat” və “Unrast” idi, amma başqa adlar da deyirdilər. Pişiklər bütün adlara reaksiya verirdilər. Heç vaxt baş əymədilər, guya dahinin özünün qabağında belə. Kreslonu da, pərdələri də cırıb dağıdırdılar və mənə baxıb elə gülümsəyirdilər ki, nəhayət, həm pəncələrin nə olduğunu, həm də gecəni nədən ibarət olduğunu mən də öyrəndim. Bəlkə Paul ilə bir dəfə danışa bilərsən? Kiçik Paul artıq yazı aləmində böyük bir adamdır, buna bol-bol vaxt tapır. Rahibələrdən biri bu yaxınlarda mənə onun kitabçalarından birini göstərdi. Daha yaxşı bir aləmə aparın qapının dəstəyi kimi ovulub köhnəlmişdi, — çox şey görsə də, heç nə anlamamışdı. Onu son vaxtlar görmüsən? Balaca Paul. Cümlədən cümləyə doğru bir zəvvar kimi. Sanki ədalət üçün ayrıca bir qrammatika varmış kimi. Mən ona yazıram, yalvarıram. Ona xatırladıram ki, bir vaxtlar biz uşaq idik. Hər gün ikimiz də eyni uzunluqda idi. Bəlkə sən Paula yazarsan, hə, Jessie? Ona deyə bilərsən ki, mən artıq özüm deyiləm. Yəni tamamilə sağalmışam. Mən Villeneuveyə qayıtmaq istəyirəm, Jessie, bizim uşaq olduğumuz yerə. Hər şeyin hələ həyat olduğu yerə. Bir mənzərə içindəki həyata.

Canavar olmayan ərazi

Səni də bu qovaqlar narahat edir? Sanki iti kəsdi alətləri kimi hazır vəziyyətdə dayanırlar. Bu torpaq mənə lap əvvəldən yad gəlir, narahatlıq verir. Yaxşı ki, bura ucaldılmış qalın divarlar sayəsində onların az hissəsini görürəm.

Bəzən mənim yanıma sabun daşı gətirirlər, ya da gil. Onların danılmaz şəkildə ram olunan forması içimdə nəyisə oyadır. Amma mən yenə də özümü saxlayıram, çünki əks halda burada sonsuza qədər qalacağam. Amma Jessie, sən bu qədər sadələvh ola bilməzsən. Bu tələdir, Jessie, həm də açıq və yöndəmsiz bir tələ. Mən bircə dəfə əllərimdən hansısa formaya bənzər bir şey çıxsa, onlar dərhal deyəcəklər ki, mən hələ də

sağalmamışam. Deyəcəklər ki, mənim içimdə hələ də iradə var. Onlar məni bir küncə süpürmək istəyirlər, Jessie, mənim heç nə, heç bir postament, heç bir yer tələb edə bilməməyim üçün. Onların can atdığı yeganə şey canavarın könlünü almaqdır. Halbuki o heç vaxt bir ideya gətirməyib. Jessie, sən də bunu bilirən. Sən də xatırlayırsan ki, o yalnız bir titrəmə idi, bir çırpınma idi. Qarışq və dağınıq bir gücün boş yerə ora-bura sərf olunması idi. O hər şeyi məndən qoparıb çıxardı, məni yumşaq qaranlıqdan işığa çəkdi. Sən bilirən, Jessie, o necə ac idi. Məndən ötrü, təsəllidən ötrü ac idi. Gülürdü və dodaqlarını yalayır... sonra isə dişlərini mənim içimə, mənim o yazıq, yarımçıq, ümiddən ibarət cücərtimin içinə keçirib parçalayırdı. Onu udub yox edirdi. Nə vaxt olduğunu artıq bilmirəm, hər şey bulanıq idi. Buradakı kimi deyil, burada zaman ümumiyyətlə yoxdur. Burada hər şey yalnız konturdur.

Burada hər şey kobuddur.

Bir nağıl, Jessie?

Bu nağıl deyil! Hər şey bir hekayədir və hər şey doğrudur. Bir vaxtlar bu doğru olmuşdu, bir vaxtlar bir bəla vardı. Biri vardı, biri yoxdu, bir qız vardı, ən çox meşədə olmağı sevirdi, — nəhənglərin fikirlərinə bənzəyən qaya parçalarının yanında. Günəş düşəndə o qayalar isti olarmış. Bir vaxtlar bir ana vardı, bu uşağı hədiyyə kimi almışdı, amma onu arzulamamışdı. Pis ana deyildi, içində kin yox idi, amma birinci uşaq... Qız isə ikinci uşaq idi. Birinci uşaq, hələ ananın iki əlinə sığacaq qədər balacaykən, öz acizliyinə görə boğulub ölmüşdü. Bədəni göyərmiş və sonra susmuşdu. Ona görə də ana onu ipək bir örtüyə bükmüş, sinəsinə qoymuş, qoz ağacından və məxmərdən bir balaca sandığa yerləşdirmişdi. Sonra sandığı həmişəlik bağlamışdı — və ikinci uşaq gəlmişdi. Bu uşaq nə göyərmiş, nə susmuşdu; o böyüyürdü, boy atırdı. Bir gün çayın o biri üzünə tullanan kimi meşəyə qaçır. O bilirdi ki, yalnız dünya onu xilas edə bilər, və onun üçün dünya meşə idi. Meşə onu qoruyur, ona baxır və ona özünü unutmağı öyrədirdi. Və baxmayaraq ki, o, heyvanların izlərini və səslərini yaxşı tanıyırdı, yenə də özünü meşənin kralı adlandıran və budaqların hərəkətini ona edilən təzim sayan canavarı yenə də çox gec fərq etdi. Qız əlini canavarın böyrünə qoydu, canavar ona azadlıq və dünya vəd etdi. O zaman qız bir anlıq susdu, çünki anladı ki, onun həyat eşqi nə qədər böyük, digərləri isə nə qədər kiçik görünür. Canavar başını pəncələrinin üstünə qoydu, qız isə çevik bir hərəkətlə onun kürəyinə çıxdı, möhkəm yapışdı və onunla uzun müddət onun səltənətinin dərinliklərinə doğru getdi.

Jessie, Jessie, bəs sən bu qədər vaxt harda idin? Qardaşıma deyə bilərsənmi ki, mən artıq hamının illərlə arzuladığı o varisəm? Ona de ki, mən tam sağalmışam. Nə o, nə də başqası heç vaxt anlamaq istəmədi ki, əslində mənimlə canavar arasında heç bir bağlılıq yoxdur. Bilirəm, Jessie, onun artıq həyatda olmadığını. Amma yaşasa da, yaşamasa da, o yenə vəhşi bir yırtıcı olaraq qalacaq. Yadındadır, o necə özünü şişirdirdi. Dünya bir anlıq kənara çəkildi, bir növ ehtiram kimi — bu, canavar idi, Jessie. Mənim burada olmağım isə onun son böyük əsəri, onun yeganə ideyasıdır. Necə olub ki, ailəmi hələ də bəzi şeylərə görə pul ödəməyə inandırıb, bunu bilmirəm.

Jessie, onlar məni yanlarına almaq əvəzinə, aybaay mənim üçün pul ödəməyi üstün tuturlar, — o gündən ki, atam... özünü də, məni də o biri dünyaya yolladı. Onun heç olmasa bir qəbristanlığı var. O, yeganə adam idi ki, sonadək mənim kim olduğumu bilirdi.

Amma Jessie! Jessie, sən necə bu qədər sadələvh ola bilərsən?! O, artıq həyatda olmasa belə, hər bir yırtıcı kimi onun da sürüsü, dəstəsi var. Onlar onun qənimətini qoruyur və daha çoxunu ələ keçirməyə çalışırlar. Mən hər gün qapıya yeni qifillər vururdum, Jessie — mıxlar, zəncirlər. Qapını sındırıb evə girməyə o qədər çox cəhd etdilər ki, axırda mən özüm qapını açə bilmirdim. Qaranlıq idi, Jessie, şamlar yeganə təqvim idi. Sən o yuxunu tanıyırsan, Jessie? O yuxunu ki, əlində tüfəng tutursan. Və bilirən ki, o doludur. Necə işlədiyini də bilirən. Və o, orta məsafədən sənə üstünə gəlir. Bilirən ki, hərəkətsizlik sənə xilas etməyəcək. Onu xəbərdar etmək istəyirsən — ya da özünü — amma qışqırıq əvəzinə sənə ağzından bir güllə çıxır. Güllə vıyıldayır və onun sinəsində yox olur. O isə yenə də sənə tərəf gəlir və bilirən ki, sənə tam məhv edəcək. Onun gözləri, - gözlərindəki hər şey, - qapqaradır. Pişiklər, Jessie... mən pişikləri yandırdım, onlar məni aparmağa gəldikləri vaxt... ya da belə deyək, çalışdım. Yazıq məxluqlar — onlara da heç vaxt inanmayacaqdılar, onlara da heç bir mərhəmət göstərməyəcəkdilər. Biz üçümüz çox ac qaldıq, amma onlar yenə də geri qayıdırdılar və öz bilikləri, öz instinktləri ilə mənə sığınırıdılar. Bilmirəm hansı yarıqlardan içəri

sivişib keçirdilər. Halbuki bütün dünya artıq mənə qarşı birləşmişdi. Onların boynunu qırmalı idim. Və qırmağa imkan verərdilər də, çünki nə baş verəcəyini bilirdilər. Məhv olmaq sevginin sonu deyil, Jessie. Son, əslində onun sübutudur. Onların yumşaqlığı, onların hiyləgərliyi... amma artıq qaçış yolu yox idi. Ocağı qalamaq üçün daha çox odun lazım idi. Mebel — hər şey çoxdan satılmışdı. Mətbəx şkafinin taxtaları ilə cəhd etdim, amma baltasız heç nə mümkün deyildi. Ailəm göndərdiyi adamlar alətlər gətirmişdilər, — yenə də qapını açma bilmədilər. Çünki o qapı artıq açılmaq istəmirdi. Axırda pəncərədən girdilər və mənə də pəncərədən çıxardılar... hər yerdə şiltaq tüstü vardı. Hara gətirib çıxardı bizi bunlar, Jessie? Biz nə qazandıq? Bir xəyal üçün yox, məcburiyyət üçün hər şeyi etmişdik. Jessie, bir gün bədənlerimiz hansısa sahənin ortasında leş kimi soyuyub qalacaq. Onlar bizi yerdən qaldıracaqlar və sümüklərimizin ağıllığı yeraltı dünya üçün kiçik fəxərlərə çevriləcək. Jessie, sakit bir səma, - qabırğa və əl sümüklərindən ibarət sakit bir səma kimi. Jessie, o işıq mənim uşağım üçün də yanacaq — o, aşağıda haradasa yatır. Heç təəccüblənmə, Jessie... sən bunu illərlə hiss etmişən. Məncə, o qız olacaqdı... Vaxtında doğulsaydı, əyilməz biri olacaqdı. Qan qəzəbinin içində yanıb kül olmayacaqdı. Qız güclü idi. Biz bir yerdə olacaqdıq, heç vaxt bir-birimizdən üzr istəməli olmayacaqdıq, həmişə bir-birimizi tanıyacaqdıq. Yox, Jessie, yox... əlbəttə ki, anam heç nə bilmirdi. Bunu yalnız Paul bilirdi, çünki mənim köməyə ehtiyacım vardı, daha doğrusu pula. Başqa kimi var idi ki? Necə yaşayacaqdım? Yazıq Paul... ömrünün sonuna qədər vicdanının çardağında kiçik bir skelet ciyildəyəcək... Anama deməyib, əminəm — elə bilib ki, bəlkə Tanrı da bundan xəbər tutmaz. Jessie... əgər bu deyilə biləcək ən ağır yük deyilsə — onda nədir? On beş il ərzində mənə hər şey qadağan olundu. Jessie, mən həmişəlik bu tərənin üstündə qalacağam. Bir gün o qədər yorulacağam ki, yata biləcəyəm. Ya da ikinci bir müharibə baş verəcək. Təsəvvür elə, Jessie... bütün bu kiçik mübarizələr tamamilə mənasız imiş.

Öz yuvalarında oturan qoca dişli itlər bütün istiliyi özləri üçün saxlayırlar. Dəhlizlərdə süzülür və yalnız bir-birilə qalırlar. Qəddar, dəyişməz, lal qalırlar. Jessie... ətrafına bax:

Burada hər şey tərəddüddür,

bir geri dönüş,

bir son.

Jessie,

Jessie, buradakı bütün pişiklərin adı Persefonedir. Çağırısam gəlirlər, mən də onların çağırışına gedirəm. Biz hamımız iyrənc bir hissdən və qayıdışdan ibarət bir ailəyik. Heç nə istəmirik. Şərtləri lənətləyirik, arıqlayırıq — və yenə də, Jessie, bizdə qalan yeganə şey qürurdur. Və daş.

Qeydlər

Başdakı sitat Louise Bourgeois-nun Donald Kuspit ilə “Louise Bourgeois ilə bir söhbət” adlı mətnindən (Piet Meyer Verlag) götürülmüş cümlələrin kollajıdır.

“Qadınlar kataloqu”ndakı elanlar www.dollforum.com saytıdakı paylaşımların tərcümə edilmiş və montaj olunmuş – lakin başqa cür demək olar ki, dəyişdirilməmiş – variantlarıdır.

“Asteria, öz sözlərinə görə” mətni əvvəlcə Dafni Stefanounun «vətən/miqrasiya» mövzulu tək rəqs performansı üçün yazılmışdır; premyerası 2023-cü ildə Biel şəhərində “Alte Krone”də olmuşdur.

“Qəzəblənmək qərarı” mətninin əvvəlində verilmiş sitat Walter Benjaminin «Passagen-Werk»indən (səh. 185) götürülüb. O, “boğucu plyuş dünya” mövzusu ilə bağlı 1861-ci ilə aid “Die Grenzboten” jurnalından belə bir ifadəni sitat gətirir: “Hər daş despotik hakimiyyətin nişanını daşıyır və bütün bu təmtəraq sözün əsl mənasında həyatı ağır və boğucu edir”.

“İki ada, bir xəta və çox yaxşı bir fikir” mətninin əvvəlki versiyası 2024-cü ildə «Neue Wege» jurnalında dərc olunub. North Sentinel adası və qadınlar üçün nəzərdə tutulmuş lüks tətillik adası SuperShe-Island həqiqətən mövcuddur; amma bütün digər personajlar və hadisələr uydurmadır.

“Canavar olmayan ərazi” isə heykəltəraşlar Jessie Lipscomb (1861–1952) və Camille Claudel (1864–1943) arasında gecikmiş görüşü bədii şəkildə təsvir edir. Hər iki qadın gənclik illərində Auguste Rodinin emalatxanasında çalışmışdır. 1929-cu ilin yayında Camille Claudel Paris yaxınlığındakı Villeneuve-dən 1917-ci ildə Avinyon yaxınlığındakı Montfavet psixiatriya mərkəzinə köçürüldükdən və orada məcburi şəkildə yerləşdirildikdən on beş il sonra Jessie Lipscomb İtaliyaya səfəri zamanı ona baş çəkmişdir. Bu, Camille Claudelə ailəsi tərəfindən 30 illik internasiya dövründə yad bir adama icazə verilən yeganə ziyarət idi.

Təşəkkür

Bu kitab Christian, Simona və Daniel olmasaydı, Polly, Steffi, Anja və Jennifer olmasaydı, var olmazdı. Mətnlər haqqında düşüncələriniz, varlığınız, istiliyiniz üçün sizə təşəkkür edirəm!

Juliane, Sarah, Regula, Tess, Dafni və Wiebkeyə söhbətlər və ilhamlar üçün, Barbara, Ailene və Compleat Sculptor komandasına daş oyma sənətinə dair verdikləri məlumatlar üçün təşəkkür edirəm. Alice Kober haqqında məlumatlar üçün Tom və Cassiyə təşəkkür edirəm. Christopher və bütöv Droschl komandasına diqqətli müşayiətə görə minnətdaram.

Hotel Regina Mürren, NYU-da German House və Chateau de Lavigny mənə əlyazma üzərində maneəsiz işləmək imkanı yaratdılar. Bern kantonunun Nyu-York təqaüdü və Landis & Gyr Fondunun London təqaüdü Alice Kober və Michael Ventris arxivlərində apardığım araşdırmalar üçün həlledici oldu. Bundan əlavə, Camille Claudel ilə bağlı material axtarışında göstərdikləri dəstəyə görə Centre de Recherche Musee Rodin və Archives Vaucluseya təşəkkür edirəm.